

Edukacja ku nowym kompetencjom nauczyciela XXI wieku – pomiędzy zachowawczością a nowymi perspektywami

Dagna
Czerwotka

Monografie
Akademii
Jagiellońskiej

JAGIELLOŃSKI
INSTYTUT WYDAWNICZY

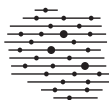

Ministerstwo
Edukacji i Nauki

Program:

**DOSKONAŁA
NAUKA**

**Doskonała
Nauka**

Publikacja wydana dzięki wsparciu uzyskanemu
w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki
„Doskonała Nauka” 2022.

Edukacja ku nowym kompetencjom nauczyciela XXI wieku – pomiędzy zachowawczością a nowymi perspektywami

Monografie
Akademii
Jagiellońskiej

Rada programowa serii:

przewodniczący: prof. AJ dr hab. Grzegorz Górski (Akademia Jagiellońska, Toruń, Polska)

prof. Ivana Butoracova Sindleryova Ph.D. (University of St. Cyril and Methodius, Trnava, Slovakia)

prof. dr hab. Krzysztof Górski (Jet Propulsion Laboratory NASA, Pasadena, CA)

prof. RNDr Josef Navrátil Ph.D. (University of South Bohemia, České Budějovice, Czech Republic)

ks. prof. dr hab. Ireneusz Werbiński (Akademia Jagiellońska, Toruń, Polska)

prof. AJ dr hab. Krystyna Żuchelkowska (Akademia Jagiellońska, Toruń, Polska)

Edukacja ku nowym kompetencjom nauczyciela XXI wieku

– pomiędzy zachowawczością
a nowymi perspektywami

Dagna
Czerwotka

Monografie
Akademii
Jagiellońskiej

Toruń 2023

JAGIELLOŃSKI
INSTYTUT WYDAWNICZY

Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Doskonała nauka”, nr projektu DNM/SN/550675/2022. Kwota dofinansowania 15 125,00 zł; całkowita wartość projektu 16 805,56 zł.

Recenzenci:

dr hab. Małgorzata Muszyńska, prof. WSB Toruń

ks. prof. dr hab. Ireneusz Werbiński, Akademia Jagiellońska – Toruńska Szkoła Wyższa

Redaktor prowadzący: Beata Króliczak-Zajko

Korekta: Beata Antczak-Sabala

Opracowanie graficzne: Beata Króliczak-Zajko

Skład: Mariusz Syguła

Copyright by © Jagielloński Instytut Wydawniczy & Dagna Czerwonka

Toruń 2023

Jagielloński Instytut Wydawniczy

ul. Szosa Bydgoska 50

87-100 Toruń

www.jiw.edu.pl

ISBN 978-83-67201-07-0

Druk: Machina Druku, www.machinadruku.pl

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1. Charakterystyka zmian w polityce oświatowej, szkolnictwie i edukacji w Polsce z okresów końca XX i początku XXI wieku	13
1. Pojęcie i funkcje oświaty	15
2. System edukacji w Polsce	17
3. Polityka oświatowa	22
4. Kierunki rozwoju polskiej edukacji	28
5. Zadania edukacji w XXI wieku	34
6. Wychowanie i kształcenie	38
Rozdział 2. Nauczyciel we współczesnej szkole	51
1. Nauczyciel na przestrzeni dziejów	53
2. Prawa i obowiązki nauczycieli	67
3. Rozwój zawodowy nauczycieli	72
4. Istota awansu zawodowego	83
5. Kompetencje pedagogów	91
6. Osobowość i autorytet nauczyciela	98
7. Rola społeczna nauczyciela i oczekiwania wobec nauczycieli	113
Rozdział 3. Propozycja kształcenia pedagogów – projekt badawczy	127
1. Kształcenie nauczycieli w Polsce	129
2. Charakterystyka realizowanego projektu	133
3. Program studiów podyplomowych	136
4. Koncepcja badań własnych	139
5. Analiza wyników badań	141
6. Osiągnięte cele badawcze	145
7. Wnioski i rekomendacje	147

Zakończenie	149
Bibliografia	153
Załącznik	160

Pomysł napisania prezentowanej monografii wynikał m.in. z analizy raportu Najwyższej Izby Kontroli dotyczącego kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli z roku 2017, a także z doświadczeń praktycznych autorki pełniącej funkcję koordynatora projektu finansowanego ze środków Ministerstwa Edukacji Narodowej pt. *Dwusemestralne studia podyplomowe dla nauczycieli i wychowawców szkół ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych, w tym branżowych szkół I stopnia, których celem będzie doskonalenie kompetencji wychowawczych oraz umiejętności rozpoznawania i przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym*.

Wyniki zaprezentowane przez NIK napawają dużym niepokojem¹. Cel główny stanowiła ocena warunków kształcenia kandydatów na nauczycieli w szkołach wyższych oraz pierwszego roku pracy nauczycieli w szkole w kontekście zapewnienia uzyskiwania i pogłębienia kompetencji niezbędnych do nauczania i wychowywania dzieci i młodzieży. Badania kontrolne miały na zadanie uzyskać odpowiedzi na następujące pytania:

1. Czy szkoły wyższe zapewniają odpowiednie warunki kształcenia służące przygotowywaniu studentów do wykonywania zawodu nauczyciela?
2. Czy szkoły wyższe doskonalą proces kształcenia kandydatów na nauczycieli w ramach wewnętrznego systemu zapewnienia jakości kształcenia?
3. Czy przyjęte przez dyrektorów szkół rozwiązania sprzyjają nabywaniu przez nauczycieli stażystów kompetencji niezbędnych do nauczania i wychowywania dzieci i młodzieży?

Według NIK kształcenie przyszłych nauczycieli nie wygląda optymistycznie. Okazuje się, że na kierunki nauczycielskie przyjmowanych jest coraz więcej maturzystów z bardzo słabymi wynikami egzaminu

---

¹ Raport Najwyższej Izby Kontroli, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-przygotowaniu-do-zawodu-nauczyciela.html> [dostęp: 15.07.2021].

dojrzałości. Zwrócono uwagę również na brak aktualizacji programów kształcenia przyszłych nauczycieli.

Według badań ponad jedna trzecia studentów kończąca studia pierwszego i drugiego stopnia w roku akademickim 2015/2016 wskazała, że czuje się przygotowana do wykonywania zawodu nauczyciela. Niestety, prawie jedna czwarta (24%) stwierdziła, że praktyczne przygotowanie do roli nauczyciela nabyła w stopniu „znikomym” i „niskim”.

Zdaniem studentów najważniejsze zmiany, jakie należy wprowadzić w procesie kształcenia kandydatów na nauczycieli, obejmują:

- wprowadzenie większej ilości zajęć o charakterze praktycznym (31,5%),
- zawarcie w programach studiów możliwości zdobywania praktycznych kompetencji (28%),
- poprawę przygotowania psychologiczno-pedagogicznego do pracy w szkole (14%).

Dokonująca kontroli Naczelna Izba Kontroli uważa, że proces adaptacji zawodowej nauczyciela stażysty nie jest ukierunkowany na zmiany jakościowe. Badania wykazały, że proces rozwoju zawodowego nauczyciela sprowadza się jedynie do uzyskiwania kolejnych stopni awansu i młody nauczyciel nie ma możliwości rozwijania swoich zdolności i mocnych stron.

Śmiało można stwierdzić, że współczesna szkoła potrzebuje kompetentnych, mądrych, krytycznych, a także wrażliwych i twórczych pedagogów. Wielu wybitnych badaczy zwraca uwagę jak ważne jest przygotowanie nauczyciela do pracy. Jeden z znakomitych pedagogów profesor Zbigniew Kwieciński pisał „Współcześnie konieczne jest wykształcenie i doskonalenie nauczycieli o nowych, innych niż dotychczas kompetencjach: w sensie treści bardziej łącznych niż wysoko specjalistycznych, bardziej otwartych niż zamkniętych, bardziej twórczych niż odtwórczych, a w sensie charakteru i roli zawodowej odchodzących od funkcji przekaziciela i egzekutora do roli przewodnika i tłumacza”².

W obecnych czasach posiadanie dyplomu magistra pedagogiki, różnorodna praktyka zawodowa, a także wieloletnie doświadczenie, wysoki stopień awansu zawodowego i wysoka samoocena nie świadczą o fachowości i profesjonalizmie nauczyciela. Reforma systemu oświaty, która

---

² Blog Bogusław Śliwerski, <https://sliwerski-pedagog.blogspot.com/2020/11/projekt-nowe-gostarego-bo.html>, [dostęp: 13.10.2021].

wchodzi w życie, wymaga od nauczycieli nowych sposobów działania, które będą sprzyjały rozwojowi społeczeństwa, a przede wszystkim prowadziły do postępu oświaty. Zdaniem Elżbiety Turskiej pożądanymi pracownikami są jednostki, które charakteryzują się otwartością na nowe doświadczenia, a także dostrzegają potrzebę zmian³.

Przeobrażenia społeczno-kulturowe przyczyniły się również do zmian w postrzeganiu funkcji nauczyciela:

- od poczucia bezpieczeństwa, związanego ze stabilnością środowiska życia, do poczucia zagrożenia spowodowanego powszechnością ryzyka,
- od odpowiedzialności grupowej do odpowiedzialności personalnej,
- od przystosowania się jednostki do rzeczywistości do umiejętności jej modyfikowania i przekształcania,
- od pracy nastawionej na czynności podstawowe do pracy skupionej na czynnościach kreatywnych i innowacyjnych,
- od kształtowania własnego życia według norm i wzorów tradycji do sposobu myślenia wybiegającego w przyszłość i rozumienia procesu przemian⁴.

Kolejnym motywem wyboru podjętej tematyki jest zauważalny spadek autorytetu nauczyciela. A przecież jest on niezbędny, gdyż ma wpływ na jakość wszelkich podejmowanych przez pedagoga działań: „(...) prowadzi w efekcie do realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych, a jednocześnie przyczynia się do minimalizowania konfliktów między nauczycielem a uczniem, poprawia relacje międzyludzkie, sprzyja kreowaniu samodzielności działania i myślenia u wychowanków”⁵.

O tym, że autorytet nauczyciela znacznie spada, świadczyć mogą wydarzenia, o których dowiadujemy się z radia, telewizji i prasy. Myślę, że wszyscy pamiętamy wydarzenia z września 2003 r. z toruńskiego technikum samochodowego, w którym grupa uczniów znęcała się nad nauczycielem. Uczniowie próbowali nałożyć na jego głowę kosz na śmieci, pocierali jego twarz gąbką. Całe zdarzenie zostało zarejestrowane

---

³ E. Turska, *Jednostka w sytuacji zmian organizacyjnych*, [w:] *Współczesna psychologia pracy i organizacji. Wybrane zagadnienia*, Z. Ratajczak, A. Bańka, E. Turska (red.), Katowice 2006, s. 118–150.

⁴ H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, Warszawa 2008.

⁵ J. Kosmała, *Autorytet nauczyciela w teorii i badaniach socjologicznych*, Częstochowa 1999, s. 6.

przez uczniowskie telefony komórkowe. Społeczeństwo było zszokowane i zbulwersowane.

Z przykrością stwierdzam, że przykładów ukazujących brutalne zachowanie uczniów wobec nauczycieli jest znacznie więcej, np.: „Nauczyciel angielskiego z liceum w Białej Podlaskiej został brutalnie pobity, bo złapał uczennicę na ściąganiu. Nauczyciel zwrócił uczennicy uwagę, która ściągała. Następnego dnia zadzwonił do niego młody człowiek, prosił o korepetycje. Pod adresem, który podał, nauczyciel zastał zamknięte drzwi. Gdy wychodził z klatki schodowej, został pobity: ma obrażenia głowy, pęknięte zęby. Do napaści przyznał się policji przyjaciel dziewczyny”⁶. Kolejny przykład: „Gimnazjaliści z katowickich Szopienic terroryzują nauczycieli. Nie pozwalają im prowadzić lekcji, obzuczają ich wyzwiskami. Na każdym kroku słysząc wulgaryzmy, uczniowie mówią do nauczycielek: ty k... Próbowali się włamać do samochodów – napisała do katowickiej Gazety Wyborczej nauczycielka z Gimnazjum nr 13, która nie mogła już wytrzymać uczniowskiego terroru”⁷.

Jak wynika z przytoczonych przykładów, współczesna szkoła boryka się z wieloma problemami wychowawczymi. Nauczyciel wychowawca nie cieszy się poważaniem wśród uczniów, warto jednak podkreślić, że „(...) zachowanie nauczyciela, a nie samo zdarzenie, będzie miało wpływ na umocnienie bądź osłabienie autorytetu”⁸.

Niniejsza monografia kierowana jest do różnych odbiorców. Przede wszystkim do wszystkich decydentów, którzy są odpowiedzialni za kształcenie przyszłych młodych nauczycieli. Adresatami monografii mogą być również nauczyciele, studenci, wychowawcy, opiekunowie, którzy pragną pracować z dziećmi i młodzieżą. Jest również propozycją zmian w ramach kształcenia i przygotowania młodych pedagogów do pracy, dzięki którym zyskają świadomość, jaka odpowiedzialność na nich spoczywa i z jakimi problemami będą mieć do czynienia.

Książka składa się z trzech rozdziałów oraz załączników. Rozdział pierwszy przedstawia teoretyczne rozważania nad funkcją oświaty, polityką oświatową, kierunkami rozwoju polskiej oświaty, autorka dokonuje

⁶ E. Suchan, *Nauczyciel jako profesjonalny autorytet*, <http://www publikacje.edu.pl/pdf/12860.pdf> [dostęp: 25.03.2021].

⁷ Tamże.

⁸ B. Ciemińska, *Autorytet nauczyciela współczesnego – kryzys czy nowa jakość*, <http://www publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=1125> [dostęp: 20.10.2020].

także analizy podstawowych pojęć, takich jak: edukacja, kształcenie i wychowanie. Rozdział drugi poświęcony jest osobie nauczyciela. Przedstawiono w nim zadania i obowiązki współczesnego nauczyciela, jego rozwój zawodowy, kompetencje, a także dokonano analizy osobowości pedagogów i wyzwań, jakie przed nimi stoją. Rozdział trzeci ma charakter praktyczny. Autorka prezentuje własny projekt pt. *Dwusemestralne studia podyplomowe dla nauczycieli i wychowawców szkół ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych, w tym branżowych szkół I stopnia, których celem będzie doskonalenie kompetencji wychowawczych oraz umiejętności rozpoznawania i przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym*. Rozdział zawiera informacje o programie studiów podyplomowych, omawia wyniki badań dotyczących ewaluacji oraz prezentuje osiągnięte rezultaty wraz z wnioskami i rekomendacjami.

Autorka przede wszystkim składa serdeczne podziękowania Recenzentom: dr hab. Małgorzacie Muszyńskiej, prof. Wyższej Szkoły Bankowej w Toruniu, oraz prof. dr. hab. Ireneuszowi Werbińskiemu za bardzo cenne uwagi merytoryczne, trud dokonania recenzji i wszelkie sugestie, które wpłynęły na ostateczny kształt monografii.

Autorka

Rozdział 1.

Charakterystyka zmian
w polityce oświatowej,
szkolnictwie i edukacji
w Polsce z okresów końca XX
i początku XXI wieku

Pojęcie i funkcje oświaty

Choć w przepisach prawnych pojawia się pojęcie „oświaty”, nie znajdziemy tam wyjaśnienia tego terminu. Natomiast w preambule *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* pojawia się jedynie następujące zdanie: „Oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobre całego społeczeństwa”⁹.

Wincenty Okoń pojęcie oświaty rozumie jako „(...) działalność polegającą na upowszechnieniu wykształcenia ogólnego i zawodowego oraz realizowaniu określonych celów wychowawczych dla zapewnienia jednostkom wszechstronnego rozwoju i pomyślnej egzystencji, a społeczeństwu więzi kulturalnych łączących jego przeszłość historyczną z terażniejszością (...). W pojęciu oświaty mieści się całość tej działalności realizowanej poprzez system wychowania w rodzinie, system kształcenia równoległego i system kształcenia ustawicznego”¹⁰.

Natomiast *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* podaje: „Oświata obejmuje całokształt (ogół) instytucji edukacyjnych i dokonujących się w nich intencjonalnych i w miarę racjonalnych procesów służących kształtowaniu osobowości człowieka – zarówno dzieci, młodzieży, jak i ludzi dorosłych; jest ona działaniem, którego celem jest doprowadzenie jednostek i całego społeczeństwa do określonego poziomu rozwoju umysłowego i zawodowego; proces ten realizuje się głównie przez opracowywanie treści umysłowych i poznawanie różnych zjawisk kultury”¹¹.

Prezentowana analiza definicji oświaty ukazuje jej szeroki i niejednorodny wymiar. Znaczenia dotyczące rozumienia oświaty – jej funkcji zależą od kontekstu historycznego, politycznego i społecznego. W takich oto kontekstach powinny być opisywane. Według Jana Szczepańskiego, dokonując analizy pojęcia oświaty, należy zwrócić na jej trzy elementy składowe:

- kompleks instytucji, organizacji, urządzeń, a także zbiorowości społecznych, idei, systemów wartości, które służą przekazywaniu wiedzy o świecie, ludziach i wartościach, a skierowane są do dzieci i młodzieży,

⁹ DzU 1991 nr 95 poz. 425.

¹⁰ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 217.

¹¹ T. Pilch, *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, Warszawa 2004, s. 1022.

- złożone działania, których celem jest przekazywanie członkom społeczeństwa określonych treści i umiejętności,
- stan wiedzy obywateli, który odzwierciedla się w ich pracy zawodowej i w życiu publicznym oraz ich uczestnictwie w kulturze, gospodarce i polityce¹².

Termin oświata zawiera w sobie działania polegające na kształceniu i wychowaniu w oparciu o uznane wartości.

Na zakończenie warto podkreślić, że oświata pełni wiele ważnych funkcji. Poniżej przedstawię przegląd najważniejszych z nich.

FUNKCJE OŚWIATY	OPIS
Ekonomiczna	Polega na zarządzaniu zasobami ludzkimi, przejawia się w dobrej organizacji pracy, a także lepszej jakości i wydajności pracowników ¹¹ .
Spoleczna	Funkcja ta ma charakter integracji, bowiem podczas oddziaływań oświatowych jej członkowie prezentują wspólne wartości, przekonania, a także działają i myślą podobnie. Nabywając wiedzę, umiejętności, podmiot uczący nawiązuje określne więzi z daną grupą społeczną.
Polityczna	Przekazywana młodym jednostkom wiedza może kształtować oraz utrzymywać nowe stosunki społeczne i polityczne.
Kulturowa	Młode jednostki podczas realizacji określonych zadań realizują podstawę programową, w myśl której poznają historię swojego kraju, tradycje swojego regionu, czytają określone dzieła literackie oraz zdobywają wiedzę dotyczącą największych osiągnięć w sztuce, muzyce czy teatrze.
Różnicująca ¹²	Funkcja ta ukazuje szeroki wybór szkół, które oferują ciekawe kierunki i profile, ich studiowanie kształtuje bogatą osobowość młodych jednostek.
Konstruktywna	Funkcja ta polega na wspieraniu wszelkich inicjatyw na rzecz działań społecznych. To również dbałość o społeczną twórczość i kreatywność.
Kompensacyjna	Funkcja ta polega na „wyrównaniu”, „zastąpieniu”, „wynagradzaniu” strat czy „nadrabianiu” niepowodzeń osobistych w różnych dziedzinach.
Popularyzacyjna	Polega na rozpowszechnianiu wiedzy o wydarzeniach politycznych, gospodarczych i społecznych.
Ideologiczna ¹³	Inaczej mówiąc, funkcja propagandowa, ukazująca wyższość jednej społeczności nad innymi.

¹² J. Szczepański, *Spoleczne uwarunkowania rozwoju oświaty*, Warszawa 1989, s. 9.

¹³ T. Pilch, dz. cyt., s. 1026.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ J. Ostrowska, *Polska szkoła wczoraj i dzisiaj*, „Gazeta Szkolna” 2010, nr 45, s. 6.

System edukacji w Polsce¹⁶

Edukacja stanowi złożony systemem. Kompetencje nauczycieli stanowią jeden z kluczowych czynników świadczących o jakości edukacji w danym kraju. To system edukacji w demokratycznym państwie pełni istotną rolę w przygotowaniu młodego pokolenia do sprawnego funkcjonowania we współczesnym świecie. Dlatego też to od jakości edukacji będzie zależeć rozwój współczesnej gospodarki.

W Polsce każdego roku uczy się około 5 mln dzieci i młodzieży. Zadaniem podmiotów odpowiedzialnych za edukację najmłodszych członków społeczeństwa jest stworzenie odpowiednich warunków nauki, bezpieczeństwa i higieny psychicznej.

System edukacji w Polsce przechodził wiele przemian, przez ostatnie 30 lat zmieniał się pod względem zarówno strukturalnym, organizacyjnym, jak i treściowym. Przełom lat 1968 i 1970 to czas, kiedy szkolnictwo traktowano w sposób instrumentalny. To dzięki protestom społecznym podjęto dyskusję nad koniecznością wprowadzenia reform oświatowych. Wady ówczesnego systemu zostały sprecyzowane w *Raporcie o stanie oświaty* z roku 1973. Przygotowany dokument opracowany został przez zespół ekspertów, któremu przewodniczył J. Szczepański¹⁷.

Kolejnej diagnozy polskiego systemu edukacji podjęto się w roku 1978 pod kierownictwem B. Suchodolskiego. Raport zatytułowany *Ekspertyza dotycząca sytuacji i rozwoju oświaty w PRL* zawarł aktualny stan polskiej oświaty wraz z pożądanymi kierunkami rozwoju systemu edukacji. Niestety propozycje zmian, które zostały zawarte w raporcie, nie zostały zrealizowane.

W roku 1987 został powołany Komitet Ekspertów do spraw Edukacji Narodowej przez prezesa Rady Ministrów (KEEN). Zespół pod przewodnictwem prof. C. Kupisiewicza przygotował raport *Edukacja narodowym priorytetem. Raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. Uzupelniony został o 31 opracowań

¹⁶ Informacje zaczerpnięte ze strony gov.pl, <https://www.gov.pl/> [dostęp: 12.10.2020].

¹⁷ W. Rabczuk, *Szkolnictwo prywatne w Europie Zachodniej i Polsce*, Warszawa 1992, s. 48.

autorskich raportów tematycznych oraz wersję publicystyczną pt. *Edukacja w warunkach zagrożenia*¹⁸.

Istotne zmiany w edukacji zostały zapoczątkowane pod wpływem przemian społeczno-politycznych dokonujących się w Polsce. Jako pierwszy reformy naprawcze wprowadził pierwszy minister edukacji H. Samsonowicz, za czasów rządów T. Mazowieckiego, który doprowadził do zniesienia socjalistycznego systemu oświaty. W roku 1991 powstało Biuro ds. Reformy Szkolnej pod kierownictwem S. Stawińskiego. Przedstawiciele Biura przygotowali dokument pod tytułem *Koncepcja programu kształcenia ogólnego w polskich szkołach*. Celem głównym opracowanej koncepcji była możliwość wprowadzenia różnych programów do nauczania jednego przedmiotu¹⁹.

Jednak największe zmiany zaszły w latach 1999 i 2017. Ministerstwo Edukacji Narodowej w roku 1998 opublikowało dokument pt. *Reforma systemu edukacji. Koncepcja wstępna*, ogłaszając założenia reformy. Reforma weszła w życie we wrześniu 1999 r. Obejmowała następujące zmiany: ośmioklasowa podstawówka została skrócona do sześciu klas, po niej uczeń trafić miał do nowego typu szkoły – trzyletniego gimnazjum. Po gimnazjum uczeń mógł wybrać trzyletnie liceum profilowane lub dwuletnią szkołę zawodową. Natomiast kształcenie zawodowe miało odbywać się też w szkołach policealnych. Duże zmiany zaplanowano w systemie finansowania oświaty – prowadzenie prawie wszystkich szkół stało się zadaniem samorządów różnych szczebli²⁰.

W lutym 2016 r. rozpoczęła się ogólnopolska debata o edukacji pod nazwą *Uczeń. Rodzic. Nauczyciel – dobra zmiana*. Po wielu spotkaniach, konsultacjach społecznych 16 września 2016 r. zaprezentowano projekt ustawy. W listopadzie 2016 r. projekt został przekazany do parlamentu, a następnie do prezydenta Dudy, który podpisał ustawę o reformie szkolnictwa²¹.

System edukacji obecnie podlega nadzorowi Ministerstwu Edukacji i Nauki, za które odpowiada minister Przemysław Czarnek. Zapoczątkowana reforma szkolnictwa z roku 2017 w znaczący sposób zmieniła

¹⁸ C. Banach, *Polska szkoła i system edukacji. Przemiany i perspektywy*, Toruń 1995, s. 5.

¹⁹ M. Zachorska, *Zmiany w oświacie – koncepcje i uwarunkowania*, [w:] *Druga fala polskich reform*, L. Kolarska-Bobińska (red.), Warszawa 1999, s. 136.

²⁰ Informacje: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/reforma-edukacji> [dostęp: 12.10.2021].

²¹ Informacje: <https://archiwum.men.gov.pl/ministerstwo/wideo/uczen-rodzic-nauczyciel-dobra-zmiana/> [dostęp: 14.10.2021].

funkcjonowanie systemu edukacji w Polsce. Jej wdrażanie ma potrwać do roku szkolnego 2022.

Przez wiele lat funkcjonował system, w myśl którego dzieci po ukończeniu sześcioklasowej szkoły podstawowej rozpoczynały przygodę edukacyjną w trzyletnim gimnazjum. Następnie uczniowie mogli wybrać naukę w trzyletnim liceum ogólnokształcącym lub czteroletnim technikum.

W myśl reformy z roku 2017 nastąpił powrót do wcześniej funkcjonującego systemu. Przywrócono ośmioletnią szkołę podstawową – podstawówkę, w której naukę rozpoczynają dzieci w wieku 6/7 lat i kontynuują ją do 14. roku życia. Szkoła podstawowa została podzielona na dwa etapy. Etap pierwszy trwa od pierwszej do trzeciej klasy. Obowiązuje w nim zintegrowany program nauczania, który realizowany jest przez jednego wychowawcę. Na tym etapie stosuje się oceny opisowe. Etap drugi obejmuje klasy IV–VIII i tu już przedmiotów uczą różni nauczyciele, a oceny na świadectwach są wyrażane w skali od 1 (niedostateczna) do 6 (celująca).

Po ukończeniu szkoły podstawowej uczniowie idą do tzw. szkoły średniej, którą jest czteroletnie liceum ogólnokształcące. Celem liceów jest przygotowanie uczniów do dalszej nauki na uczelniach wyższych. Program nauczania jest bardzo intensywny, a poziom wysoki. Licea przygotowują młodzież do zdania egzaminu dojrzałości (matury), a w przypadku sporej części szkół niepublicznych również matury międzynarodowej. Do szkół średnich należą także technika (obecnie pięcioletnie) oraz trzyletnie szkoły branżowe (wcześniejsze szkoły zawodowe).

W prezentowanym systemie edukacja jest obowiązkowa od 6. roku, a realizowana jest w formie obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego (tzw. zerówki), która może być organizowana zarówno w przedszkolu, jak i w szkole. Obowiązkowa edukacja trwa w Polsce 9 lat, licząc tzw. zerówkę oraz osiem lat szkoły podstawowej. Każdy uczeń musi podejść do egzaminu ósmoklasisty, który jest warunkiem ukończenia szkoły, nie ma natomiast minimalnego progu zdawalności. W efekcie oznacza to, że nawet przy niskim wyniku otrzyma on wykształcenie podstawowe. Uczeń musi przystąpić do egzaminu z następujących przedmiotów: matematyka, język polski oraz język nowożytny, od roku 2024 będzie musiał dodatkowo zdać wybrany przedmiot: biologię, chemię, fizykę, geografii lub historię.

W polskim systemie edukacji rozróżniamy obowiązek szkolny i obowiązek nauki. Zgodnie z informacjami zawartymi w raporcie Eurydice 2018/19, ten pierwszy dotyczy uczniów w wieku 7–15 lat i jest realizowany w szkole podstawowej. Następnie można mówić o tzw. obowiązku nauki do 18. roku życia, który może być realizowany albo poprzez kontynuację edukacji w szkole ponadpodstawowej, albo w formie przygotowania zawodowego u pracodawcy.

Szkolnictwo średnie obejmuje następujące typy szkół:

- 4-letnie liceum ogólnokształcące,
- 5-letnie technikum,
- 3-letnią szkołę branżową I stopnia,
- 2-letnią szkołę branżową II stopnia.

Wychowanek, który ukończył szkołę branżową I stopnia, ma możliwość uzyskania dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe, a także podjęcia nauki w szkole branżowej II stopnia. Absolwenci liceum ogólnokształcącego, technikum i szkoły branżowej II stopnia otrzymują świadectwo dojrzałości pod warunkiem zdania egzaminu maturalnego z trzech przedmiotów obowiązkowych (język polski, matematyka, język obcy). W liceum ogólnokształcącym i technikum uczniowie muszą jeszcze przystąpić do egzaminu z dodatkowego – wybranego przez siebie przedmiotu na poziomie rozszerzonym. W szkole branżowej II stopnia uczniowie zdają egzamin maturalny z trzech obowiązkowych przedmiotów oraz podchodzą do egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe absolwenta. W myśl reformy z 1 września 2017 r. uczeń, który ukończy branżową szkołę II stopnia, może podjąć dalszą edukację na wybranym kierunku studiów wyższych.

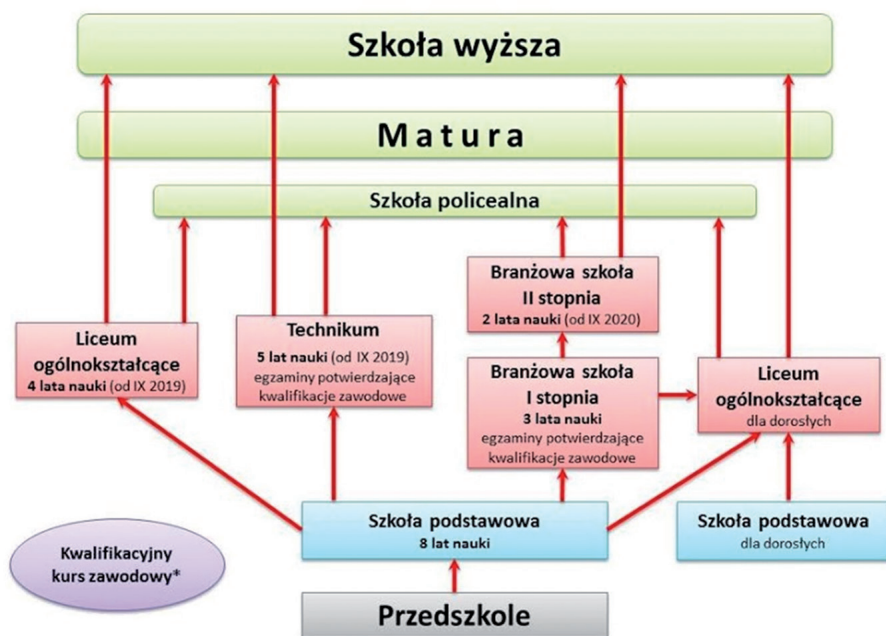
System szkolnictwa w Polsce przewiduje również działalność 3-letniej szkoły przysposabiającej do pracy, umożliwiającej naukę uczniom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym oraz z niepełnosprawnościami sprzężonymi.

Kolejną propozycją edukacyjną są szkoły policealne przeznaczone dla absolwentów szkół średnich. Kryterium przyjęcia do szkoły policealnej stanowi fakt posiadania wykształcenia średniego. Nauka w tych szkołach trwa przeważnie od 1 do 2,5 roku.

Należy podkreślić, że szkolnictwo wyższe nie stanowi struktury szkolnictwa w Polsce. Program kształcenia realizują uczelnie akademickie i zawodowe, prowadząc studia I i II stopnia, a także jednolite studia magisterskie. Tylko uczelnie akademickie prowadzą studia III stopnia i mają uprawnienia do nadawania tytułu doktora.

Podsumowując, struktura szkolnictwa w Polsce obejmuje:

- 8-letnią szkołę podstawową,
- 4-letnie liceum ogólnokształcące,
- 5-letnie technikum,
- 3-letnią szkołę branżową I stopnia,
- 2-letnią szkołę branżową II stopnia,
- 3-letnią szkołę specjalną przysposabiającą do pracy,
- szkołę policealną.

* Kwalifikacyjny kurs zawodowy to pozaszkolna forma kształcenia ustawicznego skierowana do osób, które ukończyły 18. rok życia

Il. 1. Schemat systemu edukacji w Polsce

Źródło: *Struktura szkolnictwa w Polsce*, <https://sp2monki.stronzyklasa.pl/struktura-szkolnictwa-w-polsce,425.pl> [dostęp: 8.09.2020].

Polityka oświatowa

Polityka oświatowa to według Dobromira Dziewulaka „(...) dokonywanie wyboru i podejmowanie decyzji w sprawach celu, kierunku, treści i organizacji oświaty oraz wychowania, a także planowanie działalności oświatowo-wychowawczej”²².

W *Leksykonie PWN. Pedagogika* termin ten oznacza: „1) działalność władz państwowych i samorządowych w dziedzinie oświatowej, mająca na celu podniesienie efektywności systemu edukacji, poprawy jakości, tworzenia programu rozwoju oświaty oraz zwiększenia zasięgu kształcenia i wychowania. (...) Współczesna pedagogika wyróżnia takie obszary programów polityki oświatowej, jak: ogólna filozofia edukacyjna, zaniebane pola edukacji (np. problemy oświaty wiejskiej, kwestie opieki nad dziećmi w wieku przedszkolnym itp.), doraźne i perspektywiczne oczekiwania społeczne wobec edukacji oraz zamierzenia perspektywiczne, kwestie uniwersalne i standaryzacyjne dotyczące wizji rozwoju społecznego, aksjologii, jakości i kierunków kształcenia, tradycji narodowych i standardów międzynarodowych; 2) subdyscyplina nauk pedagogicznych zajmująca się teoretycznymi podstawami działalności politycznej w dziedzinie oświaty, kształcenia i wychowania”²³.

Kolejne nieco odmienne podejście zawarte jest w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku*: „W zależności od przesłanek teoretycznych i uwarunkowań społeczno-politycznych edukacja jest traktowana jako: proces permanentnego uczenia się człowieka przez całe życie; prawo, a zarazem obywatelska powinność człowieka oraz imperatyw społeczny; instrument władzy politycznej do realizacji określonych interesów i celów społecznych; obszar samoregulacji społecznej; typ przemocy symbolicznej; „ekran kultury” tłumaczący złożoność jej znaczeń i symboli; typ normatywnego dyskursu, przedstawiającego określoną perspektywę myślową”²⁴.

²² D. Dziewulak, *Systemy szkolne Unii Europejskiej*, Warszawa 1997, s. 11.

²³ B. Milerski, B. Śliwerski, *Leksykon PWN. Pedagogika*, Warszawa 2000, s. 161.

²⁴ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I A–F, Warszawa 2006, s. 905.

Natomiast polityka oświatowa pojmowana jako dyscyplina naukowa jest „(...) ustaleniem optymalnych zasad upowszechniania oświaty wśród dzieci, młodzieży i dorosłych z punktu widzenia przygotowania ich do życia, zawodu i aktywnego uczestnictwa w kulturze”²⁵.

Krajowa polityka oświatowa jest uwarunkowana Ustawą z 7 września 1991 r. o systemie oświaty (zwanej dalej: Ustawą). Preambuła ustawy głosi, że: „Oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa; kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także wskazaniem zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka. Nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości – za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata. Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności”.

Należy zwrócić szczególną rolę na samorząd terytorialny, który stanowi ważny segment systemu edukacyjnego. To właśnie na szczeblu lokalnym można precyzyjnie zdiagnozować potrzeby oraz problemy edukacyjne. W opinii Kazimierza Przyszczypkowskiego do głównych zadań samorządu lokalnego w sferze polityki oświatowej należy²⁶:

- określanie sieci publicznych przedszkoli, szkół podstawowych, szkół ponadpodstawowych oraz granic ich obwodów,
- nadzorowanie spełniania obowiązku szkolnego dzieci i młodzieży w wieku 3–18 lat,
- ścisła współpraca z organami nadzoru pedagogicznego,
- prowadzenie polityki kadrowej wobec dyrektorów wszystkich rodzajów szkół,

---

²⁵ J. Wołczyk, *Elementy polityki oświatowej*, Warszawa 1970, s. 40.

²⁶ K. Przyszczypkowski, *Polityka oświatowa samorządów*, [w:] *Polityka oświatowa*, Biuro Analiz Sejmowych, M. Korolewska, J. Osiecka-Chojnacka (red.), Warszawa 2010, nr 2(22), s. 43–44.

- zatwierdzanie corocznych projektów arkuszy organizacyjnych szkół podstawowych, szkół ponadpodstawowych, przedszkoli i placówek oświatowych,
- opracowanie i przedstawienie wniosków w zakresie utrzymywania przedszkoli, szkół i placówek oświatowych,
- dbanie o zapewnienie lokalowych i materialnych warunków realizacji zadań poszczególnym placówkom edukacyjnym, a także likwidacja tych jednostek,
- projektowanie budżetu oraz nadzorowanie jego realizacji i przestrzegania dyscypliny budżetowej w jednostkach oświatowych.

Za podstawę lokalnej polityki oświatowej zdaniem Bogusława Śliwerskiego powinno uznać się takie zagadnienia, jak²⁷:

- rozpoznanie sieci przedszkolnej i szkolnej danego regionu,
- zarządzanie oświatą jako jednostki z usług publicznych,
- nadzorowanie uzyskiwania kwalifikacji przez nauczycieli,
- gromadzenie informacji o najważniejszych podmiotach i zjawiskach edukacyjnych,
- nadzorowanie systemu dystrybucji środków finansowych,
- diagnozowanie zależności między siecią przedszkolną/szkolną a sprawnością i efektywnością opieki i wychowania.

Co roku na podstawie art. 60 ustawy Prawo oświatowe minister edukacji ustala kierunki realizacji polityki oświatowej państwa na dany rok szkolny. Określa również zadania z zakresu nadzoru pedagogicznego dla kuratorów oświaty. Poniżej przytoczono kierunki polityki realizowane w ostatnich kilku lat.

„Kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2017/2018:

1. Wdrażanie nowej podstawy programowej kształcenia ogólnego.
2. Podniesienie jakości edukacji matematycznej, przyrodniczej i informatycznej.
3. Bezpieczeństwo w Internecie. Odpowiedzialne korzystanie z mediów społecznych.

---

²⁷ B. Śliwerski, *Edukacja pod prąd*, Kraków 2001, s. 37.

Rozdział 1. Charakterystyka zmian w polityce oświatowej, szkolnictwie i edukacji...

4. Wprowadzanie doradztwa zawodowego do szkół i placówek.
5. Wzmacnianie wychowawczej roli szkoły.
6. Podnoszenie jakości edukacji włączającej w szkołach i placówkach systemu oświaty²⁸.

„Kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2018/2019:

1. 100. rocznica odzyskania niepodległości – wychowanie do wartości i kształtowanie patriotycznych postaw uczniów.
2. Wdrażanie nowej podstawy programowej kształcenia ogólnego. Kształcenie rozwijające samodzielność, kreatywność i innowacyjność uczniów.
3. Kształcenie zawodowe oparte na ścisłej współpracy z pracodawcami. Rozwój doradztwa zawodowego.
4. Rozwijanie kompetencji cyfrowych uczniów i nauczycieli. Bezpieczne i odpowiedzialne korzystanie z zasobów dostępnych w sieci²⁹.

„Kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2019/2020:

1. Profilaktyka uzależnień w szkołach i placówkach oświatowych.
2. Wychowanie do wartości przez kształtowanie postaw obywatelskich i patriotycznych.
3. Wdrażanie nowej podstawy programowej kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych.
4. Rozwijanie kompetencji matematycznych uczniów.
5. Rozwijanie kreatywności, przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych uczniów, w tym bezpieczne i celowe wykorzystywanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego.
6. Tworzenie oferty programowej w kształceniu zawodowym. Wdrażanie nowych podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego³⁰.

---

²⁸ Ministerstwo Edukacji i Nauki, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/podstawowe-kierunki-realizacji-polityki-oswiatowej-panstwa-w-roku-szkolnym-20172018> [dostęp: 20.06.2021].

²⁹ Ministerstwo Edukacji i Nauki, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/podstawowe-kierunki-realizacji-polityki-oswiatowej-panstwa-w-roku-szkolnym-20182019> [dostęp: 20.06.2021].

³⁰ Ministerstwo Edukacji i Nauki, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/podstawowe-kierunki-realizacji-polityki-oswiatowej-panstwa-w-roku-szkolnym-20192020> [dostęp: 20.06.2021].

„Kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2020/2021:

1. Wdrażanie nowej podstawy programowej w szkołach ponadpodstawowych ze szczególnym uwzględnieniem edukacji przyrodniczej i matematycznej. Rozwijanie samodzielności, innowacyjności i kreatywności uczniów.
2. Wdrażanie zmian w kształceniu zawodowym, ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia osób dorosłych.
3. Zapewnienie wysokiej jakości kształcenia oraz wsparcia psychologiczno-pedagogicznego wszystkim uczniom z uwzględnieniem różnicowania ich potrzeb rozwojowych i edukacyjnych.
4. Wykorzystanie w procesach edukacyjnych narzędzi i zasobów cyfrowych oraz metod kształcenia na odległość. Bezpieczne i efektywne korzystanie z technologii cyfrowych.
5. Działania wychowawcze szkoły. Wychowanie do wartości, kształtowanie postaw i respektowanie norm społecznych³¹.

„Kierunki polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2021/2022 to:

1. Wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny, m.in. przez właściwą organizację zajęć edukacyjnych wychowanie do życia w rodzinie oraz realizację zadań programu wychowawczo-profilaktycznego.
2. Wychowanie do wrażliwości na prawdę i dobro. Kształtowanie właściwych postaw szlachetności, zaangażowania społecznego i dbałości o zdrowie.
3. Działanie na rzecz szerszego udostępnienia kanonu edukacji klasycznej, wprowadzenia w dziedzictwo cywilizacyjne Europy, edukacji patriotycznej, nauczania historii oraz poznawania polskiej kultury, w tym osiągnięć duchowych i materialnych. Szersze i przemyślane wykorzystanie w tym względzie m.in. wycieczek edukacyjnych.
4. Podnoszenie jakości edukacji poprzez działania uwzględniające zróżnicowane potrzeby rozwojowe i edukacyjne wszystkich uczniów, zapewnienie wsparcia psychologiczno-pedagogicznego, szczególnie w sytuacji kryzysowej wywołanej pandemią COVID-19

---

³¹ Ministerstwo Edukacji i Nauki, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/podstawowe-kierunki-realizacji-polityki-oswiatowej-panstwa-w-roku-szkolnym-20202021> [dostęp: 20.06.2021].

w celu zapewnienia dodatkowej opieki i pomocy, wzmocniającej pozytywny klimat szkoły oraz poczucie bezpieczeństwa. Roztropne korzystanie w procesie kształcenia z narzędzi i zasobów cyfrowych oraz metod kształcenia wykorzystujących technologie informacyjno-komunikacyjne.

5. Wdrażanie Zintegrowanej Strategii Umiejętności – rozwój umiejętności zawodowych w edukacji formalnej i poza formalnej, w tym uczeniu się dorosłych.
6. Wzmocnienie edukacji ekologicznej w szkołach. Rozwijanie postawy odpowiedzialności za środowisko naturalne³².

---

³² *Ministerstwo Edukacji i Nauki*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/podstawowe-kierunki-realizacji-polityki-oswiatowej-panstwa-w-roku-szkolnym-20212022> [dostęp: 20.06.2021].

Kierunki rozwoju polskiej edukacji

Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową przedstawił interesujące projekty rozwoju edukacji w Polsce. Autorzy scenariuszy zdiagnozowali dwa kluczowe czynniki decydujące według nich o formule i jakości przyszłej edukacji w Polsce. Pierwszy dotyczy sfery instytucjonalno-finansowej, drugi – wizji rezultatu edukacyjnego³³.

Piotr Zbiniarek w artykule pt. *Edukacja na rozdrożu. Jak będzie wyglądać polska edukacja w 2030 roku?* omawia cztery scenariusze rozwojowe polskiej edukacji.

- **Scenariusz I** Fabryka komponentów według autora oznacza system edukacji podobny do nowoczesnej fabryki wyposażonej w najnowsze sprzęty i gadzety cyfrowe. Ten rodzaj scenariusza zakłada kształtowanie i przygotowanie jednostek do wykonania określonych zadań. Mamy do czynienia z edukacją młodych pod dyktando, aby spełniali oczekiwania „klientów”. Uczniowie mają dostosować się do wymagań społeczeństwa konsumpcyjnego, tym samym mocno wspierane będą postawy konformistyczne i rywalizujące.
- **Scenariusz II** Edukacja instant „(...) symbolizuje świat edukacji, w którym najważniejszy staje się produkt dostarczony w postaci »instant« – łatwej, szybkiej w obsłudze oraz kompleksowej (3 w 1). I to niezależnie od tego, czy jest to dostarczenie wiedzy i informacji łatwo przekładalnych na konkretne kompetencje, czy też uzyskanie dyplomów i certyfikatów przydatnych w znalezieniu pracy”³⁴. Ten rodzaj scenariusza edukacji zakłada ciągły wyścig, nauczyciele to trenerzy, a rodzice pełnią funkcję wymagającej publiczności. Niestety, kształtuje się tu obraz uczniów pełniących rolę rywalizujących ze sobą zawodników pod wpływem bardzo silnej presji.

³³ A. Hildebrandt, *Cztery scenariusze rozwoju (pomorskiej) edukacji*, <http://edunews.pl/system-edukacji/1405-cztery-scenariusze-rozwoju-pomorskiej-edukacji> [dostęp: 12.07.2021].

³⁴ Kongres Obywatelski, *Jaka przyszłość polskiej edukacji?*, <https://www.kongresobywatelski.pl/wp-content/uploads/2017/05/wis-49.pdf> [dostęp: 6.07.2021].

- **Scenariusz III Mozaika możliwości** – ten rodzaj kierunku rozwoju edukacji rozpatruje człowieka/jednostkę, która ma odnaleźć swój sposób uczenia się. Uczeń zatem staje się autonomicznym i kreatywnym podmiotem. Korzystając z doradztwa, wybiera swoją ścieżkę edukacyjną. W tym scenariuszu zakłada się wyższość umiejętności nad wiedzą.
- **Scenariusz IV Wspólnota ideałów** „(...) to scenariusz, w którym na pierwszy plan wysunięta jest podmiotowość uczniów wraz z równoczesną ekspansywną »rozbudową« szkoły, która obok usług edukacyjnych zapewnia także ofertę poza nie wykraczającą”³⁵. Uczeń ma możliwość wszechstronnego rozwoju, realizowania pasji sportowych, nauki języków, może korzystać ze wsparcia psychologicznego i medycznego.

Edukacja stanowi fundamentalne znaczenie, gdyż ona w głównej mierze decyduje o jakości życia oraz przyszłości milionów młodych jednostek i ich rodzin. Uważam, że opisane przez P. Zbiniarkę cztery scenariusze już można zaobserwować w rzeczywistości polskiej szkoły. Z jednej strony przeprowadzona reforma z 2017 r. miała dać nauczycielom większą autonomię. W jej treści zwraca się uwagę na podmiotowość wychowanka, co przedstawia czwarty scenariusz. Z drugiej jednak strony, patrząc na obfitość nowych szkół średnich oraz wyższych oferujących różnorodne kierunki, myślę, że mamy do czynienia z edukacją „instant”. Bardzo niepokojące jest również zjawisko ciągłego testowania uczniów. Jakby ocena, stopień był najważniejszym wyznacznikiem ich wiedzy i umiejętności. Czy jest to prawda? Czy nie mamy już do czynienia z „fabryką komponentów”? Jako pedagog, a przede wszystkim praktyk, który pracuje z dziećmi i młodzieżą, każdego dnia zadaję sobie pytanie: quo vadis, polska edukacja?

Bardzo ciekawy sposób przedstawiający wizję rozwoju polskiej szkoły ukazuje dokument *Kierunki rozwoju polskiej edukacji 2021–2027* – rekomendacje dla Krajowego Planu Odbudowy, Umowy Partnerstwa oraz planów krajowych i regionalnych. Podpisało się pod nim 20 organizacji społecznych. Dokument ten zawiera 14 najważniejszych kierunków rozwoju polskiej edukacji. Zacznijmy od omówienia poszczególnych jej elementów.

---

³⁵ Tamże.

1. Szkoła na miarę wyzwań XXI, a nie XIX wieku – według autorów dokumentu polska szkoła musi stawiać czoło wyzwaniom XXI wieku. Młodym ludziom należy przekazywać wiedzę o kryzysie klimatycznym, odnawialnej energii czy bioróżnorodności. Powinni oni nabywać umiejętności rozróżniania faktów od przekłamanych informacji, dowody od mitów, plotek, wiedzieć, czym są naukowe twierdzenia. Uczniowie powinni mieć odwagę zadawać nurtujące ich pytania, stawiać hipotezy, wyciągać wnioski i eksperymentować. „Szkoła jest po to, by wyposażyć młodych ludzi w edukacyjny »kompas«, który ułatwi poruszanie się w zmieniającym się i niepewnym świecie. Pomoże podejmować indywidualne i zbiorowe decyzje, oparte na naukowej wiedzy i humanistycznych wartościach, rozwiązywać problemy i organizować wspólne działania”³⁶.
2. Szkoła kompetencji kluczowych, a nie szczegółowych wiadomości – bardzo ważne jest, aby zwrócić uwagę w procesie nauczania i wychowania na kształtowanie kluczowych kompetencji, takich jak: porozumiewanie się w języku ojczystym i językach obcych, kompetencje matematyczne, naukowe i techniczne, umiejętność uczenia się i planowania pracy, umiejętności cyfrowe oraz kompetencje społeczne, obywatelskie, przedsiębiorczość, świadomość i ekspresja kulturalna. Szkoła powinna zwracać uwagę na pielęgnowanie kompetencji uniwersalnych związanych z krytycznym myśleniem, rozwiązywaniem problemów, umiejętność współpracy, kreatywność i innowacyjność.
3. Szkoła dla uczennic i uczniów, a nie tylko egzaminów – autorzy zwracają uwagę, że istnieje silna potrzeba wizji szkoły, w której uczniowie mają czas oraz odpowiednie warunki do rozwijania talentów i pasji. To podmiotowe traktowanie młodego człowieka sprawia, że są uwzględniane ich potrzeby, możliwości, zdanie. „Dziś szkoła jest raczej »przygotowalnią« do egzaminów, a jakość jej pracy ocenia się niemal wyłącznie poprzez wyniki egzaminacyjne uczniów. Tymczasem nie odzwierciedlają one rzeczywistych kompetencji kluczowych i przekrojowych. Nie uwzględniają wysiłków nauczycieli w pracy z dziećmi ze środowisk z niższym kapitałem kulturowym”³⁷.

---

³⁶ Fundacja Szkoła z Klasą, <https://www.edunews.pl/badania-i-debaty/przyszlosc-edukacji/5399-kierunki-rozwoju-polskiej-edukacji> [dostęp: 6.07.2021].

³⁷ Tamże.

Warto zastanowić się nad zmianą formy oceniania uczniów, aby ocena pełniła funkcję diagnostyczną i motywacyjną, a nie jedynie selekcyjną.

4. Równe szanse dla wszystkich – kluczowym zadaniem szkoły jest wyrównywanie szans. Szkoła równych szans nie może traktować wszystkich według jednej miary. To miejsce, gdzie nauczyciele dostrzegają potrzeby każdego ucznia i wiedzą, jak wspierać tych najbardziej potrzebujących.
5. Edukacja przeciw dyskryminacji i wykluczeniu – w dokumencie podkreślono, że szkoła to miejsce równych szans i równego traktowania. Szkoła to przestrzeń, gdzie młode jednostki uczą się szacunku do ludzi, kultur, religii i stylów życia. „Nie dyskryminuje nikogo, m.in. ze względu na zamożność, wygląd, wyznanie, narodowość, niepełnosprawność, płeć, orientację psychoseksualną czy tożsamość płciową. Uwzględnia na co dzień zapisy międzynarodowych konwencji i deklaracji dotyczących równego traktowania. Stawia na dialog międzykulturowy i międzyludzki. Wspiera i chroni osoby zagrożone wykluczeniem, budując przestrzeń, w której wszyscy czują się bezpiecznie i dzięki temu mogą się uczyć”³⁸.
6. Szkoła dobrych relacji i dobrostanu – edukacja powinna skupiać się na budowaniu pozytywnych relacji między uczniami, między nauczycielami a dziećmi, a także ich rodzicami. Dbanie o pozytywne kontakty między poszczególnymi uczestnikami życia szkolnego przekłada się na lepszą motywację u dzieci, a tym samym lepsze wyniki w nauce.
7. Edukacja cyfrowa jako norma, a nie dodatek – „We współczesnym świecie kompetencje cyfrowe to warunek konieczny dalszej nauki, uczestnictwa w rynku pracy oraz społecznej i politycznej partycypacji. Dobra edukacja cyfrowa nie eliminuje interakcji »tworzą w twarz« między nauczycielem a klasą czy uczniem, przeciwnie – wzmacnia ją. Narzędzia i treści cyfrowe nie są po to, by »uatrakcyjniać naukę«”³⁹. Niezwykle ważne jest, aby edukacja cyfrowa była dostępna dla wszystkich, a zwłaszcza tych, którzy nie mają możliwości z niej w pełni korzystać w domu.

---

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże.

8. Szkoła współpracy, nie rywalizacji – „Szkoła musi na każdej lekcji korzystać z metod, które uczą porozumiewania się, współpracy i samoorganizacji. Chodzi o pracę zespołową, metody projektowe, a nawet zwykłą rozmowę w parach czy wspólne rozwiązywanie zadań. Nie da się inaczej zbudować obywatelskiej sieci zaufania i wzajemnej pomocy – trzeba i można to zacząć robić już w szkole”⁴⁰.
9. Szkoła demokracji, dialogu i obywatelskiego zaangażowania – w dokumencie podkreślono, że bez kompetencji obywatelskich nie będzie dobrze funkcjonującej demokracji konstytucyjnej, demokracji lokalnej ani odpowiedzialnych obywateli i obywateli. „Szkoła demokracji i zaangażowania rozwija obywatelską aktywność na co dzień. Ma autentyczny samorząd uczniowski, nauczycielski (rada pedagogiczna) i rodzicielski (rada rodziców). Wspiera uczniowskie działania w obronie praw i wolności w szkole, ale także szerzej – praw zagrożonych osób i grup w Polsce i na świecie. Decyzje dotyczące życia szkolnego podejmowane powinny być z udziałem dzieci lub choćby po konsultacji z nimi, nawet tymi najmłodszymi. Uczennice i uczniowie muszą wiedzieć, do kogo zgłosić pomysły. Młodzi obywatele i obywatelki potrafią przeprowadzić debatę, a w trakcie dyskusji nie obrazić się na siebie, mimo różnic. Wiedzą, jak zorganizować głosowanie i konsultacje w klasie albo całej szkole. Nauczyciele/lki pomagają im prowadzić akcje społeczne, na przykład ekologiczne (walka ze smogiem), charytatywne czy równościowe – w szkole, społeczności lokalnej i online”⁴¹.
10. Szkoła blisko społeczności lokalnej – wszystkie placówki edukacyjne są ważną częścią lokalnej wspólnoty. „Konieczne jest tu także uwolnienie nauczycieli i uczniów ze sztywnego gorsetu ramowego planu nauczania i przeładowanej podstawy, by mieli przestrzeń na taką pracę”⁴².
11. Szkolna autonomia i samorządność zamiast centralnego sterowania – „Szkoła XXI wieku potrzebuje więcej autonomii niż centralnej kontroli, zakazów i nakazów. Systemy edukacyjne o wysokim poziomie autonomii – jak Finlandia, Estonia czy Szwajcaria, radzą

---

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże.

- sobie w Europie lepiej niż te scentralizowane (Francja czy Austria). Chodzi nie tylko o autonomię dyrektora, ale także rzeczywistą dydaktyczną swobodę nauczycieli i nauczycielek⁴³.
12. Szkoła profesjonalnych i dowartościowanych nauczycielek i nauczycieli – „Polscy nauczyciele uczą się chętnie i szybko, czego dowodzą m.in. doświadczenia czasu pandemii, ważne jest jednak wskazanie kierunków, w których powinni się rozwijać. Są one zbieżne są z postulatami zawartymi w tym dokumencie, ale muszą uwzględniać specjalne potrzeby konkretnych zespołów nauczycielskich i środowisk. Dotyczy to w równym stopniu indywidualnych osób, co zespołów nauczycielskich – całej rady pedagogicznej, zespołów przedmiotowych, wychowawczych i zadaniowych⁴⁴.
  13. Edukacja dobrze i racjonalnie finansowana – każdy się zgodzi, że polska szkoła powinna być lepiej i bardziej racjonalnie finansowana. „Konieczne wydaje się zwiększenie nakładów na edukację, w tym zwłaszcza na zmniejszenie »luki oświatowej«, czyli rosnącej różnicy między kosztami prowadzenia szkół przez samorząd i inne organy prowadzące, a subwencją oświatową. Zmiana zasad finansowania oświaty musi umożliwić podwyżki wynagrodzeń dla wszystkich pracowników oświaty. Należy podjąć prace nad zmianą systemu awansu zawodowego, który wyczerpał już swój potencjał motywacyjny⁴⁵.
  14. Szkoła bez indoktrynacji i niezależna od władzy – autorzy wyrazili opinię, że szkoła nie może być narzędziem dla władz politycznych w walce światopoglądowej. W spolaryzowanym społeczeństwie prowadzi to do sytuacji, gdzie co kilka lat zmienia się dominujący przekaz ideologiczny. „Narzucanie jedynie słusznego przekazu ideowego szkół, rad pedagogicznych i klas ma silny efekt mrozący – choćby w nauczaniu historii i wiedzy o społeczeństwie, ale także w nawiązywaniu współpracy z organizacjami społecznymi. Dzieje się to ze szkodą dla dzieci i powoduje frustrację wielu rodziców⁴⁶.

---

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże.

Zadania edukacji w XXI wieku

Dokonując przeglądu zagadnień związanych z polityką oświatową w Polsce, a także prezentując „wizje współczesnej szkoły XXI wieku”, uważam, że skupić się należy również na refleksjach wokół pojęcia edukacji, która stanowi istotny termin w naukach pedagogicznych. Dlaczego? Chociażby dlatego, że edukacja uważana jest za niezwykle wartość zarówno w wyborach jednostkowych, jak i deklaracjach społecznych. Zdaniem Eugenii Rostańskiej aspiracje edukacyjne Polaków rosną, gdyż dorośli uważają, że wykształcenie ich dzieci jest niezwykle ważne⁴⁷.

Według *Ilustrowanej encyklopedii powszechnej* „Edukacja – działanie, którego celem jest wprowadzenie człowieka w wartościowe życie przez kształcenie i wychowywanie zgodne z panującymi w danym społeczeństwie wzorcami i celami”⁴⁸.

Czesław Banach podaje następującą definicję: „Edukacja jest społeczną wartością i kapitałem oraz nadzieją, a także wielkim obszarem zadań. Powinna być także w swych celach i metodach pracy poważnym przeciwnikiem wobec wielu antywartości oraz negatywnych zjawisk i zagrożeń ludzkiego bytu”⁴⁹.

Zbigniew Kwieciński uważa, że edukacja: „(...) to ogół wpływów na jednostki i grupy ludzkie, sprzyjających takiemu ich rozwojowi, aby w najwyższym stopniu stały się one świadomymi i twórczymi członkami wspólnoty społecznej, kulturowej i narodowej oraz były zdolne do aktywnej samorealizacji własnej tożsamości i własnego JA poprzez podejmowanie zadań ponadosobistych (...) to prowadzenie drugiego człowieka ku wyższym poziomom rozwojowym i jego własna aktywność w osiągnięciu pełnych i swoistych dlań możliwości. To ogół czynności i procesów

⁴⁷ E. Rostańska, *Proces a rezultat. Bazowe i docelowe składniki przestrzeni edukacyjnej*, [w:] *Współczesna edukacja. Wielopłaszczyznowość zadań*, J. Skibska, J. Wojciechowska (red.), Kraków 2016, s. 17.

⁴⁸ *Ilustrowana encyklopedia powszechna*, Kraków 2006, s. 250.

⁴⁹ *Spółczesność polskie wobec wyzwań transformacji systemowej*, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Warszawa 1998, s. 111.

sprzyjających rozwojowi oraz stan ich efektów, czyli osiągnięty poziom kompetencji, tożsamości i podmiotowości⁵⁰.

Natomiast Bogusław Śliwerski pisze tak: „(...) tymczasem edukacji nie można ograniczać do transmisji wiadomości – ona jest dialogiem, w którym obie strony (wychowawca-nauczyciel i wychowanek-uczeń), korzystając z dorobku kulturowego danego społeczeństwa, nie tylko przekazują informacje, lecz również ujawniają i urzeczywistniają wobec siebie wartości etyczne, estetyczne i religijne”⁵¹.

Poznawszy pojęcie edukacji, warto zastanowić się nad jej celami i zadaniami. Ważnym dokumentem podejmującym zagadnienia współczesnej edukacji jest raport opracowany przez Międzynarodową Komisję do spraw Edukacji dla XXI wieku. W składzie komisji, na czele której stanął Jacques Delors, znalazło się 14 osobistości, przedstawicieli kontynentów, kultur i religii. Raport zatytułowano *Learning: the Treasure Within*⁵², w polskim tłumaczeniu dokument ten ukazał się pod tytułem: *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*. Składa się z trzech części zatytułowanych kolejno: *Horyzonty, Zasady i Kierunki*.

Autorzy raportu wyrazili przekonanie, że współczesna edukacja, w tym również szkolnictwo wyższe, powinna być oparta na czterech głównych filarach:

- filar 1: uczyć się, aby żyć wspólnie (zaangażowanie w budowanie solidaryzmu społecznego, tolerancja i akceptacja dla inności, akceptacja pluralizmu),
- filar 2: uczyć się, aby wiedzieć (wiedza sama w sobie jako wartość naczelna, centralna o charakterze ogólnym, szerokoprofilowym),
- filar 3: uczyć się, aby działać (oznacza umiejętność wykorzystania naszej wiedzy w działaniu charakteryzującym się innowacyjnością, racjonalnością, komunikatywnością, zdolnością do pracy w zespole i odpornością na stres),

---

⁵⁰ Z. Kwieciński, *Edukacja jako wartość odzyskiwana wspólnie (Głos w dyskusji o uspołecznieniu szkoły)*, „Edukacja” 1991, nr 1, s. 89.

⁵¹ B. Śliwerski, <http://sliwerski-pedagog.blogspot.com/2013/04/czy-edukacja-to-to-samo-co-oswiata> [dostęp: 8.12.2020].

⁵² J. Delors, *Learning: the Treasure Within – Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty – first Century*, tłum. własne, <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001095/109590eo.pdf> [dostęp: 20.02.2020].

- filar 4: uczyć się, aby być (edukacja jako proces rozwoju jednostki prowadzący do uzyskania i potwierdzenia w codziennym życiu swojej tożsamości intelektualnej, zawodowej, społecznej i duchowej. Edukacja powinna troszczyć się o rozwój niezależnego myślenia, zdolności krytycznego osądu, uczuć i fantazji – bez tego świata grozi odhumanizowanie).

Według prognostyków Pera Dalina i Vala D. Rusta do najważniejszych zadań współczesnej edukacji należą:

- kształcenie na rzecz demokracji i wielokulturowości,
- wdrażanie do krytycznego korzystania z mediów,
- wychowanie do przetrwania,
- szkolnictwo wobec świata pracy,
- kształcenie gustów estetycznych, rozwój zdolności,
- kształcenie do pracy nad sobą,
- budowanie pozytywnych relacji z innymi i przyrodą,
- kształtowanie poczucia odpowiedzialności za świat bliski i globalny⁵³.

XXI wiek to czas niezwykłych osiągnięć technicznych ułatwiających życie, to także czas nadmiernej konsumpcji ludzkości. Dzieci i młodzież wpatrzone w Internet, telewizję, gry komputerowe, DVD, X-boxy, PlayStation itp. często nie dostrzegają wartości, jakie może wynieść z lekcji, z książek, wizyty w muzeum, bo są one mniej atrakcyjne niż „gadżety” technologii komputerowej.

W świecie wirtualnych atrakcji niezwykle trudno zafascynować i zmotywować młodego człowieka do nauki. W jaki sposób zatem sprawić, aby lekcje były ciekawą propozycją, alternatywą wobec konkurencji, jaką jest świat wirtualny? Obecna rzeczywistość nasuwa wiele pytań:

- Jaka ma być przyszła szkoła?
- Jak mamy nauczać w tej szkole?
- Kto ma nauczać? Kogo mamy nauczać?
- Jakie powinny być priorytety edukacji XXI wieku?

---

⁵³ Z. Kwieciński, *Edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*, [w:] *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. Materiały z III Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, J. Gnitecki, J. Rutkowiak (red.), Warszawa–Poznań 1999, s. 29–30.

Ponieważ cywilizacyjne zmiany są dostrzegalne i nieodwracalne, edukacja powinna odpowiadać na nie. Pedagodzy powinni przygotować młode jednostki dożycia w przyszłości.

Niestety mam wrażenie, że polska edukacja wciąż funkcjonuje w modelu transmisyjnym, czyli opartym na przekazywaniu głównie wiedzy faktograficznej, silnej kontroli uczniów oraz niestety przedmiotowym podejściu do młodych ludzi.

Mam nadzieję, że dorośli mają świadomość, że wymarzone świadectwo z paskiem, bardzo dobre stopnie dziecka, znakomity wynik z egzaminu, testu mogą być już niewystarczające wobec wymagań współczesnego rynku pracy. Obecnie duże znaczenie ma posiadanie kompetencji miękkich, takich jak np.: bycie kreatywnym, samodzielnym, umiejętność współpracy w grupie. Współczesna szkoła powinna uczyć odporności na stres, a także odpowiedniego reagowania na różne sytuacje społeczne, z jakimi mogą się zmierzyć młodzi ludzie. Nie można ograniczyć polskiej edukacji tylko do przygotowywania uczniów do zdawania testów i egzaminów.

Myślę, że edukacja powinna stale przystosowywać się do zmian społecznych. W społeczeństwie informacyjnym należy wyposażyć uczniów w umiejętności postugiwania się informacjami, ich selekcjonowania, porządkowania czy wykorzystania. Szkoła powinna być miejscem rozwijania zainteresowań i pasji młodych jednostek.

Wychowanie i kształcenie

W niniejszym podrozdziale odniosę się do wychowania i kształcenia jako podstawowych pojęć i kategorii w pedagogice. W rozważaniach nad oświatą i edukacją nie powinno się zapominać o tych dwóch istotnych terminach. Intencją autorki jest ukazanie definicji wychowania i kształcenia różnych autorów, aby oddać istotę i sedno prezentowanych kategorii pojęciowych. Analizę pojęcia „wychowanie” ukażę w koncepcjach nowego wychowania, w wymiarze pedagogiki socjologicznej, w pedagogice kultury oraz we współczesnej pedagogice.

Początki XX wieku to dla pedagogiki szczególnie czas, to rozkwit ruchu reformatorskiego określanego jako nowe wychowanie, nazywane również pedagogiką reform czy progresywizmem.

Do znanych przedstawicieli tego kierunku należy amerykański pedagog i psycholog John Dewey, który wychowanie rozumiał jako „proces wzrastania jednostki w społeczną świadomość gatunku”⁵⁴. Dewey uważał, że zadaniem wychowania jest wspomaganie rozwoju społecznego dziecka, a także rozbudzanie jego sił wrodzonych. „Całe zagadnienie wychowania sprowadza Dewey do dziecka: jego siły powinny zostać ujawnione, jego zainteresowania powinny być urzeczywistnione, jego zdolności powinny rozwijać się”⁵⁵.

Innowacyjny sposób myślenia o edukacji zaproponowała Helen Parkhurst, która utworzyła w 1919 r. szkołę laboratoryjną w Dalton (stan Massachusetts, Stany Zjednoczone). Od nazwy miejscowości, w której powstała pierwsza szkoła według koncepcji jej założycielki, pochodzą nazwy „edukacja daltońska” czy „plan daltoński”⁵⁶. Twórczyni planu daltońskiego uważała, że wychowanie to swobodny rozwój dziecka, ma ono umożliwić jednostce stać się samodzielną, odpowiedzialną oraz zdolną do współpracy z innymi⁵⁷.

⁵⁴ J. Dewey, *Moje pedagogiczne credo*, Książnica – Atlas, Lwów–Warszawa 1933, s. 5.

⁵⁵ A. Bardach, *Socjologia wychowania Johna Deweya*, „Głos Nauczycielski” 1958, nr 37, s. 5.

⁵⁶ K. Dryjas, *Plan daltoński w Polsce*, [w:] *Międzynarodowa konferencja „Edukacja według planu daltońskiego – wiedza i praktyka”*, Łódź 2012, s. 4.

⁵⁷ S. Dobrowolski, *Plan daltoński*, [w:] *Szkoły eksperymentalne w świecie 1900–1975*, W. Okoń (red.), Warszawa 1977.

Polski autor szkoły twórczej H. Rowid wychowanie pojmował jako świadome i planowe oddziaływanie otoczenia na młode pokolenia. Wychowanie według tego autora to „zespół czynności, które pobudzają energie twórcze w wychowanku i wyzwalają procesy stawania się osobowości uspołecznionej”⁵⁸.

Janusz Korczak, uznawany za twórcę systemu wychowania opiekuńczego, pojmował wychowanie jako wspieranie, wspomaganie i rozwijanie dziecka⁵⁹. Stary Doktor uważał, że dziecko jest już człowiekiem, a nie dopiero ma się nim stać. Dlatego najpierw zalecał wychowawcom poznanie i zrozumienie młodych ludzi. Jak pisał: „Bądź sobą i czujnie przyglądaj się dzieciom wówczas, gdy sobą być mogą. – Przyglądaj się, nie żądaj. – Bo nie zmusisz żywego, zaczepnego dziecka, by było skupione i ciche; nieufne i chmurne nie stanie się szczerym i wylewnym; ambitne i oporne nie będzie łagodnym i uległym”⁶⁰.

W ujęciu pedagogiki socjologicznej teoretycy łączyli proces wychowania z kształceniem i socjalizacją. Wychowanie miało za zadanie przygotowanie dziecka do bycia pełnoprawnym członkiem społeczeństwa. Florian Znaniecki wiązał wychowanie z czynnościami społecznymi. Jego zdaniem wychowanie „(...) jest to działalność społeczna, której przedmiotem jest osobnik będący kandydatem na członka grupy społecznej i której zadaniem, warunkującym faktyczne jej zamiary i metody, jest przygotowanie tego osobnika do stanowiska pełnego członka”⁶¹.

Zdaniem Ryszarda Wroczyńskiego wychowanie można rozpatrywać w dwóch wymiarach: jako proces wychowawczy lub jako rezultat tego procesu. Autor definiował wychowanie w pierwszym ujęciu jako „system działań zmierzających do określonych rezultatów wychowawczych”⁶². Zdaniem Wroczyńskiego rezultatem wychowania jest zespół ukształtowanych cech w jednostce.

Pedagogika kultury to kierunek, którego przedstawiciele określają wychowanie jako proces przygotowujący człowieka do twórczego i aktywnego udziału w życiu kulturalnym. Główny przedstawiciel pedagogiki kultury Wilhelm Dilthey definiował wychowanie jako system działań

⁵⁸ H. Rowid, *Podstawy i zasady wychowania*, Warszawa 1957.

⁵⁹ J. Korczak, *Prawidła życia*, Warszawa 1988.

⁶⁰ J. Korczak, *Jak kochać dziecko*, [w:] *Dzieła*, Warszawa 1992, s. 145.

⁶¹ F. Znaniecki, *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości*, Warszawa 2001, s. 21.

⁶² R. Wroczyński, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1974, s. 11.

celowych, planowych zmierzających do wykształcenia człowieka, rozwinięcia i udoskonalenia jego procesów przeżywania i rozumienia⁶³.

Dla Sergiusza Hessena wychowanie to proces, która trwa przez całe życie, a jego istotą jest wdrażanie jednostki do życia twórczego i kulturowego⁶⁴.

Bogdan Suchodolski opisuje: „Wychowanie nie jest wyłącznie sprawą techniki dydaktycznej i umiejętności organizacyjnych. Dokonuje się przez wzbudzanie przeżyć kształtujących osobowość człowieka. Wyraża się i wzmacnia ukochaniem celów, współuczestnictwem w zbiorowym obowiązku, zespoleniem z duchową tradycją narodu”⁶⁵. Autor podkreśla, że cel wychowania to nie tylko wszechstronny rozwój osobowości jednostki, ale „wychowanie dla przyszłości”, czyli przygotowanie młodego człowieka do potrzeb i zmian, jakie będą się dokonywać w przyszłości.

Nieco odmienną definicję wychowania, w węższym znaczeniu, w nurcie współczesnej pedagogiki podaje Wincenty Okoń. Według jego definicji wychowanie to: „(...) świadomie organizowana działalność społeczna, oparta na stosunku wychowawczym między wychowankiem a wychowawcą, której celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości wychowanka. Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, związaną z poznawaniem rzeczywistości i umiejętnością oddziaływania na nią, jak i stronę emocjonalno-motywacyjną, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia. Proces wychowania uwarunkowany jest wieloma czynnikami. Wiąże się on przede wszystkim ze zrozumieniem przez jednostkę określonych norm społeczno-moralnych oraz nadaniem tym normom – w zależności od jej uprzednich doświadczeń i gry motywów – znaczenia osobistego”⁶⁶.

Profesor Stefan Kunowski wskazuje, że wychowanie polega na wyprowadzaniu człowieka z natury do kultury⁶⁷. Pojęcie wychowania podaje również Stanisław Jedynek: „(...) całokształt oddziaływań środowiska społecznego, a także przyrodniczo-geograficznego, na człowieka, kształtujących jego osobowość”. W znaczeniu wąskim natomiast wychowanie to: „wyłącznie zamierzone i świadomie podejmowane zabiegi, których celem

⁶³ L. Chmaj, *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*, Warszawa 1963, s. 346.

⁶⁴ S. Hessen, *Podstawy pedagogiki*, Warszawa 1997.

⁶⁵ B. Suchodolski, *Refleksje*, „Kultura i Wychowanie” 1935, z. 4, s. 180.

⁶⁶ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1999, s. 319.

⁶⁷ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 1997, s. 165.

jest ukształtowanie bądź zmodyfikowanie określonych cech osobowości, a tym samym formowanie jej według obranego ideału wychowawczego⁶⁸.

Podsumowując, wychowanie to szereg działań, które zmierzają do zmiany osobowości człowieka. Zmiany te zachodzą pod wpływem nauczyciela, instytucji kulturowych, mass mediów, otoczenia, środowiska naturalnego, ale także wewnętrznej motywacji jednostki. Wychowanie to dbanie o sferę psychiczną młodej jednostki ale także troska o jej rozwój duchowy, fizyczny, emocjonalny i umysłowy.

Poznawszy pojęcie wychowania i jego funkcje, możemy przejść do omówienia pojęcia kształcenia. Czesław Kupisiewicz określił je w ten sposób: „Proces nauczania-uczenia się może prowadzić przede wszystkim, a niekiedy wyłącznie, do opanowania przez uczniów tylko określonych wiadomości i umiejętności, ale może też wpływać w sposób istotny na ich wszechstronny rozwój. (...) Ponadto celem tego procesu jest kształtowanie u uczniów określonych postaw, wdrożenie do systematycznego i samodzielnego zdobywania wiedzy, do indywidualnej oraz zespołowej działalności poznawczej, wpojenie wartościowych zasad postępowania, słowem – wszechstronny intelektualny rozwój dzieci, młodzieży i dorosłych, wielostronnie powiązany z rozwojem emocjonalnym i wolicjonalnym⁶⁹.”

W *Nowym słowniku pedagogicznym* znajdziemy następujący opis: „Można przyjąć, że kształcenie to system działań zmierzających do tego, aby uczącej się jednostce lub zbiorowi jednostek umożliwić: a) poznanie świata, jaki stworzyła natura i jaki zawdzięczamy kulturze, włącznie z nauką, sztuką i techniką; b) przygotowanie się do zmieniania świata poprzez rozwinięcie kwalifikacji fizycznych i umysłowych, zdolności i uzdolnień, zainteresowań i zamiłowań oraz potrzeb i umiejętności samokształceniowych; c) ukształtowanie indywidualnej osobowości poprzez rozwinięcie postaw twórczych oraz osobistego stosunku do wartości moralnych, społecznych, poznawczych, artystycznych i religijnych⁷⁰.”

Podsumowując, termin kształcenie jest opisywany przede wszystkim jako połączenie nauczania i uczenia się; niektórzy dodają wychowanie. Kształcenie w świetle wymienionych autorów to głównie dodawanie motywacji, umiejętności i wiedzy, które w perspektywie czasu pozwolą

⁶⁸ S. Jedynak, *Słownik etyczny*, Lublin 1990, s. 264.

⁶⁹ C. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1995, s. 22.

⁷⁰ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 191.

kształconemu na podjęcie samokształcenia. Wynikiem kształcenia jest wykształcenie. Dzięki kształceniu, wykształceniu i samokształceniu człowiek jest w stanie wyzwalać w sobie chęć poznawania świata.

W *Encyklopedii pedagogicznej* cele kształcenia i wychowania rozumiane są jako „(...) najogólniejsza wizja pożądanych właściwości fizycznych, umysłowych, społecznych, kulturowych i duchowych jednostki ludzkiej, które chce się uzyskać poprzez tworzenie odpowiednich warunków indywidualnego rozwoju i jego stymulowanie, zwłaszcza w systemie oświatowo-wychowawczym zarówno na lekcji szkolnej, jak i poprzez inne formy kształcenia oraz zabiegi mające na celu przyswajanie uczniowi i wychowankom nie tylko wiedzy i związanych z nią umiejętności, ale też poglądów, przekonań orientacji i motywacji”⁷¹.

Czesław Kupisiewicz ogólne cele kształcenia określa następująco: „(...) cel główny to zapewnienie uczniom optymalnego rozwoju intelektualnego, może on być zrealizowany poprzez:

- zaznajomienie uczniów z podstawami usystematyzowanej wiedzy o przyrodzie, społeczeństwie, technice i kulturze w zakresie umożliwiającym rozumienie najważniejszych rzeczy, zjawisk, wydarzeń i procesów oraz operatywne posługiwanie się tą wiedzą przy przekształcaniu fragmentów rzeczywistości, dostosowanymi do możliwości dzieci i młodzieży;
- rozpoznanie zainteresowań i zdolności poznawczych uczniów, a mianowicie ich krytycznego myślenia, uwagi, wyobraźni, pamięci, fantazji i różnorodnych umiejętności praktycznych;
- kształtowanie u dzieci i młodzieży akceptowanego społecznie systemu wartości, systemu spójnych merytorycznie i logicznie poglądów i przekonań, wyznaczających stosunek do świata oraz ukierunkowujących ich postępowanie;
- wdrażanie uczniów do samokształcenia;
- zaznajomienie uczniów z ogólnymi podstawami produkcji i organizacji pracy w zakresie najważniejszych dziedzin wytwórczości oraz w umiejętności posługiwania się najprostszymi narzędziami i maszynami”⁷².

---

⁷¹ W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa 1993, s. 54.

⁷² C. Kupisiewicz, *Podstawy...*, s. 53–56.

Wyróżnia się wiele rodzajów i form kształcenia, występuje ono pod wieloma postaciami. Mając na uwadze cel, ku któremu zmierza człowiek kształcący się, rozróżniamy kształcenie zawodowe i kształcenie ogólne. Ze względu na miejsce, w jakim odbywa się kształcenie, mówimy o kształceniu szkolnym i pozaszkolnym, w którym ze względu na wiek osób kształcących się wyróżniamy kształcenie równoległe i kształcenie dorosłych. Ze względu na stopień instytucjonalizacji wyróżniamy niekiedy kształcenie formalne i nieformalne. Ze względu na treść kształcenia rozróżniamy kształcenie jednostronne i wielostronne.

W literaturze pedagogicznej, a także w praktyce dydaktycznej można spotkać się z różnymi ujęciami celów kształcenia. Kazimierz Denek podzielił cele kształcenia na⁷³:

- naczelne – ma najszerszy zakres, przede wszystkim dotyczy wszechstronnego rozwoju człowieka, w tym kształtowania odpowiedniego systemu norm i wartości,
- ogólne – opisują, co ma być produktem końcowym poszczególnego etapu edukacji,
- szczegółowe – to modyfikacja lub zmiana wybranego problemu,
- operacyjne – używa się takich czasowników, jak: umie, zna, rozumie, potrafi, wymienia, wskazuje, wykonuje, określa, podaje, uzasadnia.

Wincenty Okoń wyodrębnił natomiast cele kształcenia ogólnego i zawodowego. W kształceniu ogólnym wyodrębnia dwie strony: rzeczową (obiektywną) i osobowościową (podmiotową). Strona rzeczowa wiąże się z poznawaniem świata obiektywnego i nabywaniem sprawności umożliwiających jego przekształcenie. Strona osobowościowa wiąże się z poznawaniem własnej osobowości oraz nabywaniem sprawności sprzyjających kształtowaniu samego siebie.

Zdaniem dydaktyków, aby sens celów kształcenia był zrozumiały, muszą one być szczegółowe i jasno przekazywać zamiar nauczyciela. Dlatego też cele kształcenia należy zoperacjonalizować i uszczegółowić.

---

⁷³ K. Denek, *Wartości i cele edukacji szkolnej*, Poznań–Toruń 1994.

Według Jean-Jacques'a Guilberta operacyjny cel kształcenia powinien być⁷⁴:

- odpowiedni – kiedy obejmuje wszystkie aspekty odnoszące się do celów głównych,
- jednoznaczny – określa to, co uczący się potrafi wykonać,
- wykonywalny – wszelkie działania powinny być wykonane w określonym czasie i miejscu,
- logiczny – założony cel musi być logicznie niesprzeczny,
- obserwowalny – czyli jest możliwość zaobserwowania postępu w działaniach uczącego się,
- mierzalny – cel określa poziom wykonawstwa ze strony uczącego się.

Warto podkreślić, że taksonomia celów nauczania została skonstruowana przez zespół pedagogów i psychologów amerykańskich pod kierunkiem Beniamina Blooma w roku 1956. Polską wersję taksonomii przedstawił po raz pierwszy Bolestaw Niemierko. Sformułował on pięć zasad operacjonalizacji, na które powinien zwracać uwagę każdy pedagog⁷⁵:

Zasada 1. Poszanowanie osobowości wychowanka

Zasada 2. Umiar w uszczegóławianiu

Zasada 3. Zachowanie celu ogólnego w pamięci

Zasada 4. Otwartość zbioru celów operacyjnych

Zasada 5. Pełna realizacja celów operacyjnych

Należy podkreślić, że cele ogólne są formułowane po to, aby wytyczyć np. kierunek pracy szkoły, działania nauczyciela. Znajdują się w programach kształcenia, statutach poszczególnych placówek oświatowych. Żeby cele te mogły być osiągnięte, należy je sprecyzować, uszczegółwić i skonkretyzować. Te właśnie działania składają się na proces operacjonalizacji celów kształcenia.

Cele kształcenia składają się z następujących części: opis zachowania uczącego się, sytuacja sprawdzania, kryterium osiągnięcia.

---

⁷⁴ J.J. Guilbert, *Zarys pedagogiki medycznej*, Warszawa 1983.

⁷⁵ B. Niemierko, *Między oceną szkolną a dydaktyką*, Warszawa 1991.

Do najczęstszych błędów popełnianych podczas operacjonalizacji celów należą:

- zbytnie rozdrabnianie celu,
- preferowanie celów poznawczych,
- zapominanie o celu ogólnym,
- zamknięcie zbioru celów operacyjnych,
- zaniedbanie osiągnięcia celów operacyjnych.

W literaturze spotkamy również opis zasad kształcenia, które są istotne dla procesu nauczania. Klasyfikacji zasad kształcenia jest wiele. Różnorodność w formułowaniu zasad kształcenia wynika z braku jednoznacznego kryterium ich ustalania.

Poniżej przytoczono najbardziej znane podziały zasad kształcenia według polskich pedagogów: Wincentego Okonia i Czesława Kupisiewicza.

Wybrane klasyfikacje zasad kształcenia	
Wincenty Okoń	Czesław Kupisiewicz
<ul style="list-style-type: none"> • zasada systematyczności, • zasada pogładowości, • zasada samodzielności, • zasada związku teorii z praktyką, • zasada efektywności, • zasada przystępności, • zasada indywidualizacji i uspołecznienia.	<ul style="list-style-type: none"> • zasada pogładowości, • zasada przystępności w nauczaniu, • zasada świadomego i aktywnego udziału uczniów w procesie nauczania, uczenia się, • zasada systematyczności, • zasada trwałości wiedzy uczniów, • zasada operatywności wiedzy uczniów, • zasada wiązania teorii z praktyką.

Poniżej omówię poszczególne zasady kształcenia⁷⁶.

- Zasada świadomej aktywności uczniów – zasada ta uwzględnia trzy czynniki: świadomy stosunek uczniów do celów uczenia się, świadomy i aktywny udział uczniów w nabywaniu wiadomości i umiejętności, świadomą i aktywną autokontrolę i samoocenę osiągniętych rezultatów uczenia się. Kształcenie przynosi efekty tylko wtedy, kiedy uczeń wie, po co się uczy, uczy się aktywnie i wie, jak sprawdzić, czy już umie.
- Zasada pogładowości – jej istotą jest bezpośrednie lub pośrednie poznanie rzeczywistości przy udziale wielu zmysłów. Podkreśla

⁷⁶ J. Pótturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 2001, s. 106–117.

konieczność zdobywania wiedzy o rzeczywistości poprzez bezpośrednie poznanie rzeczy, zjawisk i procesów lub pośrednie ich poznanie w postaci środków dydaktycznych, takich jak: obrazy, modele, wykresy, tabele.

- Zasada przystępności – nazywana jest też zasadą stopniowania trudności. Polega ona na konieczności dostosowania treści kształcenia, środków dydaktycznych czy metod do poziomu możliwości psychofizycznych uczniów.
- Zasada systematyczności – wskazuje ona na konieczność realizowania procesu nauczania-uczenia się w logicznym porządku. Stosowanie jej przez ucznia polega na przyswajaniu wiadomości i umiejętności w sposób uporządkowany i systematyczny oraz na regularnym utrwalaniu.
- Zasada trwałości – dotyczy ona konieczności podejmowania i stosowania przez nauczyciela licznych zabiegów dydaktycznych po to, aby uczniowi ułatwić trwałe zapamiętywanie poznanych przez niego wiadomości i opanowanych umiejętności.
- Zasada łączenia teorii z praktyką – nauczyciele powinni tak prowadzić zajęcia dydaktyczne, aby uczniowie widzieli użyteczność przyswajanej wiedzy i umiejętności. Zasada ta powinna obowiązywać w obydwie strony: należy stosować w praktyce zdobyte wcześniej wiadomości, a także odwoływać się do wiedzy teoretycznej w czasie wykonywania określonych czynności praktycznych.
- Zasada indywidualizacji i zespołowości – w pracy dydaktycznej należy z jednej strony uwzględnić indywidualne możliwości ucznia, z drugiej strony opierać się na współpracy/współdziałaniu. Innymi słowy, chodzi o konieczność zachowania indywidualnego podejścia w warunkach pracy zespołowej.

Reasumując, wychowanie to działania zmierzające do zmiany osobowości człowieka. Zmiana ta zachodzi pod wpływem nauczyciela, instytucji kulturowych, mass mediów, otoczenia, a także środowiska naturalnego. Wychowanie to również dbanie o dobrą kondycję psychiczną, duchową, fizyczną, umysłową, emocjonalną. Jeśli stworzymy przyjazne środowisko dla rozwoju dziecka, zaprocentuje to w jego postawach, zachowaniu, sposobie myślenia i działaniach.

Analiza literatury przedmiotu ukazuje, że w tradycyjnym ujęciu kształcenie to przekazywanie wiedzy, uczenie innych, współcześnie podkreśla się je jako rozwój całej osobowości, zarówno intelektualnej, jak i emocjonalnej, wraz z umiejętnościami praktycznymi.

Przeciwieństwem tradycyjnego podejścia do kształcenia i wychowania była koncepcja pedagogiki nowego wychowania, która przyczyniła się do opracowania interesujących rozwiązań edukacyjnych⁷⁷. Pedagogika nowego wychowania była przede wszystkim spontaniczną krytyką tzw. szkoły tradycyjnej powstałej na podłożu pedagogiki J.F. Herbarta. Na rozwój nowego wychowania wpływ miały trzy znaczące prądy: naturalizm, socjologizm, kulturalizm.

Progresywizm natomiast stał się początkiem dużego ruchu nowatorskiego zwanego nowym wychowaniem. Ruch ten wyrósł na fali rosnącej krytyki szkoły konwencjonalno-tradycyjnej, z jej formalizmem dydaktycznym, rygoryzmem wychowawczym, intelektualistyczną jednostronnością oraz oderwaniem od zmieniających się warunków życia. Dlatego też zaczęły powstawać różnorodne szkoły eksperymentalne. Do najważniejszych możemy zaliczyć:

- John Dewey – szkoła pracy,
- William Heard Kilpatrick – metoda projektów,
- Celestyn Freinet – swobodna ekspresja dziecka,
- Édouard Claparède – szkoła na miarę dziecka,
- Owidiusz Decroly – szkoła życia przez życie,
- Helena Parkhurst – plan daltoński,
- Henryk Rowid – szkoła twórcza,
- Georg Kerschensteiner – szkoła pracy i inne.

Współczesne nurty i prądy pedagogiczne w swoich koncepcjach podkreślają podmiotowe traktowanie wychowanka, dawanie mu możliwości samodzielnego zdobywania wiedzy, rozwijania zainteresowań, pasji, a także możliwość odwagi zadawania pytań. Zbigniew Kwieciński, pisząc m.in. o nurcie antypedagogiki, określił tę koncepcję jako pedagogię przewrotną. Zwrócił uwagę, że zasięg i skutki jej wpływów są niewielkie, to jednak „na trwałe pozostawiła po sobie fundamentalne pytania o uprawnienia dorosłych do zabierania dzieciom i młodzieży prawa”⁷⁸.

---

⁷⁷ Z. Kwieciński, B. Śliwerski, *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Warszawa 2003.

⁷⁸ Z. Kwieciński, M. Jaworska-Witkowska, *Nurty pedagogii. Naukowe, dyskretnie, odlotowe*, Kraków 2011, s. 28.

Kolejnym przykładem przeciwstawiania się koncepcjom wychowania i kształcenia w ujęciu tradycyjnym jest pedagogika emancypacyjna, której idee uważam za niezwykle cenne dla mnie jako pedagoga. Jej główne założenia to przede wszystkim kształtowanie krytycznej świadomości jednostki. Zdaniem Marii Czerepak-Walczak podmiotowość człowieka w pedagogice emancypacyjnej trzeba rozpatrywać jako możliwości dokonywania wyborów, branie za nie odpowiedzialności, a także posiadanie wewnętrznej gotowości do podejmowania decyzji i odpowiedzialności⁷⁹.

Uważam, że w procesie wychowania potrzebna jest różnorodność. Aby w edukacji pojawiła się alternatywa, potrzeba wielu czynników, takich jak tolerancja danego kraju, otwartość społeczeństwa na „odmienność”, a także elastyczność i spontaniczność na rynku edukacyjnym.

Pedagogika alternatywna powstała w opozycji do tradycyjnego i sformalizowanego systemu szkolnictwa oraz wychowania. Zakłada przygotowanie młodej jednostki do samodzielnego życia, nie skupia się tylko na wysokich wynikach na testach. Jej główne założenia opierają się na współpracy, wspieraniu ucznia w budowaniu poczucia własnej wartości, pomocy w zdobywaniu kompetencji przydatnych w dorosłym życiu, rozwijaniu pasji i zainteresowań.

W polskim systemie edukacji istnieje wiele placówek powstałych na bazie autorskich wizji pedagogów. Szkoły alternatywne w Polsce to m.in.: szkoły waldorfskie (steinerowskie) oparte na założeniach Rudolfa Steinera, szkoły demokratyczne kontynuujące tradycję brytyjskiej szkoły Summerhill i amerykańskiej Sudbury Valley School, szkoły montessoriańskie funkcjonujące w oparciu o koncepcję Marii Montessori, szkoły daltońskie działające w oparciu o system stworzony przez Helenę Parkhurst; szkoły opierające się na założeniach Celestyna Freineta; edukacja domowa, szkoły leśne, unschooling⁸⁰.

Powstałe szkoły były i nadal są odpowiedzią na rosnące frustracje związane z działalnością szkół publicznych. To wyraz buntu przeciw sztywności systemu szkolnego, braku życzliwych relacji nauczyciela z dziećmi, nastawienia tylko na wyniki.

---

⁷⁹ M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Gdańsk 2006, s. 134–138.

⁸⁰ B. Śliwowski, *Współczesne prądy i nurty wychowania*, Kraków 2015.

Przedstawiciele wspomnianych koncepcji łączyło przede wszystkim silne dążenie do tego, by szkoła skupiła się na wychowaniu ludzi samodzielnych, myślących, refleksyjnych, odpowiedzialnych za siebie i innych, umiejących uczyć się w grupie i z grupą, a nie tylko koncentrowała się na przekazywaniu wiedzy⁸¹. Mam nadzieję, że nauczyciele potrafią w sposób refleksyjny czerpać to, co najlepsze z koncepcji alternatywnych szkół i wdrażać idee w pracy ze swoimi podopiecznymi. Na zakończenie moich refleksji przytoczę wizję szkoły Summerhill, która mnie osobiście bardzo inspiruje w pracy z dziećmi:

„Wyobraź sobie szkołę...

Gdzie dzieci mogą naprawdę być sobą,

Gdzie sukces nie jest zdefiniowany nauką i ocenami, lecz każde dziecko ma własną definicję sukcesu i często go tu doświadcza,

Gdzie wspólnie decyduje się o prawach panujących w szkole, a każdy ma taki sam głos i prawo do równego traktowania,

Gdzie możesz bawić się cały dzień, jeśli chcesz.

I gdzie jest dużo czasu i miejsca, aby usiąść i marzyć, myśleć, tworzyć...”⁸².

---

⁸¹ Tenże, *Edukacja alternatywna XXI wieku*, Kraków 2010.

⁸² Szkoła Summerhill, <https://summerhill.pl> [dostęp: 10.12.2021].

Rozdział 2.

Nauczyciel
we współczesnej
szkole

Nauczyciel na przestrzeni dziejów

Prezentowany podrozdział ukazuje, jak na przestrzeni wieków kształtował się wizerunek nauczyciela. Uważam, że powinniśmy czerpać z przeszłości to, co najlepsze, a także wyciągać wnioski, aby nie popełniać błędów. Konieczne jest przebudzenie kulturowe: młodym jednostkom należy dawać dobry przykład i optymalnie przygotować je do wyzwań, jakie niesie XXI wiek.

Z zawodem nauczyciela spotykamy się niemal na całej kuli ziemskiej. Można śmiało stwierdzić, że należy on do najstarszych zawodów, gdyż pierwszy nauczyciel rozpoczął swoją działalność edukacyjną około 2200 lat p.n.e.⁸³

W starożytności nauczyciel przekazywał uczniom wiedzę oraz umiejętności w myśl zasady: „Weź księgi do serca po to, żebyś ustrzegł siebie przed jakąkolwiek pracą i żebyś został znakomitym urzędnikiem i miał piękne ciało, aby dłoń twoja mogła być mdła”⁸⁴.

W starożytnych Chinach nauczyciel stał wysoko w hierarchii społecznej. Mógł nim być każdy, nie zwracano uwagi na pochodzenie i majątek kandydata. To cesarz powoływał urzędników, których głównym zadaniem było kształcenie kadry do sprawowania w przyszłości ważnych stanowisk państwowych. Najważniejszym kryterium bycia nauczycielem była wiedza⁸⁵. Nauka trwała wiele lat, a młodzi adepci uczyli się zasad moralności, elementów historii literatury ojczystej, podstawy polityki, pisania i czytania. Kto zdał niezwykle trudny, bo aż trzystopniowy egzamin naukowy i tym samym uzyskał wykształcenie wyższe, otaczany był niezwykle szacunkiem. Ci, którzy odpadali przy niższych egzaminach, otrzymywali podrzędne stanowiska⁸⁶. Do największych uczonych – mędrców starożytnych Chin – wymienić należy Konfucjusza, nazwanego

⁸³ W. Wotoszyn-Spirka, *W poszukiwaniu realistycznych podstaw moralnego postępowania nauczyciela*, Bydgoszcz 2001, s. 87.

⁸⁴ J. Legowicz, *O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania*, Warszawa 1975, s. 9.

⁸⁵ S. Dylak, *Nauczyciel – kompetencje i kształcenie zawodowe*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, T. Pilch (red.), Warszawa 2004, s. 554.

⁸⁶ W. Wotoszyn-Spirka, *W poszukiwaniu realistycznych podstaw moralnego postępowania nauczyciela*, Bydgoszcz 2001, s. 2.

„królem nauczycieli”, autora słów: „Kto zdobył wiedzę pielęgnuje, a nową bez ustanku zdobywa, Ten może być nauczycielem innych”⁸⁷.

Odmienny wzór nauczyciela ukształtował się starożytnych Indiach. Tam społeczeństwo rozwijało swoją kulturę na zasadach świętych ksiąg – *Wed*. Proces uczenia trwał od 12 do 48 lat, obejmował opanowanie na pamięć *Wed*, naukę pisania oraz czytania. W przeciwieństwie do nauczycieli chińskich indyjscy pedagodzy opierali swoją pracę na przyjacielskich stosunkach z uczniami⁸⁸. Należy podkreślić, że w Indiach dostęp do nauki miała najwyższa kasta – kapłanów (brahmani). Oto opis procesu nauczania: „(...) chłopiec oddany do nauki mieszkał w domu nauczyciela swego przez lat 12, 24, 36, a nawet 48. Podczas tego pobytu w domu mistrza miał opanować święte księgi Wedy. Nauczyciel (guru) był mistrzem, niemal wcieleniem bóstwa i autorytetem, któremu nie można było się sprzeciwić: Przez cały czas nauki uczeń – »brahmaczarin« – był zmuszony unikać pokarmów korzennych, wonności i wszelkich przedmiotów zbytku, wiązał swe włosy w węzeł, nosił laskę, pas, odzież lnianą lub konopną albo nawet ze skóry. Unikając wszelkich przyjemności i rozrywek, które by się przyczyniały do wzbudzenia zmysłów, młody uczeń, skromny i pobożny, wychodził rankiem ze swoją laską zebrać o pokarm, a wszystko co otrzymał w ciągu dnia, przynosił nauczycielowi. Dopiero gdy mistrz się nasycił, uczniowi wolno było głód swój zaspokajać. Chadzał on codziennie do lasu po drzewo na opał i do studni po wodę dla całego domu. Codziennie rankiem przyprowadzał do porządku ołtarz, rozniecał na nim ogień i zasilał drewnem świętym, wieczorem zaś mył stopy mistrzowi swemu, a wytarłszy je, kładł go do łóżka, zanim sam udał się na spoczynek. Gdy po latach nauki, która zasadzała się na zgłębianiu »Wed«, częstokroć u różnych nauczycieli, uczeń powrócił do domu, przede wszystkim składał dary piękne swym nauczycielom, a następnie żenił się i zakładał ognisko domowe, jako gospodarz, wyzwolony z życia studenckiego”⁸⁹.

W Grecji zawód nauczyciela przypadł na IX i VIII wiek p.n.e., jego rolę pełnił wędrowny śpiewak uznawany za mędrca. To on dbał o poprawną wymowę oraz znajomość sztuki wojennej. Oryginalną zdobyczą nauczyciela greckiego była swojego rodzaju specjalizacja. Przedmiotów takich, jak czytanie, pisanie uczył nauczyciel zwany *grammatistes*, natomiast

⁸⁷ Konfucjusz, *Lun Yu Rozmowy*, przeł. A. Onysimow, Warszawa 2017.

⁸⁸ Tamże, s. 2.

⁸⁹ J. Legowicz, dz. cyt., s. 8–9.

muzyki uczył *lutnista*, a pieczę nad wiedzą z gramatyki – *pedotriba*. W szkole średniej pracowali nauczyciele matematyki, geometrii, geografii.

Niezwykle istotną rolę w procesie edukacji mieli sofisci. Ich poglądy na temat roli, zadań i programów szkoły, opracowanie pierwszych zasad pedagogiki i dydaktyki oraz pierwszych podręczników przyczyniły się do zmian w sposobie nauczania. Do twórców greckiej szkoły możemy zaliczyć: Sokratesa, Platona, Arystotelesa i wielu innych pedagogów-oświatowców.

W starożytnym Rzymie nauczycielem był niewolnik – wyzwolenc, którego nazywano pedagogiem. Na kształtowanie się poglądów na temat roli nauczycieli spory wpływ wywarł Marek Fabiusz Kwintylian, autor dzieła pt. *Kształcenie mówcy*. To on sformułował wiele cennych wskazówek dotyczących teorii wychowania wraz z praktycznymi uwagami.

Bardzo interesująco przedstawiała się rola nauczycieli w Egipcie. Byli nimi również kapłani, którzy posiadali monopol na wiedzę i edukację. Wiedza była niezwykle ważna ze względu na możliwość awansu społecznego. Nauczyciel mógł zapewnić młodemu człowiekowi zdobycie stanowiska urzędniczego lub przynajmniej zawodu pisarza. Celem i zadaniem nauczyciela było wyrobienie w uczniu zawodowej sprawności i oddanie go posłusznym faraonowi i jego administracji. Kara fizyczna była uważana jako skuteczna metoda nauczania. Zachowała się przestroga nauczyciela wobec nieposłusznego ucznia:

„Młody człowieku! O, jakże jesteś zarozumiały!
W ogóle nie słuchasz, gdy do ciebie mówię!
Twoje serce trudniej poruszyć niż wolno stojący obelisk
wysoki na 100 łokci i na 10 gruby,
który trzeba przetransportować.
Potrzeba było wielu robotników,
ale poddał się przecież ludzkim rozkazom!
Ładuje się go na statki,
płynie z nim z Elefantyny,
by znalazł swoje miejsce w Tebach.
Kupuje się tego roku krowę,
a w następnym może ona orać!
Jest posłuszna pasterzowi!
Nie potrafi tylko mówić!
Konie spędzane z łąki zapominają klacze-matki.

Są zaprzęgane, chodzą tam i z powrotem
z różnymi poselstwami Jego Wysokości!
Stają się dokładnie takie same jak klacze, które je zrodziły.
W stajni stoją i robią wszystko ze strachu przed razami!
Ale ty nie słuchałbyś, choćbym cię tłukł wszystkimi laskami!
O, gdybym znał jakiś sposób, którego mógłbym się chwycić!
Wykorzystałbym każdą sposobność, żebyś tylko słuchał.
Stałbyś się wtedy mężczyzną, który potrafi
zapisywać zwoje papirusu zanim jeszcze pozna kobietę!
Rozumne byłoby twoje serce,
sprawne twoje palce
a twój język gładki w czytaniu⁹⁰.

Podsumowując, model nauczyciela, który wykształcił się w starożytności, a przede wszystkim w Grecji i Rzymie, był inspiracją dla nauczycieli – mentorów kolejnych epok. Do dziś aktualne są np. klasyczne imponderabilia, takie jak piękno, dobro, prawda.

W średniowieczu oświata szkolna była ściśle podporządkowana kościołowi i przy kościołach powstawały szkoły parafialne. W szkołach parafialnych nauczali przede wszystkim proboszczowie, jednak wyręczał się oni klerykami, którzy po ukończeniu szkoły katedralnej odbywali na parafii praktykę sprawowania obrzędów kościelnych przed egzaminem przed komisją biskupią. Proboszcz mógł zatrudniać również świeckich nauczycieli.

Symbolem nauczycielskiej władzy była różga, wręczana nauczycielowi w momencie przekazywania szkoły. Powszechnie stosowano kary cielesne, panowało bowiem przekonanie, że każde przewinienie ucznia należy przykładowo ukarać. Z tej epoki pochodzą sentencje, które uzasadniały bicie uczniów: „Różdżką Duch Święty dzieci bić radzi – Różdżka do nieba dzieci prowadzi; Kto chłopca oszczędza, lekkie serce napycha tłuszczem; kto bez przerwy ćwiczy różgami, zmniejsza tłuszcz w jego sercu (Marbodus z Rennes)⁹¹.”

W XII wieku powstają uniwersytety, najwcześniej w Bolonii, Paryżu i Oxfordzie. Funkcjonowały w nich trzy zasadnicze fakultety: teologiczny,

⁹⁰ H.A. Schlögl, *Starożytny Egipt. Historia i kultura od czasów najdawniejszych do Kleopatry*, Warszawa 2009, s. 113.

⁹¹ S. Kot, *Historia wychowania*, t. 1, *Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII*, Warszawa 1996, s. 135.

medyczny i prawny nadające stopień doktora, uprawniające do nauczania oraz wydział filozoficzny poświęcony siedmiu sztukom wyzwolonym: stopień niższy obejmował gramatykę, retorykę i dialektykę, stopień wyższy arytmetykę, geometrię, muzykę, astronomię.

Wykształcenie nauczycieli w Polsce w XIII i XIV wieku prezentowało bardzo niski poziom. Istotne zmiany nastąpiły dopiero w XV wieku dzięki działalności Akademii Krakowskiej. W niej ustalono zasadę, że nauczyciel szkoły wyższej powinien posiadać stopień magistra lub przynajmniej bakalarza⁹².

Niezwykle ciekawym okresem dla rozwoju nauki stała się epoka renesansu – wykształcenie i kultura stanowiły ważny jej element. Humanisci zwracali uwagę na rolę i zadania nauczyciela, potrafili nawet wypowiedzieć się krytycznie wobec pracy pedagogów.

Erazm z Rotterdamu w dziele pt. *Pochwała głupoty* zawarł bardzo krytyczne uwagi wobec zawodu nauczycieli szkół parafialnych: „Tacy oni z siebie radzi, kiedy zastrachaną trzódkę w przerażenie wprawiają groźną miną i głosem, kiedy kijem, różgą, rzemieniem łupią skórę biednych dzieci i na wszelkie sposoby srożą się, jak im tylko przyjdzie ochota (...). Ale jeszcze szczęśliwi są, kiedy sobie ubzdurają, że wynaleźli jakiś nowy sposób nauczania. (...) I nie wiem ja doprawdy, jaką sztuką mamienia dokazują oni tego, że głupie mamusie i bałwany ojcowie takimi ich widzą, za jakich oni sami chcą uchodzić”⁹³.

Bardzo ciekawie o nauczaniu pisał Michel de Montaigne: „Wielka to jest głupota wykładać dzieciom... obroty gwiazd i ruchy ósmej sfery, nim poznają swoje własne. Dopiero skoro [nauczyciel] zaszczepi uczniowi to, co służy, aby uczynić człeka rozumniejszym i lepszym, zacznie go pouczać, co jest logika, fizyka, geometria, retoryka. Wówczas jakąkolwiek chłopiec obierze sobie wiedzę, mając już ukształcony sąd i rozum, wnet sobie da z nią rady... Uczą nas żyć, skoro życie minęło. Stu szkolarzy nabawiło się franczy, nim doszli w Arystotelesie do rozdziału »O umiarkowaniu«”⁹⁴.

Niewątpliwie wielką zasługą dla praktyki edukacyjnej były dzieła Jana Amosa Komeńskiego. Autor *Wielkiej dydaktyki* dokładnie opisał obowiązki nauczycieli: „(...) żeby uczyć młodzież, nauczyciel musi być staran-

⁹² J. Skoczek, *Rozwój szkolnictwa w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Historia wychowania*, t. 1, E. Kurdybacha (red.), Warszawa 1965, s. 256.

⁹³ Erazm z Rotterdamu, *Pochwała głupoty*, przeł. E. Jędrkiewicz, Wrocław 1953, s. 98.

⁹⁴ J. Delumeau, *Cywilizacja odrodzenia*, Warszawa 2015, s. 333.

nie wybrany, o nie mniejszej mądrości i rzetelności niż kapłani czy politycy, a nawet w wyższym stopniu zdalny, bo tu należy kłaść podwaliny pod wykształcenie owych dostojników⁹⁵.

Natomiast wybitny filozof John Locke w *Myślach o wychowaniu* przedstawił powinności nauczyciela: „(...) nauczyć swego ucznia odgadywać zamiary ludzi, z którymi ma do czynienia i mieć się przed nimi na baczności zarówno bez zbytejnej podejrzliwości, jak i bez zbytejnego zaufania, a zależnie od tego, ku czemu młody człowiek skłania się z natury, powinien go prostować i przechylać w drugim kierunku. Powinien on przyzwyczaić go do wyrabiania sobie o tyle, o ile to możliwe, prawdziwego sądu o ludziach, opierając się na tych znamionach, które najlepiej służą do wykazania, czym oni są i które pozwalają wglądać w ich wnętrze, ujawniające się często w drobnych rzeczach, szczególnie, kiedy nie zajmują pozycji ochronnej i nie mają się na baczności. Powinien zaznaczyć go z prawdziwym obliczem świata i tak go usposobić, by nie wyobrażał sobie nikogo ani lepszym, ani gorszym, ani mądrzejszym, ani głępszym niż jest w rzeczywistości. W ten sposób bez niebezpieczeństwa i nieznacznie stanie się stopniowo z chłopca mężczyzną, co jest najniebezpieczniejszym przejściem w całym w ogóle biegu życia. Należy zatem nad nim troskliwie czuwać i przeprowadzić młodego człowieka przez nie z wielką starannością, a nie, jak to się teraz zwyczajnie robi, brać go spod opieki wychowawcy i rzucać od razu w świat, zdając go na własne kierownictwo i narażając go na oczywiste niebezpieczeństwo natychmiastowego spaczenia⁹⁶.

Andrzej Frycz Modrzewski, polski przedstawiciel okresu renesansu, autor dzieła pt. *O poprawie Rzeczypospolitej*, szkołę uważał za fundament funkcjonowania państwa. Twierdził, że zawód nauczyciela należy darzyć ogromnym szacunkiem: „Zrozumiejmy tedy, jak bardzo piękny i użyteczny jest dla ludzi stan nauczycielski, z którego wyszło tylu mistrzów najlepszych umiejętności i z którego korzyści zwykły czerpać wszystkie stany. Dlatego tak wiele mówię o jego znakomości i godności, abyśmy pamiętali, iż trzeba go wszelkimi sposobami bronić i ochraniać przed przewrotnością mniemań i zuchwalstwem ludzi naszego wieku, którzy tylko uganiają za wystawnością w życiu, za bogactwem i władzą – boć jedyne to rzeczy, do których się dziś powszechnie

⁹⁵ J.A. Komeński, *Pampaedia*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 110–111.

⁹⁶ J. Locke, *Myśli o wychowaniu*, Warszawa 2002, s. 92.

dąży – naukę zaś i cały obowiązek kształcenia się i uczenia pozostawiają ludziom podlejszego stanu”⁹⁷.

Warto podkreślić, że autorem pierwszego dzieła pedagogicznego w języku polskim pt. *Książka o wychowaniu dzieci* był Erazm Gliczner. Autor przestrzegał rodziców przed nieodpowiednim wyborem nauczyciela dla swych pociech. Dla niego nauczyciel powinien być religijny, sumienny, dobrze wykształcony.

W oświeceniu, które nazywano „wiekiem pedagogicznym”, główną metodą stosowaną przez nauczycieli były nadal kary cielesne. Uczniów bito za złe zachowanie czy nieprzygotowanie do lekcji. Nauka polegała na wkuwaniu na pamięć reguł. Oto jak wyglądały zalecenia do stosowania przez nauczycieli kar cielesnych: „Kiedy nauczyciel zechce ukarać ucznia różgami zrobi zwykły znak nakazujący uczniom podnieść wzrok; potem końcem „sygnału” wskaże przepis, który uczeń przekroczył, następnie wskaże miejsce, w którym się zazwyczaj karę wymierza. Uczeń uda się tam natychmiast i przygotuje się do otrzymania kary, trzymając się w ten sposób, aby nie być nieprzyzwojnie przez nikogo widzianym. Ten zwyczaj, że uczeń sam się do kary przysposobi, aby nauczyciel nie potrzebował doń przykładać ręki, będzie najściślej przestrzegany. Kiedy uczeń już się położy do odbierania kary, nauczyciel przygotowuje się wewnętrznie do wymierzenia jej w duchu miłości, poczem zejdzie ze swego miejsca powoli i z powagą. A kiedy zbliży się do ucznia, może doń rzec kilka słów, aby go przygotować do przyjęcia różg z pokorą, uległością i z postanowieniem poprawy, poczem zazwyczaj uderzy trzy razy. Gdyby uczeń nie przygotował się, nauczyciel cofnie się bez słowa na swe miejsce, a za chwilę powróciwszy, wymierzy mu najostrzejszą z zwyczajnych kar, to jest pięć uderzeń... Po odebraniu różg uczeń uklęknie pokornie na środku klasy przed nauczycielem z skrzyżowanymi na piersiach rękoma, aby mu podziękować za to, że go ukarał, a potem zwróci się w stronę krucyfiksu, aby za to podziękować Bogu i przyrzec mu zarazem, iż nie popadnie błąd, za który odebrał karę; zrobi to bez mówienia głośno, poczem nauczyciel da mu znak powrotu na miejsce...”⁹⁸.

Dopiero w drugiej połowie XVIII wieku nastąpił przełom dotyczący sposobu myślenia o organizacji szkolnictwa. Był to czas istotnych zmian

---

⁹⁷ A.F. Modrzewski, *Dzieła wszystkie*, t. 1, *O poprawie Rzeczypospolitej*, Warszawa 1953, s. 603.

⁹⁸ S. Kot, *Historia wychowania*, t. 1, Warszawa 2010, s. 355–356.

w szkolnictwie. Francuski pedagog Jan Jakub Rousseau w pracy pt. *Emil, czyli o wychowaniu* podkreślił, jak ważną rolę pełni nauczyciel-wychowawca. Rousseau był zwolennikiem naturalnego wychowania i bardzo krytykował ówczesny system edukacyjny, uważał, że „Kształci się nas pono na członków społeczeństwa, a uczy się nas tak, jakby każdy z nas miał spędzić życie na rozmyślaniach w samotnej celi albo rozmawiać z ludźmi obojętnymi o przedmiotach oderwanych. Sądzicie, że uczycie swoje dzieci żyć ucząc je pewnych skurczów ciała i pewnych formuł słownych bez żadnego znaczenia. Ja również nauczyłem Emila żyć; nauczyłem go bowiem żyć z samym sobą a ponadto zarabiać na chleb. To jednak nie wystarcza. Ażeby żyć wśród ludzi, trzeba umieć obchodzić się z nimi, trzeba znać narzędzia, które się ich imają; trzeba obliczać działanie i przeciwdziałanie osobistych korzyści w społeczeństwie i na tyle słusznie przewidywać wydarzenia, by rzadko mylić się w przedsięwzięciach, albo umieć przynajmniej znaleźć zawsze najlepsze środki powodzenia”⁹⁹.

W Polsce próby reformy szkolnictwa podjął się Stanisław Konarski. Jego zdaniem „(...) dobry nauczyciel powinien ze szkoły wychodzić zmęczony jak atleta z areny lub rolnik z pola. Pracowitość, żwawość, śmiałość i ożywienie w działaniu, mówieniu i nauczaniu – oto najważniejsze warunki powodzenia”¹⁰⁰.

Bardzo ważnym wydarzeniem było powstanie Komisji Edukacji Narodowej w Polsce 14 października 1773 r. Powołana przez Sejm Rzeczypospolitej stanowiła swego rodzaju ministerstwo oświaty. Komisja zapewniła nauczycielom sporą autonomię, niezależność od organów rządowych, swobodę postępowania w ramach ustaw, obieralność stanowisk, pensje i emerytury. „Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego można uznać za pierwszą w dziejach polskiej oświaty kartę praw i obowiązków nauczyciela, troszczącą się o jego rangę i uznanie społeczne. Działania Komisji Edukacji Narodowej przyczyniły się do kształtowania zawodu nauczycielskiego jako zawodu świeckiego”¹⁰¹.

Wiek XIX charakteryzuje się dalszą refleksją nad zawodem nauczyciela. Została wówczas wyodrębniona subdyscyplina pedagogiki, jaką jest pedeutologia. W tym czasie Johann Heinrich Pestalozzi opracował

⁹⁹ J.J. Rousseau, *Emil, czyli o wychowaniu*, t. 2, Wrocław 1955, s. 63–64.

¹⁰⁰ S. Konarski, *Pisma wybrane*, Warszawa 1955, s. 170.

¹⁰¹ P. Mazur, *Zawód nauczyciela w ciągu dziejów. Skrypt dla studentów z historii wychowania*, Chełm 2015, s. 67.

nowoczesny system kształcenia nauczycieli dla szkół elementarnych. Swoją koncepcję stworzył z wykorzystaniem podstaw psychologii. Jego zdaniem relacje pomiędzy nauczycielem a uczniem winny być oparte na miłości. Zwracał uwagę, że nauczanie młodych jednostek polega na przygotowaniu ich do pełnego funkcjonowania w życiu społecznym. Pestalozzi uważał, że rozwój umysłowy, fizyczny i religijno-moralny powinien się nawzajem uzupełniać¹⁰².

Kolejną wybitną postacią w tym okresie był Johann Friedrich Herbart. Według niego nauczanie powinno się koncentrować na podporządkowaniu zasadom moralnym i ich przestrzeganiu. Celem wychowania powinno być ukształtowanie silnego charakteru wychowanka. Swoje poglądy Herbart przedstawił w dziełach pt. *Pedagogika ogólna wyprowadzana z celu wychowania* (1806) i *Wykłady pedagogiczne w zarysie* (1834).

Oryginalny system wychowania prewencyjnego opracował również Jan Bosko. Ten znakomity pisarz i zarazem wielki wychowawca młodzieży uważał, że nauczyciel powinien posiadać takie przymioty, jak: tolerancja, zaufanie, autorytet, religijność, takt pedagogiczny. Oto opracowane wskazówki Jana Bosko:

1. Bądźcie powolni w osądzeniu.
2. Bądźcie życzliwi wobec innych; kochajcie ich, pomagajcie im i traktujcie jak braci.
3. Człowiek urodził się dla pracy. Kto pracuje z miłością, dla tego trud będzie lekki.
4. Człowiek, który jest średnio zdolny, lecz cnotliwy i pokorny, zdziała więcej dobrych i wielkich rzeczy niż pyszałkowaty mędrak.
5. Doskonałość zdobywa się z trudnością i bardzo powoli.
6. Działajcie tak, jak działają ludzie poważni i roztropni.
7. Gdy trudzimy się, aby tylko siebie pokazać, nasze myśli, pomysły i inicjatywy mijają się z celem. Biada temu, kto pracuje dla ziemskiego uznania! Świat najczęściej nie dostrzega tego i odplaca niewdzięcznością.
8. Gdy napotykam trudności, choćby były bardzo duże, postępuję tak jak ktoś, kto na swej drodze napotkał duży kamień, który mu drogę blokuje. Gdy nie mogę go usunąć, przechodzę po nim lub go mijam. Bywa też, że zostawiam rozpoczęte dzieło niedokończone i zabieram się do innego, aby nie tracić czasu na próżno. Ale zaniechanego

---

¹⁰² S. Dylak, *Nauczyciel – kompetencje...*, s. 555.

- dzieła nie tracę z oczu. W międzyczasie dojrzewają szypułki, ludzie się zmieniają i same trudności znikają.
9. Jeżeli chcesz stać się dobrym, praktykuj tylko trzy rzeczy, a wszystko pójdzie dobrze. Jakie to rzeczy? Oto one: radość, nauka, pobożność.
  10. Każdy powinien z całym zapalem oddać się spełnianiu swoich obowiązków, które zostały mu powierzone, a nie krytykować pracę innych.
  11. Kiedy trzeba, prowokujcie do wybuchu wesołości. Bez radości nic się nie udaje.
  12. Kochaj Twoje zadania, jeśli chcesz je dobrze spełnić.
  13. Musimy umieć znosić wady innych, ponieważ na tym świecie nie znajdziemy doskonałości.
  14. Nauczyciele, którzy niczego nie wybaczą uczniom, mają zwyczaj wybaczać wszystko sobie samym.
  15. Nie czytajcie nigdy książek, których pożytku nie jesteście pewni, bez zapytania się o radę kogoś, kto może dać sprawiedliwą ocenę.
  16. Nie mów zaraz tego, co wiesz, troszcz się raczej, aby dobrze wiedzieć, co mówisz.
  17. Nie odkładajcie dobra do jutra, jeżeli można je wykonać jeszcze dziś, bo być może jutro nie starczy wam czasu na to.
  18. Nie pysznijcie się nigdy tym, co wiecie. Im więcej ktoś wie, tym bardziej jest świadomy swojej niewiedzy.
  19. Nie wolno podejmować żadnych decyzji, zanim się dobrze nie poradzimy.
  20. Nie wpadajcie w złość, nawet gdyby było to usprawiedliwione. Wystrzegajcie się lodowatych uwag i słów, które ranią. Powiedzcie winnemu po prostu: Nie jestem z ciebie zadowolony.
  21. Nie wymagajcie dyscypliny dla dyscypliny, gdyż zabija to zapal i rozmach, hamuje spontaniczność. Musicie zachować równowagę między wolnością a usprawiedliwionym przymusem. Jest to sprawa taktu.
  22. Pamiętajcie, nie opłaca się gniewy i tupet, potrzebny jest ciągły pokój, to jest stałość, wierność i trud.
  23. Patrzcie, jak pracuje pszczoła, tak powinniśmy pracować my: wybrać to, co pożyteczne.
  24. Pozwólmy się zawsze prowadzić przez prawdę.

25. Pracujcie nad opanowaniem samych siebie. Dzięki temu będziecie mieć wielu przyjaciół, a żadnego wroga.
26. Starajcie się natychmiast uspokajać kłótnie.
27. Szemrania oziębiają serce.
28. Także i małe rzeczy muszą być powoli i dobrze wypracowane, ponieważ pośpiech niszczy wszelkie działania.
29. Troszczcie się o swoje zdrowie. Trzeba pracować tyle, na ile pozwalają siły i nic więcej, ale też każdy powinien się bronić przed próżnowaniem.
30. Trzeba budzić w młodzieży zaufanie. Musi ona was lubić i chętnie do was przychodzić.
31. Wyświadczajcie sobie dobro, bo to świadczy, że kochacie się jak bracia. Starajmy się tak żyć, by ludzie mieli prawo dobrze o nas mówić.
32. Zatem odwagi! Nadzieja nas uzupełnia, gdy wydaje nam się, że cierpliwość zawodzi.
33. Z miłości do młodzieży polecam wam: nie pozostawiajcie młodzieży samej, bądźcie z nimi zawsze i wszędzie.
34. Znoś chętnie braki innych, jeśli chcesz, by inni znosili twoje¹⁰³.

Duże zasługi dla rozwoju nauk pedagogicznych miał Bronisław Ferdynand Trentowski (1808–1869). Swoje poglądy wyraził w dziele pt. *Chowanna, czyli system pedagogiki narodowej jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży*. Autor uważał, że nauczyciele powinni godziwie być wynagradzani. Przestrzegął przed nadmiernymi obowiązkami dla pedagogów „Nauczycielu nie przeladowuj lekcjami. Wprawdzie wielka jest różnica, co do nauczania ich przedmiotu, bo jeden przedmiot bardziej nuży niż drugi, jednakże wszelka nauka morduje okropnie. Za wielką liczbą lekcji codziennych naturalnym jest powodem, że nauczyciel z początku zaraz osowieje i w przedmiocie swym opuszczać się zacznie, że nie mając czasu do czytania i prywatnej pracy, dalej nie postępuje i wnet staje się partaczem, później zaś, że nienawidzi tortur swojego stanu”¹⁰⁴.

---

¹⁰³ A. Majewska, *Być nauczycielem w stylu Jana Bosko. Subiektywna propozycja wychowawcza*, [w:] *Nauczyciel. Eseje i szkice pedeutologiczne*, K. Waligórski (red.), Bydgoszcz 2005, s. 39–40.

¹⁰⁴ B.F. Trentowski, *Chowanna, czyli system pedagogiki narodowej jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży*, t. 2, Wrocław 1970, s. 362.

Śmiało można stwierdzić, że w XIX wieku rola nauczyciela wzrosła. Pedagodzy stali się urzędnikami państwowymi – powoływały ich bowiem urzędy państwowe. Wiek XX to rozwój edukacji na każdym jej szczeblu. To czas, kiedy powstały nowe koncepcje wychowania i kształcenia. Do najważniejszych przedstawicieli współczesnych nurtów i prądów pedagogicznych należą:

1. Ellen Key – autorka książki pt. *Stulecie dziecka*. Przedstawiła ona wizję szkoły przyszłości, zaproponowała szkołę bez klas i podziału na wiek. Zwracała uwagę, że szkoła powinna rozwijać wszechstronnie osobowość jednostki. Według Key „Nauczyciele przyszłej szkoły będą musieli się kształcić w seminariach zupełnie nowego typu. Patentowana pedagogia ustąpi miejsca pedagogii indywidualnej i tylko człowiek, który z natury i przez samokształcenie doszedł do tego, że umie się z dziećmi bawić, z nimi żyć, od nich się uczyć i za nimi tęsknić, będzie mógł być mianowanym nauczycielem w szkole i tam sobie swą własną osobistą metodę stworzyć. Stanowisko takie będzie mógł otrzymać dopiero po roku praktyki, a kwalifikacje jego oceniać będą nie tylko egzaminatorzy śledzący przez cały rok jego działalność, lecz dzieci same. Sąd dzieci nie może mieć naturalnie wartości bezwzględnej, lecz względnie dość wysoką, gdyż one nieraz z nieomylnym instynktem umieją wybrać to, co najdoskonalsze”¹⁰⁵.
2. Maria Montessori – reformatorka wychowania przedszkolnego. System Montessori opracowany na początku XX wieku zrodził się w ramach ruchu zwanego w Europie „nowym wychowaniem”, a w Stanach Zjednoczonych – progresywizmem. Według Montessori nauczyciel ma dyskretnie towarzyszyć dziecku, być organizatorem procesu uczenia się. Jej słynna zasada mówi „Pomóż mi, a zrobię to sam”. Cele pedagogiki Montessori to:
  - zdobywanie wiedzy i umiejętności szkolnych,
  - rozwijanie indywidualnych cech osobowości,
  - nabywanie umiejętności współdziałania,
  - formowanie prawidłowego charakteru.

Montessoriański system zwracał szczególną uwagę na samodzielną pracę dziecka, gdzie nauczyciel pełni rolę obserwatora, który podąża za dzieckiem. Przygotowane otoczenie, nazywane przez Montessori śro-

---

¹⁰⁵ E. Key, *Stulecie dziecka*, Warszawa 2005, s. 164.

dowiskiem wychowawczym, składało się z odpowiednio zaprojektowanego dla dzieci budynku, ogrodu i materiału rozwojowego. Obok niego ważną rolę odgrywał czynnik ludzki – nauczyciel, dzieci w różnym wieku, rodzice, a także zasady pedagogiczne oraz formy uczenia się.

W Polsce w wieku XX działało wielu wybitnych pedagogów, dydaktyków, psychologów, takich jak:

1. Jan Władysław Dawid, autor jednego z najważniejszych dla pedeutologii dzieł pt. *O duszy nauczycielstwa*. W książce tej zawarł koncepcje dotyczącą osoby nauczyciela. Według niego „nauczyciel nie może po prostu być tylko wykładowcą”, oprócz tego powinien spełniać takie funkcje, jak funkcja wychowawcy, opiekuna, doradcy, partnera, inicjatora różnorodnych poczynań poznawczych uczniów, rozjemcy, sędziego... Wymaga to, oczywiście, odpowiedzialności, wrażliwości na „ludzką niedolę”, ustawicznego samokształcenia, „społecznikostwa” (dzisiaj powiedzielibyśmy raczej – prospołecznego nastawienia), wysokiej kultury umysłowej i moralnej, tolerancji i obiektywizmu w ocenie innych, ale przede wszystkim samego siebie¹⁰⁶.
2. Henryk Rowid, autor koncepcji szkoły pracy. Swoją autorską koncepcję nazwał „szkołą twórczości”. „W szkole twórczej pierwsze miejsce zajmuje dziecko pracujące i zdobywające wiedzę samodzielnie. Dzieci uczą się, są czynne, a rola nauczyciela polega więcej na kierowaniu ich pracą, na pobudzaniu, na pomaganiu w szukaniu wskazówek, materiałów i środków. (...) Szkoła twórcza dba o harmonijny rozwój fizyczny i duchowy i w tym celu stwarza jak najkorzystniejsze warunki pod względem higieny ciała i ducha. Umieszczenie szkoły w okolicy zdrowej, o ile możliwości w otoczeniu pięknej przyrody, wśród pól i łąk, ogrodów i lasów, zapewnia dzieciom korzystne warunki rozwoju (...). Istota wychowania twórczego i szkoły twórczej polega na tym, że stwarzamy tu w związku ze środowiskiem warunki i sytuacje, które wyzwalają energię psychiczną dziecka i umożliwiają ich wyrażanie się w różnej postaci, ich rozwój i ciągłe doskonalenie przy pomocy wysiłku samodzielnego”¹⁰⁷.

---

¹⁰⁶ C. Kupisiewicz, Jan Władysław Dawid, [w:] *Myśliciele – o wychowaniu*, t. 1, C. Kupisiewicz, I. Wojnar (red.), Warszawa 1996, s. 235.

¹⁰⁷ H. Rowid, *Szkoła twórcza. Podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistnienia nowej szkoły*, Kraków 1929, s. 5–8.

3. Stefan Szuman – wybitny lekarz, psycholog i pedagog. Uważał on, że „W zawodzie pedagogicznym osobowość wychowawcy gra rolę istotną. Bo przecież nauczyciel nie jest bezdusznym zbiornikiem wiedzy, nie jest mówionym podręcznikiem, nie jest naczyniem, w którym wiedza zostaje mechanicznie zdeponowana i nagromadzona, aby ją stąd niejako rozlewano mechanicznie do – na razie – jeszcze mniej pojemnych naczyń, którymi są umysły uczniów. Jako wychowawca, nauczyciel też nie jest zbiorem norm i przepisów etycznych i wychowawczych, nie jest bezosobistym prawem i kodeksem wychowania (...), lecz autonomiczną jednostką wychowującą, która uczy i wychowuje zawsze swoim stylem, swoją manierą, swoją osobowością”¹⁰⁸.

Oczywiście to tylko przykłady, ponieważ sławnych pedagogów XX wieku można wymieniać w nieskończoność. Warto przywołać jeszcze takie osoby, jak: Wincenty Okoń, Bogdan Suchodolski, Maria Grzegorzewska, Leszek Ryszard Bandura, Jan Bohucki, Zygmunt Karol Mysłakowski czy Tadeusz Kotarbiński. Na zakończenie trzeba koniecznie podkreślić, że w wieku XX bardzo duże znaczenie przy opracowaniu koncepcji nauczania, wychowania miała wiedza z psychologii.

Przytoczone wyżej różnorodne koncepcje wychowania miały na celu ukształtować świadomość kulturotwórczą roli tradycji wychowania, która dla przyszłego pedagoga może stanowić źródło wielu inspiracji do podejmowanych działań o charakterze edukacyjno-wychowawczym. Historia wychowania pozwala lepiej zrozumieć zmiany, jakie zachodziły i zachodzą w obszarze edukacyjnym. Wiedza na temat teorii wychowania przede wszystkim ułatwia zrozumienie istoty wychowania jako funkcji społecznej, dlatego wychowując młode pokolenie, nie należy odcinać współczesnej wiedzy od przeszłości. Może analiza poglądów znanych pedagogów z przeszłości i tych współczesnych ułatwi znalezienie odpowiedzi na pytania:

1. Jak wychowywać?
2. Co jest efektem końcowym procesu wychowania?
3. Jak realizować cele wychowania?
4. Jaka powinna być szkoła XXI wieku?

---

¹⁰⁸ S. Szuman, *Talent pedagogiczny*, Kraków 1947, s. 23–24.

Prawa i obowiązki nauczycieli

Współczesny nauczyciel ma do wykonania wiele zadań, które wynikają z zapisów zawartych w ustawach i rozporządzeniach oraz wewnętrznych regulaminach, a także procedur obowiązujących w odpowiednich placówkach.

Karta nauczyciela to najważniejsza ustawa dla wszystkich pracowników całego systemu oświaty. Uchwalona została w randze ustawy z 26 stycznia 1982 r. i jest najważniejszym aktem prawnym regulującym wszystkie prawa i obowiązki nauczycieli. Przy normowaniu stosunku pracy osobom jej podlegającym ma ona pierwszeństwo nawet przed *Kodeksem pracy*. *Karta nauczyciela* zawiera m.in. następujące informacje:

- obowiązki nauczycieli,
- wymagania kwalifikacyjne,
- awans zawodowy nauczycieli,
- nawiązanie, zmiana i rozwiązanie stosunku pracy,
- warunki pracy i wynagrodzenie,
- nagrody i odznaczenia,
- uprawnienia socjalne i urlopy,
- finansowanie kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli,
- ochrona zdrowia,
- odpowiedzialność dyscyplinarna¹⁰⁹.

Artykuł 63 ust. 1 ustawy *Karta nauczyciela* stanowi, że nauczyciel podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych korzysta z ochrony przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych na zasadach określonych w *Ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny*.

Według *Karty nauczyciela* do obowiązków nauczyciela należy:

- „1. rzetelnie realizować zadania związane z powierzonym mu stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły: dydaktyczną,

---

¹⁰⁹ DzU 2019 poz. 2215 oraz 2021 poz. 4.

wychowawczą i opiekuńczą, w tym zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa uczniom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę;

2. wspierać każdego ucznia w jego rozwoju;
3. dążyć do pełni własnego rozwoju osobowego;
  - 3a. doskonalić się zawodowo, zgodnie z potrzebami szkoły;
4. kształcić i wychowywać młodzież w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka;
5. dbać o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów¹¹⁰.

Zgodnie z art. 100 *Kodeksu pracy* każdy pracownik jest obowiązany wykonywać sumiennie i starannie swoją pracę oraz stosować się do zaleceń swoich przełożonych, jeśli nie są one sprzeczne z przepisami prawa lub umową o pracę. *Kodeks pracy* przewiduje również:

„§ 2. Pracownik jest obowiązany w szczególności:

- przestrzegać czasu pracy ustalonego w zakładzie pracy,
- przestrzegać regulaminu pracy i ustalonego w zakładzie pracy porządku,
- przestrzegać przepisów oraz zasad bezpieczeństwa i higieny pracy, a także przepisów przeciwpożarowych,
- dbać o dobro zakładu pracy, chronić jego mienie oraz zachować w tajemnicy informacje, których ujawnienie mogłoby narazić pracodawcę na szkodę,
- przestrzegać tajemnicy określonej w odrębnych przepisach,
- przestrzegać w zakładzie pracy zasad współżycia społecznego¹¹¹.

Przestrzeganie przepisów i zasad bezpieczeństwa i higieny pracy jest podstawowym obowiązkiem pracownika, w tym również wszystkich nauczycieli. Dlatego też każdy pracownik jest obowiązany w myśl art. 211 *Kodeksu pracy*:

---

¹¹⁰ Tamże.

¹¹¹ Tamże.

- „znać przepisy i zasady bezpieczeństwa i higieny pracy, brać udział w szkoleniu i instruktażu z tego zakresu,
- wykonywać pracę w sposób zgodny z przepisami i zasadami bezpieczeństwa i higieny pracy oraz stosować się do wydawanych w tym zakresie poleceń i wskazówek przełożonych,
- dbać o należyty stan sprzętu oraz o porządek i ład w miejscu pracy,
- stosować środki ochrony zbiorowej, a także używać przydzielonych środków ochrony indywidualnej oraz odzieży,
- poddawać się wstępnym, okresowym i kontrolnym oraz innym zaleconym badaniom lekarskim i stosować się do wskazań lekarskich,
- niezwłocznie zawiadomić przełożonego o zauważonym w zakładzie pracy wypadku albo zagrożeniu życia lub zdrowia ludzkiego oraz ostrzec współpracowników, a także inne osoby znajdujące się w rejonie zagrożenia o grożącym im niebezpieczeństwie,
- współdziałać z pracodawcą i przełożonymi w wypełnianiu obowiązków dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy”¹¹².

Ponieważ nauczyciel jest obowiązany do zapewnienia bezpieczeństwa uczniom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę, powinien pamiętać o następujących zasadach:

1. Przed rozpoczęciem lekcji nauczyciel powinien zawsze wejść do klasy jako pierwszy, aby sprawdzić i ocenić, czy warunki w sali nie stwarzają niebezpieczeństwa dla niego ani dla uczniów. Nauczyciel ma obowiązek zadbać o wywietrzenie sali, odpowiednią temperaturę i oświetlenie przed rozpoczęciem lekcji.
2. W trakcie lekcji nauczyciel nie może zostawić uczniów bez opieki, a w sytuacji, gdy jest to konieczne, musi poinformować dyrekcję lub poprosić o pomoc innego nauczyciela, który w danym momencie nie ma pod opieką innych uczniów. W przypadku niedyspozycji ucznia nauczyciel powinien wezwać pielęgniarkę, a w razie potrzeby udzielić pierwszej pomocy. Należy tu wspomnieć, że powinien on przejść szkolenie z pierwszej pomocy dla nauczycieli.

---

¹¹² DzU 1974 nr 24 poz. 141.

3. Po zakończeniu lekcji nauczyciel powinien pierwszy otworzyć drzwi, by wybiegający uczniowie nie potrącili osoby przechodzącej korytarzem.
4. Jeżeli nauczyciel pełni dyżur, nie może opuścić miejsca podlegającego nadzorowi i musi zapobiegać wszystkim zachowaniom odbiegającym od przyjętych norm. Dotyczy to zachowań agresywnych, biegania, siadania na parapetach, otwierania okien na korytarzach, dewastowania szkolnych sprzętów, palenia papierosów na terenie szkoły, opuszczania przez uczniów terenu szkoły podczas przerw i łamania innych zasad ustalonych przez szkołę.

Zgodnie z art. 42 ust. 2 *Karty nauczyciela* w ramach 40-godzinnego czasu pracy oraz ustalonego wynagrodzenia nauczyciel jest zobowiązany realizować:

- w ramach pensum: zajęcia dydaktyczne, wychowawcze i opiekuńcze, prowadzone bezpośrednio z uczniami lub wychowankami albo na ich rzecz,
- inne czynności i zajęcia wynikające z zadań statutowych szkoły, ze szczególnym uwzględnieniem zajęć opiekuńczych i wychowawczych wynikających z potrzeb i zainteresowań uczniów,
- zajęcia i czynności związane z przygotowaniem się do zajęć, samokształceniem i doskonaleniem zawodowym.

Nauczyciele oprócz obowiązków i praw posiadają również uprawnienia. Zgodnie z *Kartą nauczyciela* mogą:

- decydować w sprawie doboru metod, form organizacyjnych, podręczników, środków dydaktycznych w nauczaniu swojego przedmiotu,
- decydować o treści programu koła lub zespołu, jeśli takie zostało przydzielone,
- decydować o ocenie bieżącej, semestralnej i rocznej postępów swoich uczniów,
- wnioskować w sprawie nagród i wyróżnień oraz kar regulaminowych dla swoich uczniów.

Na zakończenie należy zwrócić uwagę, że każdy nauczyciel podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej za uchybienie godności zawodu nauczyciela lub obowiązkom, o których mowa w art. 6 *Karty nauczyciela*. Od roku 2009 odpowiedzialności dyscyplinarnej podlegają wszyscy nauczyciele, wychowawcy oraz inni pracownicy pedagogiczni. Dlatego też osoba podejmująca pracę na stanowisku nauczyciela powinna mieć świadomość swoich moralnych powinności wobec uczniów, rodziców i społeczeństwa.

Oto przykładowe uchybienia godności lub obowiązków nauczyciela:

- stosowanie przemocy fizycznej lub psychicznej wobec uczniów,
- wyśmiewanie, dokuczanie, molestowanie seksualne,
- korupcja, szantaż,
- narażenie uczniów na utratę zdrowia,
- niska kultura słowa,
- poświadczenie nieprawdy, fałszowanie dokumentów,
- czerpanie korzyści materialnych,
- udzielanie niedozwolonej pomocy uczniom podczas sprawdzianu i egzaminów.

Nauczyciele mogą zostać ukarani poprzez:

- naganę z ostrzeżeniem,
- zwolnienie z pracy,
- zwolnienie z pracy z zakazem przyjmowania ukaranego do pracy w zawodzie nauczyciela w okresie 3 lat od ukarania,
- wydalenie z zawodu nauczyciela.

Rozwój zawodowy nauczycieli

Rozwój zawodowy trwa całe życie – rozpoczyna się w dzieciństwie i trwa do wieku dojrzałego, a polega na doskonaleniu siebie samego zarówno w wymiarze ogólnym, jak i zawodowym.

W literaturze przedmiotu wymienia się dwie grupy czynników odpowiadających za rozwój zawodowy człowieka:

- 1) wewnętrzne – indywidualne cechy człowieka, dotyczące jego rozwoju fizycznego, psychicznego, a także uwarunkowań biologicznych;
- 2) zewnętrzne – czynniki poza jednostką, dotyczące uwarunkowań ekonomicznych, społecznych, technicznych, kulturowych, pedagogicznych itp.¹¹³.

Rola nauczyciela w przygotowaniu uczniów do świata, który jeszcze nie nadszedł, jest niezwykle trudna. W edukacji mamy do czynienia z ciągłymi zmianami wprowadzanymi m.in. przez wdrażanie nowej reformy oświaty, wprowadzanie nowych metod i narzędzi pracy. Wszystko to wywiera istotny wpływ na rozwój nauczyciela.

Rozwój zawodowy to „(...) proces zmian zachodzących w świadomości jednostki, jej nieustannego zbliżania się do doskonałości działania w określonej dziedzinie, zawodzie, specjalności, specjalizacji, zadaniu, czynności, operacji, ruchu roboczym. Zmiany te zachodzą u człowieka pod wpływem podniet społeczno-kulturalnych oraz własnej, świadomej aktywności ogólnorozwojowej i prozawodowej”¹¹⁴.

Tadeusz W. Nowacki rozwój zawodowy rozumie jako „(...) drogę rozwoju zawodowego jednostki od fazy zaznajamiania z obszarami ludzkiej działalności gospodarczej i kulturalnej, poprzez fazę przygotowania ogólnozawodowego, do okresu przygotowania zawodowego. Później nastąpią okresy rozwoju zawodowego, awansów i osiągnięć aż do zakończenia pracy zawodowej”¹¹⁵.

---

¹¹³ K.M. Czarnecki, S. Karaś, *Profesjologia w zarysie – rozwój zawodowy człowieka*, Radom 1996, s. 70.

¹¹⁴ K.M. Czarnecki, *Podstawowe pojęcia zawodoznawstwa*, Sosnowiec 2008, s. 193.

¹¹⁵ T.W. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom–Warszawa 2004, s. 217.

Wielu nauczycieli ciągle dąży do profesjonalizmu, gdzie na pierwszy plan wysuwa się jakość wykonywanej pracy oraz poświęcenie, pasja, dążenie do doskonałości, a nie wspinaczka po kolejnych stopniach kariery zawodowej czy traktowanie pracy jedynie jako źródło zarobku. *Słownik języka polskiego PWN* podaje trzy definicje profesjonalizmu: 1) „czyjeś duże umiejętności i wysoki poziom wykonywanej pracy”; 2) „zawodowe uprawianie jakiejś specjalności” oraz 3) „wyraz lub związek wyrazowy charakterystyczny dla języka określonego środowiska zawodowego”¹¹⁶.

Zygmunt Bauman uważa, że nauczyciel, którego będzie można określać mianem profesjonalisty, „(...) musi się nauczyć sztuki życia w świecie nadmiernej i efemerycznej informacji, a także jeszcze trudniejszej sztuki przyuczania innych do życia w takich warunkach”¹¹⁷. Pisząc o nauczycielskim profesjonalizmie, warto przytoczyć słowa Heleny Kwiatkowskiej, która podkreśla, że: „(...) o nauczycielskim profesjonalizmie decydują nie tylko argumenty poznawcze (czyli co zrobiłem w obrębie tego, czego uczę – ile uczeń wie, umie, co zrozumiał), ale także argumenty egzystencjonalne obejmujące świat uczuć i wartości, na ile przyczyniałam się do ukształtowania poprawnego stosunku do ludzi i otaczającego ucznia świata”¹¹⁸.

Natomiast Zbigniew Kwieciński zwrócił uwagę, „(...) że współczesnej szkole potrzebny jest mądry, krytyczny, wrażliwy i kompetentny pedagog, lecz już nie tylko jako pewny drogi przewodnik, a bardziej jako tłumacz różnych możliwości do wyboru na indywidualnej, osobniczej, niepowtarzalnej drodze do pełni rozwoju podmiotowej tożsamości, do pełnomocnego radzenia sobie w zmaganiach ze światem i losem życia”¹¹⁹. Rozwój zawodowy nauczyciela oraz jego rozwój osobowościowy „(...) jest procesem systematycznym i trwającym przez całe życie człowieka, przemian przebiegających warunkach jego aktywności, a przejawiających się w odpowiednich formach postępowania”¹²⁰.

---

¹¹⁶ *Słownik Języka Polskiego*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/profesjonalizm;2572537.html> [dostęp: 12.05.2021].

¹¹⁷ Z. Bauman, *Razem – osobno*, Kraków 2003, s. 124.

¹¹⁸ H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, Warszawa 2008, s. 170.

¹¹⁹ Z. Kwieciński, *Zmienić kształcenie nauczycieli*, [w:] *Współprzeźnienie edukacji*, M. Nyczaj-Drag, M. Głazewski (red.), Kraków 2005, s. 18.

¹²⁰ W. Furmanek, *Podstawy edukacji zawodowej*, Rzeszów 2000, s. 271.

Spośród wielu koncepcji rozwoju zawodowego nauczyciela moim zdaniem na szczególną uwagę zasługują spojrzenie Roberta Kwaśnicy, który nawiązuje do koncepcji rozwoju człowieka (J. Piageta, E.H. Eriksona, L. Kohlberga, J. Habermasa). Autor silnie akcentuje, że stawanie się nauczycielem to proces nieustający. Wyróżnił następujące stadia rozwoju zawodowego nauczyciela:

- 1) przedkonwencjonalne (wchodzenie w rolę zawodową),
- 2) konwencjonalne (pełna akceptacja w roli zawodowej),
- 3) postkonwencjonalne (twórcze przekraczanie roli zawodowej)¹²¹.

Pierwszy etap to czas, kiedy młody nauczyciel bazuje na wzorach zachowań, które obowiązują w jego nowym otoczeniu. Stara się unikać przykrości, nie chcąc się narażać na negatywną ocenę przełożonych, dlatego też wybiera te zachowania, które są ogólnie pożądane i gratyfikowane. Zdecydowana większość wykonywanych przez niego czynności edukacyjnych ma charakter ćwiczeniowy, podejmowane są na zasadzie prób i błędów.

Stadium konwencjonalne to etap, w którym nauczyciel potrafi postąpić się dotychczasową wiedzą i umiejętnościami w praktyce zawodowej. Jest to czas doskonalenia swojego warsztatu pracy. Nauczyciel potrafi odrzucić zachowania, które według niego są sprzeczne z rozumianą instytucjonalnie rolą zawodową.

W fazie ostatniej pojawia się krytycyzm, nauczyciel jest twórcą własnej koncepcji rozumienia rzeczywistości edukacyjnej, tworzy autorskie metody pracy. Taki nauczyciel staje się nie tylko profesjonalistą, ale i nowatorem w określonym zakresie.

Interesującą propozycję etapów rozwoju nauczycieli przedstawił Ryszard Więckowski, który wyróżnił etapy:

- 1) inicjacji,
- 2) naśladownictwa,
- 3) innowacji pedagogicznej,
- 4) mistrzostwa¹²².

---

¹²¹ R. Kwaśnica, *Ku pytaniom o psychopedagogiczne kształcenie nauczycieli*, [w:] *Ku pedagogii pogranicza*, Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), Toruń 1990, s. 301.

¹²² R. Więckowski, *Ewolucja systemu doskonalenia nauczycieli w Polsce*, „Życie Szkoły” 2001, nr 3, s. 131.

Inicjacja – inaczej wtajemniczenie. Kandydat na nauczyciela jest przygotowany merytorycznie oraz dydaktycznie do pracy edukacyjnej z dziećmi. Podczas pracy, w konfrontacji z rzeczywistością pedagogiczną wyuczone schematy często zawodzą. To czas na refleksje, pomysły, które z kolei poddawane są sprawdzeniu czy weryfikacji. Powstają wtedy pierwsze doświadczenia i pojawia się naturalna potrzeba poznania, jak pracują inni pedagodzy. Jest to moment, w którym nauczyciel przechodzi do następnego etapu swojego rozwoju.

Naśladownictwo – młody nauczyciel obserwuje pracę innych, doświadczonych już kolegów – nauczycieli. Często hospituje lekcje koleżeńskie, zapoznaje się z publikowanymi konspektami czy scenariuszami zajęć, bierze udział w lekcjach pokazowych, wewnątrzszkolnym doskonaleniu nauczycieli (WDN). Próbuje wykorzystać na swoich zajęciach pomysły innych. Cechą charakterystyczną jest to, że im bardziej początkujący nauczyciel wykazuje zdolność twórczego myślenia, tym bardziej zaczerpnięte od innych pomysły noszą znamiona także jego własnej inwencji.

Inwencja pedagogiczna – może być konkretyzacyjna lub oryginalna. Innowacja konkretyzacyjna polega na wykorzystaniu zaobserwowanych pomysłów we własnych, swoistych, odrębnych warunkach, we własnej szkole, klasie itd. Natomiast jeśli nowość jest, w sensie obiektywnym, odrębna od dotychczasowych sposobów pracy pedagogicznej, spotykanych powszechnie, to uważana jest wówczas za oryginalną.

Mistrzostwo – stanowi najwyższy poziom w rozwoju zawodowym nauczyciela określany mianem sztuki pedagogicznej. Niestety, do tego etapu rozwoju zawodowego dochodzi niewielu nauczycieli.

Inne spojrzenie na rozwój zawodowy nauczyciela przedstawili Huberman i Guskey, którzy podzielili go na pięć faz¹²³:

- 1) wejście do zawodu,
- 2) stabilizacja,
- 3) nowe wyzwania,
- 4) zastój zawodowy,
- 5) faza końcowa.

Okres wejścia do zawodu to czas, w którym młody nauczyciel próbuje stworzyć własny obraz szkoły, a także określa swoje miejsce w niej. Jest

---

¹²³ T.R. Guskey, M. Huberman, *Professional Development in Education: New Paradigms and Practices*, Teachers College Press, Nowy Jork 1995.

to niezwykle trudny czas, ponieważ wyobrażenia o szkole zderzają się z prawdziwą rzeczywistością. Kilka lat potrzeba nauczycielom, aby dostosować się do rzeczywistości szkolnej.

Czwarty rok w pracy to okres stabilizacji – jest to czas na zdobywanie nowych kwalifikacji i doskonalenie posiadanych umiejętności i wiedzy. Na tym etapie każdy dokonuje wyboru swojej drogi, wybierając swój rozwój albo stagnację.

Decydując się na drogę rozwoju, nauczyciel poszukuje nowych rozwiązań edukacyjnych, jest to czas refleksyjności. Uczestnictwo w różnych typach szkoleń, kursów, studiów podyplomowych sprawia, że nauczyciel dąży do profesjonalizmu¹²⁴.

Po trzydziestu latach mamy do czynienia z fazą ostatnią rozwoju zawodowego, gdzie można zaobserwować, że nauczyciel stopniowo wyłącza się z aktywności zawodowej. Mimo posiadania największej wiedzy, jego entuzjazm do pracy coraz bardziej maleje.

Rozwój zawodowy nauczyciela niewątpliwie przebiega przez całe jego życie. Bycie nauczycielem w dzisiejszych czasach jest niezwykle trudne, wymagające ciągłego samorozwoju.

Dążenie do doskonałości to nic innego jak rozwój zawodowy nauczyciela. Doskonalenie i zdobywanie doświadczeń podnosi jakość pracy zarówno pojedynczego nauczyciela, jak i całej szkoły. Dobry system dokształcania i doskonalenia nauczycieli pomaga im m.in. w rozwiązywaniu problemów z jakimi borykają się na co dzień.

Doskonalenie zawodowe stanowi bardzo ważny element rozwoju zawodowego nauczyciela. To celowy, zaplanowany i ciągły proces jego ustawicznego kształcenia w celu podniesienia kompetencji zawodowych i kwalifikacji.

Doskonalenie zawodowe w odniesieniu do nauczycieli Wincenty Okoń uważa za „(...) ważny składnik systemu kształcenia pozaszkolnego nauczycieli, polegający na:

- udzielaniu pomocy początkującym nauczycielom w okresie adaptacji do zawodu, w okresie samodzielności zawodowej,
- na aktualizowaniu i pogłębianiu wiedzy przedmiotowej i pedagogicznej, zaznajamianiu z postępem nauki, udzielaniu pomocy w rozszerzaniu lub zmianie specjalizacji,

---

¹²⁴ E. Przygońska, *Nauczyciel rozwój zawodowy i kompetencje*, Toruń 2010, s. 28–48.

- organizowaniu różnych form samokształcenia indywidualnego i zbiorowego nauczycieli,
- udzielaniu pomocy w samodzielnej pracy badawczej¹²⁵.

Doskonalenie nauczycieli odbywa się najczęściej w trzech kategoriach jako:

- 1) samokształcenie,
- 2) wewnątrzszkolne doskonalenie nauczycieli (WDN),
- 3) doskonalenie instytucjonalne.

Poniżej przytoczono najważniejsze definicje samokształcenia autorstwa znanych pedagogów:

- W. Okoń: „samokształcenie jest takim rodzajem kształcenia, którego cele, treść, warunki i środki zależne są od samego podmiotu”¹²⁶.
- F. Znaniecki: *samokształcenie to* „(...) dobrowolne staranie, by własną osobą upodobnić do pewnego wzoru”¹²⁷.
- W. Okiński: „Proces samokształceniowy (albo krócej samokształcenie) to tyle, co samodzielne, poddane autokontroli urabianie się osobnika w celu osiągnięcia jakiegoś mniej lub więcej uchwytanego (uświadamianego) i mniej lub więcej jasno określonego wzoru (respective ideału) osobowości”¹²⁸.
- H. Radlińska: „Samouctwo (odpowiednik uczenia się) odbywa się częstokroć wedle planu otrzymanego z zewnątrz dla przygotowania się do egzaminu, uzyskania uprawnień. Samokształcenie jest procesem szerszym (podobnie jak kształcenie w stosunku do nauczania), obejmuje pracę nad sobą, której cel i środki są wybierane samodzielnie. W tym ujęciu samokształcenie prowadzą nie tylko jednostki dążące do doskonalenia się, lecz również funkcjonalne grupy, które pragną spełnić zamierzone przez siebie zadania społeczne wymagające wiedzy i sprawności uczestników grupy”¹²⁹.

---

¹²⁵ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1987, s. 57.

¹²⁶ Tenże, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 2003, s. 155.

¹²⁷ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. 2, Warszawa 1973, s. 179.

¹²⁸ W. Okiński, *Procesy samokształceniowe*, Poznań 1935, s. 34–35.

¹²⁹ H. Radlińska, *Pedagogika społeczna*, Wrocław 1961, s. 338.

Zwracając uwagę na powyższe definicje, można powiedzieć, że samokształcenie to inaczej samouctwo, forma kształcenia własnej osoby w celu osiągnięcia mistrzostwa. Ta forma doskonalenia zawodowego nauczycieli polega na poszukiwaniu i czytaniu literatury fachowej, czasopiśmie, oglądanie wybranych audycji telewizyjnych, wystaw, wymianę doświadczeń i wiedzy w czasie służbowych, prywatnych spotkań i rozmów, współpracę z uczelniami, organizacjami i stowarzyszeniami związanych z edukacją.

Według Andrzeja Góralskiego samokształcenie może nieść wiele niebezpieczeństw, ponieważ „(...) nadmiar wolności prowadzi do anarchii – trzeba być czymś uczniem, nie wszystko zdobywa się samemu, sporo bierze się od innych; zaradność i skuteczne poleganie wyłącznie na sobie może rodzić zadufanie, a to ostatnie nieuchronnie prowadzi do błędów; odkrywanie rzeczy nowych jest często pasjonujące – trzeba jednak znaleźć i czas, i miejsce na dogłębne poznanie i opanowanie tego, co już dane i znane; prócz przygody są jeszcze obowiązki, często ważniejsze! Mistrzostwo przedwczesne, a więc pozorne, jest niszczące, zarówno podmiot, którego dotyczy, jak i jego otoczenie, szczególnie bliskich”¹³⁰.

Inną formą zdobywania wiedzy i umiejętności przez nauczycieli jest wewnątrzszkolne doskonalenie nauczycieli (WDN) – jest z kolei formułą integrującą społeczność nauczycielską szkoły wokół wspólnie wypracowanych wizji, celów i zadań szkoły. Dla realizacji celów WDN zwykle powoływane są na bieżąco zespoły zadaniowe, z kompetentnymi i zainteresowanymi problemem osobami. Wybierani są liderzy zespołów przedmiotowych oraz lider – koordynator WDN. Lider WDN:

- sprawnie organizuje realizację procesu wspomagania wewnętrznego nauczycieli,
- dobiera specjalistów, którzy zapewniają wysoką jakość form doskonalenia,
- monitoruje realizację form doskonalenia i wdrażanie nowych rozwiązań,
- efektywnie współpracuje z dyrektorem i nauczycielami.

---

¹³⁰ A. Góralski, *Teoria twórczości: eseje filozoficzne i pedagogiczne*, Warszawa 2003, s. 78.

Toruński Ośrodek Doradztwa Metodycznego i Doskonalenia Nauczycieli w roku 2020/2021 przygotował następującą ofertę dla rad pedagogicznych i zespołów nauczycielskich¹⁵¹:

- Budowanie motywacji uczniów,
- Jak nauczyć uczenia się?,
- Nowoczesne technologie w nauczaniu,
- Kompetencje cyfrowe w nauczaniu początkowym,
- Wpływ czytania na rozwój dzieci i młodzieży,
- Zabawy pobudzające kreatywność dziecka,
- Indywidualizacja w praktyce, czyli jak pracując z całą klasą, stosować wskazówki dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- Jak efektywnie wykorzystywać technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji i terapii uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- Programowanie robotów w szkole podstawowej,
- Analiza efektywności kształcenia na podstawie wyników egzaminów zewnętrznych.

Ostatnią omówioną formą jest doskonalenie instytucjonalne – stanowi formę edukacji nauczycielskiej poza miejscem pracy. Najczęściej odbywa się ona w takich instytucjach, jak:

1. Uczelnie wyższe – umożliwiają one udział w wykładach, konferencjach, seminariach i konwersatoriach otwartych dla publiczności, a także w ramach studiów podyplomowych nadających kwalifikacje do nauczania kolejnego przedmiotu lub zawodu. Oto przykładowe studia podyplomowe:
  - Bibliotekoznawstwo,
  - Doradztwo zawodowe,
  - Organizacja i zarządzanie oświatą,
  - Przygotowanie pedagogiczne do zawodu nauczyciela.

---

¹⁵¹ Toruński Ośrodek Doradztwa Metodycznego i Doskonalenia Nauczycieli, Centrum Kształcenia Ustawicznego w Toruniu, <https://metodycy.torun.pl/images/oferta/rady2.pdf> [dostęp: 12.04.2020].

2. Placówki doskonalenia zawodowego nauczycieli – instytucje mające na celu wspierać wszechstronny rozwój zawodowy nauczycieli. Ich działalność reguluje *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 maja 2019 r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli*. W myśl rozporządzenia do obowiązkowych zadań publicznych placówek doskonalenia o zasięgu ogólnokrajowym, o których mowa w art. 8 ust. 5 pkt 1 lit. b ustawy, należy:

- „1) przygotowywanie i realizacja ogólnokrajowych programów doskonalenia zawodowego nauczycieli oraz dyrektorów szkół i placówek, zgodnie z potrzebami systemu oświaty;
- 2) wspieranie publicznych placówek doskonalenia, poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradni specjalistycznych, oraz bibliotek pedagogicznych, w zakresie wynikającym z kierunków realizacji polityki oświatowej państwa, ustalanych przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania zgodnie z art. 60 ust. 3 pkt 1 ustawy, zwanych dalej »kierunkami polityki oświatowej«;
- 3) wspieranie publicznych placówek doskonalenia, poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradni specjalistycznych, bibliotek pedagogicznych oraz nauczycieli-doradców metodycznych w organizowaniu i prowadzeniu:
  - a) wspomaganie szkół i placówek, o którym mowa w § 20 ust. 1 pkt 1,
  - b) sieci współpracy i samokształcenia dla nauczycieli oraz dyrektorów szkół i placówek, o której mowa w § 20 ust. 1 pkt 2, a także w przepisach w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, oraz w przepisach w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych;
- 4) organizowanie sieci współpracy i samokształcenia oraz prowadzenie innych form doskonalenia zawodowego dla dyrektorów, nauczycieli-konsultantów i nauczycieli-doradców metodycznych publicznych placówek doskonalenia oraz dyrektorów i nauczycieli publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradni specjalistycznych, i bibliotek pedagogicznych, w zakresie wynikającym z:

- a) kierunków polityki oświatowej,
  - b) wprowadzanych zmian w systemie oświaty,
  - c) obowiązkowych zadań publicznych placówek doskonalenia, poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradni specjalistycznych, i bibliotek pedagogicznych;
- 5) opracowywanie i upowszechnianie materiałów informacyjnych i metodycznych dla dyrektorów, nauczycieli-konsultantów i nauczycieli-doradców metodycznych publicznych placówek doskonalenia oraz dyrektorów i nauczycieli publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradni specjalistycznych, i bibliotek pedagogicznych, w zakresie, o którym mowa w pkt 4;
- 6) wspieranie szkół i placówek w zakresie realizacji ich zadań, w tym opracowywanie i publikacja materiałów informacyjnych i metodycznych;
- 7) organizowanie szkoleń dla kandydatów na ekspertów komisji kwalifikacyjnych i egzaminacyjnych awansu zawodowego nauczycieli, prowadzonych zgodnie z przepisami w sprawie ramowego programu szkolenia kandydatów na ekspertów wchodzących w skład komisji egzaminacyjnych i kwalifikacyjnych dla nauczycieli ubiegających się o awans na stopień zawodowy, sposobu prowadzenia listy ekspertów oraz trybu wpisywania i skreślenia ekspertów z listy¹³².

Będąc nauczycielem praktykiem, zdaję sobie sprawę, że na każdym etapie rozwoju zawodowego nauczyciel może przeżywać kryzys zawodowy. Jego pokonywaniu na pewno sprzyja atmosfera panująca w szkole, a przede wszystkim relacje, jakie kształtują się między wszystkimi podmiotami pracującymi w danej placówce. Szkoła jako miejsce pracy powinna budować pozytywne relacje między wszystkimi pracownikami. Powinna być miejscem, w którym nauczyciele rozmawiają o swoich problemach i sukcesach, prowadzą partnerski dialog, wspólnie realizują ciekawe projekty, a także dzielą się swoją wiedzą i doświadczeniem. Aby szkoła mogła w pełni funkcjonować, należy inwestować w rozwój zawodowy nauczycieli. Dlatego też program rozwoju zawodowego należy dostosować do potrzeb nauczyciela oraz jego placówki.

---

¹³² DzU 2018 poz. 996.

Na zakończenie pragnę podkreślić, że to właśnie od szkoły, w jakiej rozpoczyna przygodę młody nauczyciel, może zależeć jego postawa, jaką przyjmie na cały okres swojej pracy w szkolnictwie. Jeśli czynniki zewnętrzne nie będą sprzyjały rozwojowi zawodowemu, to niestety młody człowiek takiej potrzeby może nie odczuć. Dlatego też ważne są czynniki wewnętrzne, które mogą skłaniać i determinować do działań w celu własnego rozwoju zawodowego, a są nimi: zdolności, aspiracje, wizja własnej przyszłości, wewnętrzna motywacja.

Istota awansu zawodowego

Na podstawie moich obserwacji podczas dwudziestu lat doświadczeń pracy w szkole mogę stwierdzić, że dobrym nauczycielem nie może być każdy. Same certyfikaty nie świadczą jeszcze o byciu mistrzem w swoim fachu. Myślę, że owe mistrzostwo w pracy dydaktyczno-wychowawczej osiągają ludzie o określonych cechach osobowości. Nauczyciele muszą się ciągle doskonalić, aby sprostać wymaganiom współczesnego świata. Awans zawodowy powinien być dla nich motywacją do dalszych osiągnięć na polu nauczania, kształcenia i wychowania.

Każdy nauczyciel, dążąc do profesjonalizmu, stara się uzyskać kolejne stopnie awansu zawodowego – w swoim życiu zawodowym może uzyskać cztery stopnie. Są to kolejne etapy ścieżki jego kariery.

- nauczyciel stażysta,
- nauczyciel kontraktowy,
- nauczyciel mianowany,
- nauczyciel dyplomowany.

Nauczyciel stażysta – kiedy nauczyciel podejmuje pracę, pierwszym jej etapem jest zatrudnienie przez rok jako nauczyciel stażysta. Zazwyczaj staż rozpoczyna się na początku roku szkolnego i kończy się po jego zakończeniu. Jest to czas, w którym osoba rozpoczynająca pracę w branży uczy się pracy z dziećmi i młodzieżą¹³³.

Nauczyciel stażysta realizuje swój autorski program rozwoju zawodowego, który wcześniej musi być zatwierdzony przez dyrektora szkoły. Stażysta ma również wyznaczoną osobę, która staje się jego opiekunem przez pierwszy rok pracy. Zazwyczaj jest to doświadczony nauczyciel, który pracuje w zawodzie od kilkunastu lat. Służy on radą, stara się pomóc w rozwiązywaniu problemów, które pojawią się w pierwszym roku pracy. Kiedy okres ten dobiegnie końca, nauczyciel stażysta musi udowodnić,

---

¹³³ Zobacz więcej: J. Szymczyk, *Ile trwa i jak przebiega awans zawodowy nauczyciela?*, <https://poradnikpracownika.pl/-ile-trwa-i-jak-przebiega-awans-zawodowy-nauczyciela> [dostęp: 16.09.2021].

że zrealizował plan rozwoju, poradził sobie jako nauczyciel, ma osiągnięcia, które sprawiają, że może otrzymać pierwszy awans. Można powiedzieć, że jest to swego rodzaju egzamin sprawdzający kompetencje. Po tym czasie z pewnością zdaje już sobie sprawę, czy praca z dziećmi i młodzieżą jest tym, co chce nadal wykonywać, czy sobie radzi, potrafi przekazywać wiedzę i czy nie obciąża go to zbyt dużym stresem. Jeśli nauczyciel stażysta pozytywnie przejdzie pierwszy test kompetencji po roku pracy, może starać się o awans na nauczyciela kontraktowego.

„§ 6.1. Nauczyciel stażysta ubiegający się o awans na stopień nauczyciela kontraktowego w okresie odbywania stażu powinien:

- 1) poznać organizację, zadania i zasady funkcjonowania szkoły;
  - 2) uczestniczyć jako obserwator w zajęciach prowadzonych przez opiekuna stażu lub innego nauczyciela, w wymiarze co najmniej jednej godziny w miesiącu, oraz omawiać z prowadzącym obserwowane zajęcia;
  - 3) prowadzić zajęcia w obecności opiekuna stażu w wymiarze co najmniej jednej godziny w miesiącu oraz dyrektora szkoły w wymiarze co najmniej jednej godziny w okresie stażu oraz omawiać je z osobą, w której obecności zajęcia zostały przeprowadzone;
  - 4) uczestniczyć w doskonaleniu zawodowym, zwłaszcza w zakresie doskonalenia metod i form pracy.
2. Wymagania niezbędne do uzyskania stopnia nauczyciela kontraktowego obejmują:
- 1) znajomość przepisów prawa dotyczących organizacji, zadań i zasad funkcjonowania szkoły, w której nauczyciel odbywał staż;
  - 2) umiejętność prowadzenia zajęć w sposób zapewniający właściwą realizację statutowych zadań szkoły, w szczególności realizację podstawy programowej;
  - 3) umiejętność rozpoznawania potrzeb uczniów oraz indywidualizowania nauczania;
  - 4) umiejętność stosowania w pracy wiedzy z zakresu psychologii, pedagogiki i dydaktyki;
  - 5) umiejętność wykorzystania w pracy wiedzy i umiejętności zdobytych w trakcie doskonalenia zawodowego;
  - 6) umiejętność korzystania w pracy, zwłaszcza w trakcie prowadzonych zajęć, z narzędzi multimedialnych i informatycznych;

- 7) umiejętność omawiania prowadzonych i obserwowanych zajęć;
- 8) znajomość środowiska uczniów i ich problemów oraz umiejętność współpracy ze środowiskiem lokalnym¹³⁴.

Nauczyciel kontraktowy – kolejnym etapem awansu jest nauczyciel kontraktowy. Nauczyciel, który stara się o jego uzyskanie, nadal jest stażystą, a czas przygotowań do nowego stopnia trwa 9 miesięcy. Pracownik nadal może korzystać z pomocy opiekuna, który jest nim przez cały wspomniany powyżej czas, co z pewnością może ułatwić awans zawodowy nauczyciela, jeśli tylko stażysta będzie potrafił skorzystać z rad. Po tym czasie nauczyciel stażysta ponownie jest sprawdzany. Przy ocenie uwzględnia się jego sposób prowadzenia lekcji, przeprowadzanie wszelkich przedsięwzięć w szkole, organizacja konkursów, w których uczestniczą uczniowie. Jeśli ocena jest pozytywna, nauczyciel stażysta otrzymuje awans na stopień nauczyciela kontraktowego.

§ 7.1. Nauczyciel kontraktowy ubiegający się o awans na stopień nauczyciela mianowanego w okresie odbywania stażu powinien:

- 1) uczestniczyć w pracach związanych z realizacją zadań dydaktycznych, wychowawczych, opiekuńczych i innych statutowych zadań szkoły oraz wynikających z potrzeb szkoły i środowiska lokalnego;
  - 2) doskonalić kompetencje w związku z wykonywanymi obowiązkami, zwłaszcza w zakresie kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uczniów szczególnie uzdolnionych;
  - 3) prowadzić zajęcia w obecności opiekuna stażu w wymiarze co najmniej 4 godzin w roku szkolnym oraz dyrektora szkoły w wymiarze co najmniej jednej godziny w okresie stażu oraz omawiać je z osobą, w której obecności zajęcia zostały przeprowadzone;
  - 4) przeprowadzić co najmniej 2 godziny zajęć otwartych dla nauczycieli szkoły, w której odbywa staż, oraz dokonać ich ewaluacji, w obecności, w miarę możliwości, nauczyciela-doradcy metodycznego w zakresie tych zajęć.
2. Wymagania niezbędne do uzyskania stopnia nauczyciela mianowanego obejmują:

---

¹³⁴ DzU 2018 poz. 1574.

- 1) uzyskanie pozytywnych efektów w pracy dydaktycznej, wychowawczej lub opiekuńczej na skutek wdrożenia działań mających na celu doskonalenie pracy własnej i podniesienie jakości pracy szkoły, a w przypadku nauczycieli, o których mowa w art. 9e ust. 3 Karty Nauczyciela – uzyskanie pozytywnych efektów w zakresie realizacji zadań odpowiednio na rzecz oświaty, pomocy społecznej lub postępowania w sprawach nieletnich, w związku z zajmowanym stanowiskiem lub pełnioną funkcją;
- 2) umiejętność rozpoznawania potrzeb rozwojowych uczniów i uwzględniania ich w pracy dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej;
- 3) umiejętność wykorzystania w pracy metod aktywizujących ucznia;
- 4) umiejętność dokonywania ewaluacji własnej pracy i wykorzystywania jej wyników do doskonalenia warsztatu pracy;
- 5) umiejętność dzielenia się wiedzą i doświadczeniem z innymi nauczycielami w ramach wewnątrzszkolnego doskonalenia zawodowego;
- 6) umiejętność uwzględniania w pracy problematyki środowiska lokalnego oraz współczesnych problemów społecznych i cywilizacyjnych;
- 7) umiejętność posługiwania się przepisami prawa dotyczącymi odpowiednio oświaty, pomocy społecznej lub postępowania w sprawach nieletnich, w zakresie funkcjonowania szkoły, w której nauczyciel odbywał staż;
- 8) umiejętność korzystania w pracy, zwłaszcza w trakcie prowadzonych zajęć, z narzędzi multimedialnych i informatycznych¹³⁵.

Nauczyciel mianowany – uzyskanie stopnia nauczyciela mianowanego jest już dużo trudniejsze, czas do jego osiągnięcia również się zwiększa. Staż na nauczyciela mianowanego może bowiem rozpocząć osoba, która od dwóch lat jest nauczycielem kontraktowym (lub od roku, jeśli posiada stopień naukowy doktora), a jego długość to 2 lata i 9 miesięcy. Po tym okresie ocena ma dwa etapy i zostaje przeprowadzona nie tylko w szkole, lecz także przed organem, który ją prowadzi, czyli na przykład w gminie. Przez pierwsze dwa lata drogi do kolejnego stopnia

---

¹³⁵ DzU 2018 poz. 1574.

nauczyciel musi dokładnie zaplanować to, jak będzie wyglądał jego rozwój zawodowy, jakich metod pracy będzie używał, co chciałby zrobić, aby nauczanie było jak najlepsze. Jeśli nauczyciel otrzyma pozytywny wynik egzaminu, otrzymuje stopień nauczyciela mianowanego.

„§ 8.1. Nauczyciel mianowany ubiegający się o awans na stopień nauczyciela dyplomowanego w okresie odbywania stażu powinien:

- 1) podejmować działania mające na celu doskonalenie warsztatu pracy, w tym umiejętności stosowania technologii informacyjnej i komunikacyjnej;
  - 2) realizować zadania służące podniesieniu jakości pracy szkoły;
  - 3) pogłębiać wiedzę i umiejętności służące własnemu rozwojowi oraz podniesieniu jakości pracy szkoły, samodzielnie lub przez udział w różnych formach doskonalenia zawodowego;
  - 4) przeprowadzić co najmniej 3 godziny zajęć otwartych dla nauczycieli oraz dokonać ich ewaluacji, w obecności, w miarę możliwości, nauczyciela-doradcy metodycznego w zakresie tych zajęć lub nauczyciela-konsultanta lub przedstawiciela organu sprawującego nadzór pedagogiczny. 2. Przepis ust. 1 pkt 4 nie dotyczy nauczyciela zwolnionego z obowiązku realizacji zajęć, o których mowa w art. 42 ust. 2 pkt 1 Karty Nauczyciela, oraz nauczyciela, o którym mowa w art. 1 ust. 2 pkt 1 Karty Nauczyciela.
3. Wymagania niezbędne do uzyskania stopnia nauczyciela dyplomowanego obejmują:
- 1) umiejętność wykorzystania w pracy metod aktywizujących ucznia oraz narzędzi multimedialnych i informatycznych, sprzyjających procesowi uczenia się;
  - 2) umiejętność dzielenia się wiedzą i doświadczeniem z innymi nauczycielami, w tym przez prowadzenie zajęć otwartych, w szczególności dla nauczycieli stażystów i nauczycieli kontraktowych, prowadzenie zajęć w ramach wewnątrzszkolnego doskonalenia zawodowego lub innych zajęć dla nauczycieli;
  - 3) poszerzenie zakresu działań szkoły, w szczególności dotyczących zadań dydaktycznych, wychowawczych lub opiekuńczych;
  - 4) realizację co najmniej dwóch z następujących zadań:

- a) opracowanie i wdrożenie programu, innowacji lub innych działań dydaktycznych, wychowawczych, opiekuńczych lub innych związanych z oświatą, powiązanych ze specyfiką szkoły, w szczególności na rzecz uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- b) wykonywanie zadań opiekuna stażu, opiekuna praktyk pedagogicznych, nauczyciela-doradcy metodycznego, przewodniczącego zespołu nauczycieli, koordynatora wolontariatu, koordynatora projektu, kuratora społecznego, egzaminatora okręgowej komisji egzaminacyjnej, rzeczoznawcy do spraw podręczników, a w przypadku nauczycieli szkół artystycznych – także nauczyciela-konsultanta współpracującego z Centrum Edukacji Artystycznej,
- c) uzyskanie umiejętności posługiwania się językiem obcym na poziomie podstawowym, a w przypadku nauczycieli języków obcych – umiejętności posługiwania się drugim językiem obcym na poziomie podstawowym,
- d) opracowanie autorskiej pracy z zakresu oświaty lub rozwoju dziecka opublikowanej w czasopiśmie branżowym lub w formie innej zwartej publikacji¹³⁶.

Nauczyciel dyplomowany – staż na nauczyciela dyplomowanego również trwa 2 lata i 9 miesięcy lub rok i 9 miesięcy w przypadku posiadania stopnia naukowego doktora. Stopień ten nadaje organ, który sprawuje nadzór pedagogiczny (najczęściej kuratorium). Podobnie jak w przypadku nauczyciela mianowanego, ocena przed nadaniem nowego stopnia ma dwa etapy. Pierwszy – szkolny – polega na ocenie dorobku i stażu. Drugi – przeprowadzany przez organ sprawujący nadzór pedagogiczny – polega na jak najlepszym zaprezentowaniu się przed powołaną komisją. Jeśli ocena jest pozytywna, ma miejsce awans zawodowy nauczyciela na stopień nauczyciela dyplomowanego.

---

¹³⁶ DzU 2018 poz. 1574.

Przebieg działań awansowych		
TERMIN	NAUCZYCIEL	DYREKTOR
Początek roku szkolnego, nie później niż w ciągu 14 dni od dnia rozpoczęcia zajęć.	Złożenie wniosku o rozpoczęcie stażu; dołączenie do wniosku projektu planu rozwoju zawodowego – dotyczy kontraktowego i mianowanego.	Przydzielenie nauczycielowi kontraktowemu opiekuna stażu.
W ciągu 20 dni od dnia rozpoczęcia zajęć.	Nauczyciel stażysta nie składa wniosku o rozpoczęcie stażu, tylko przedkłada projekt planu rozwoju zawodowego.	Przydzielenie nauczycielowi stażyście opiekuna stażu.
W ciągu 30 dni od dnia rozpoczęcia zajęć.		Zatwierdzenie projektu planu rozwoju zawodowego.
Staż	Realizacja działań zaplanowanych w planie rozwoju zawodowego.	Zapewnienie warunków do: obserwacji zajęć, udziału w formach kształcenia, korzystania z pomocy merytorycznej i metodycznej.
W ciągu 30 dni od dnia zakończenia stażu.	Złożenie sprawozdania z realizacji planu rozwoju zawodowego.	
W ciągu 21 dni od dnia złożenia sprawozdania z realizacji planu rozwoju zawodowego.		Ustalenie oceny dorobku zawodowego.
W roku uzyskania pozytywnej oceny dorobku zawodowego za okres stażu.	Złożenie wniosku o podjęcie postępowania kwalifikacyjnego lub egzaminacyjnego – nauczyciel stażysta i kontraktowy.	Dyrektor szkoły lub właściwy organ przeprowadza analizę formalną wniosku i dokumentacji i w przypadku stwierdzenia braków wzywa do ich usunięcia w terminie 14 dni.

System awansu zawodowego nauczycieli został wprowadzony w 2000 r., a jego założeniem było umocnienie prestiżu oraz poprawienie sytuacji materialnej nauczycieli. Awans zawodowy nauczycieli stanowi proces podnoszenia ich kwalifikacji. Głównym jego celem jest rozwój osobowy nauczycieli, a także poprawa jakości funkcjonowania placówek oświatowych, które ich zatrudniają. Duży niepokój budzi fakt, że tak ważny proces nie jest poddawany stałemu monitoringowi. Nadal brakuje badań oraz prac poświęconych temu zagadnieniu. Rodzi się zatem wiele pytań: Czy obecnie panujący system awansu zawodowego nauczycieli

w Polsce prawidłowo funkcjonuje? Czy kolejne stopnie awansu oznaczają wzrost kwalifikacji i kompetencji zawodowych nauczycieli?

Najwyższa Izba Kontroli w roku 2018 opublikowała raport dotyczący awansu zawodowego, który obejmował lata szkolne od 2015/2016 do 2017/2018. Kontrola miała na celu uzyskać odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy postępowania w sprawie nadawania nauczycielom stopni awansu zawodowego prowadzono rzetelnie?
- Czy awans zawodowy nauczycieli szkoły na wyższy stopień skutkuje pozytywną zmianą w jej działalności dydaktyczno-wychowawczo-opiekuńczej?
- Czy szkoły i placówki oświatowe wprowadzają mechanizmy motywujące nauczycieli dyplomowanych do dalszego rozwoju zawodowego?

W świetle raportu stwierdzono, że postępowania egzaminacyjne i kwalifikacyjne w sprawie nadania stopnia awansu zawodowego nauczyciela mianowanego i dyplomowanego prowadzono nie w pełni rzetelnie. Uwagi dotyczyły m.in. tego, że w składzie komisji nie zapewniono eksperta nauczającego tego samego przedmiotu lub prowadzącego ten sam rodzaj zajęć co nauczyciel ubiegający się o awans (18% badanych spraw), a także nieprawidłowo dokumentowano przebieg prac komisji (40,2% badanych spraw). NIK również stwierdziła, że organy prowadzące szkoły zapewniały środki na wspieranie rozwoju zawodowego nauczycieli. W szkołach, w których przeprowadzono kontrolę, funkcjonowały mechanizmy motywujące nauczycieli do dalszego rozwoju zawodowego, np.: dodatek motywacyjny, nagrody dyrektora szkoły oraz możliwość nominowania nauczycieli do nagród przyznawanych przez organy prowadzące i organy nadzoru pedagogicznego.

Podsumowując NIK oceniła, że „w latach 2015–2017 system awansu zawodowego nauczycieli korzystnie wpływał na jakość procesu nauczania i rozwój zawodowy nauczycieli, w szczególności przekładał się na poprawę jakości ich pracy dydaktyczno-wychowawczo-opiekuńczej. NIK pozytywnie ocenia zaangażowanie nauczycieli w trakcie stażu poprzedzającego awans zawodowy na stopień nauczyciela mianowanego i dyplomowanego. Jednakże po uzyskaniu awansu część aktywności nauczycieli zmniejszyła się”¹³⁷.

¹³⁷ Najwyższa Izba Kontroli, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/17/027/> [dostęp: 26.08.2021].

Kompetencje pedagogów

Według Joanny Keil: „(...) zawód nauczyciela jawi się jako zawód szczególnie trudny, wymagający jednocześnie wielu specyficznych kwalifikacji, określonych postaw kulturalnych, intelektualnych, moralnych, społecznych, psychicznych, a także wysoko rozwiniętych umiejętności dydaktycznych i bogatego zasobu informacji z różnych dziedzin nauki”¹³⁸.

Podjmując rozważania nad współczesnymi wymaganiami wobec nauczycieli, śmiało można przyznać rację Richardowi Arendowi, który napisał: „Od nauczycieli XXI wieku będzie się żądać władania obszernym zasobem wiedzy: przedmiotowej, pedagogicznej, społecznej i z zakresu kultury; będą oni musieli stać się refleksyjnymi twórcami i profesjonalistami”¹³⁹.

Jakie zatem kompetencje powinna posiadać osoba, która pragnie realizować się w zawodzie nauczycielskim? W literaturze pedagogicznej i psychologicznej znajdziemy wiele różnorodnych poglądów i definicji dotyczących kompetencji nauczycieli.

Zdaniem Waldemara Jędrzejczyka kompetencje to: „(...) osobliwość i cecha, które wspierane (...) wiedzą i doświadczeniem oraz zachowaniem i nastawieniem, uzupełnionymi o granicę swobody decyzyjnej, stanowią wraz z odpowiednimi instrumentami platformę do podejmowania decyzji służących poprawie ogólnie pojmowanej efektywności przedsiębiorstwa”¹⁴⁰. Jan Prucha przez pojęcie kompetencje nauczyciela rozumie „(...) zbiór profesjonalnych umiejętności, wiedzy, wartości oraz postaw, którymi musi dysponować każdy nauczyciel, aby mógł efektywnie wykonywać swoją pracę”¹⁴¹.

¹³⁸ J. Keil, *Szukaj własnej drogi. Nauczyciel – wychowawca w myśli pedagogicznej Janusza Korczaka*, [w:] *Myśl pedeutologiczna i działanie nauczyciela*, t. 2, A.A. Kotusiewicz (red.), Białystok 2000, s. 45.

¹³⁹ C. Banach, *Strategia rozwoju edukacji w Polsce do 2020*, „Pismo Akademii Pedagogicznej w Krakowie” 2002, nr 12.

¹⁴⁰ W. Jędrzejczyk, *System zarządzania instytucją menedżerską w przedsiębiorstwie – przekrój podmiotowy*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej, Zarządzanie” 2014, nr 14, s. 69.

¹⁴¹ J. Prucha, *Pedeutologia*, [w:] *Pedagogika. Tom II: Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*, B. Śliwerski (red.), Gdańsk 2006, s. 306.

Kompetencja „(...) oznacza również zdolność do czegoś, zależna zarówno od znajomości wchodzących w nią umiejętności i sprawności, jak i od przekonania o możliwości postugiwania się tą zdolnością. Osoba kompetentna posiada zdolność takiego zachowania w interakcji z otoczeniem, aby zrealizować swoje indywidualne cele¹⁴²”.

Natomiast Maria Dudzikowa uważa, że kompetencje „to zdolność do czegoś, która jest zależna zarówno od znajomości wchodzących w nią umiejętności, sprawności, jak i od przekonania o możliwości postugiwania się tą zdolnością”¹⁴³.

W literaturze spotkamy pojęcie umiejętności miękkich i twardych. Pierwsze (kompetencje behawioralne) będą dotyczyły umiejętności osobistych jednostki. Są one ściśle powiązane z psychiką i umiejętnościami społecznymi. Kompetencje twarde (kompetencje funkcjonalne) natomiast stanowią nasze konkretne umiejętności, tzn. poziom postugiwania się językiem obcym czy np. umiejętność obsługi komputera.

Marta Konieczna-Kucharska zaproponowała następujący podział kompetencji miękkich i twardych u nauczycieli¹⁴⁴.

KOMPETENCJE MIĘKKIE	KOMPETENCJE TWARDE
<ul style="list-style-type: none"> – zdolności interpersonalne, – komunikatywność, – pewność siebie, – budowanie autorytetu, – umiejętność pracy w zespole, – wysoka motywacja do pracy, – odporność na stres, – wysoka kultura osobista, – systematyczność dokładność, rzetelność. 	<ul style="list-style-type: none"> – wykształcenie kierunkowe do zawodu, – praktyczna wiedza niezbędna do wykonywania zawodu, – specjalistyczne uprawnienia zawodowe, – praktyczna znajomość programów komputerowych, – umiejętność dostosowywania zadań edukacyjnych i tempa ich realizacji do poziomu rozwoju oraz stylu uczenia się ucznia.

¹⁴² B. Pitulą, *Wieloaspektowe pojmowanie roli zawodowej nauczyciela*, Katowice 2008, s. 27.

¹⁴³ M. Dudzikowa, *Kompetencje autokreacyjne czy i jak są możliwe do nabycia w toku studiów pedagogicznych*, [w:] *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, H. Kwiatkowska (red.), Warszawa 1994.

¹⁴⁴ M. Konieczna-Kucharska, *Miękkie i twarde kompetencje nauczycieli*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej Zarządzanie” 2015, nr 19, s. 229–241, <http://www.zim.pcz.pl/znwz> [dostęp: 22.09.2021].

KOMPETENCJE MIĘKKIE	KOMPETENCJE TWARDE
<ul style="list-style-type: none"> – gotowość do ciągłego rozwoju, – zaangażowanie w wykonywaną pracę, – aktywne słuchanie, – umiejętność rozwiązywania konfliktów, – konsekwencja w działaniu. 	<ul style="list-style-type: none"> – jasne komunikowanie i egzekwowanie wymagań szkolnych oraz merytoryczne i emocjonalne wspieranie dziecka w ich realizacji, – prezentowanie nauczanych treści w formie problemów do rozwiązania, – znajomość języków obcych, – doświadczenie z pracy.

Ugruntowaną w pedagogice klasyfikację kompetencji nauczycielskich ma klasyfikacja Roberta Kwaśnicy¹⁴⁵, dla którego kompetencje praktyczno-moralne są wyznacznikiem całej działalności nauczyciela. Autor wyróżnił dwie grupy kompetencji: praktyczno-moralne i techniczne. Do kompetencji praktyczno-moralnych zaliczył:

- kompetencje interpretacyjne – to umiejętność dokonywania auto-refleksji, która odnosi się zarówno do samego siebie, jak i do otaczającego świata i innych ludzi,
- kompetencje moralne to umiejętność prowadzenia refleksji moralnej, próba odpowiedzi na pytanie: jak powinniśmy postępować?,
- kompetencje komunikacyjne – umiejętność prowadzenia dialogu z innymi osobami i z sobą samym.

W drugiej grupie kompetencji technicznych Kwaśnica wyodrębnił:

- kompetencje postulacyjne – potrzebne w ustalaniu celów indywidualnych i własnych,
- kompetencje metodyczne – czyli umiejętność działania według określonych reguł,
- kompetencje realizacyjne – umiejętność wykorzystania odpowiednich środków, aby osiągnąć wyznaczony cel.

¹⁴⁵ R. Kwaśnica, *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 2, Z. Kwieciński, B. Śliwierski (red.), Warszawa 2003, s. 300–306.

13 listopada 1997 r. na posiedzeniu Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN przyjęto projekt zestawu standardów kompetencji zawodowych nauczyciela – wyodrębniono następujące kompetencje¹⁴⁶:

- parkseologiczne – niezbędne podczas takich działań, jak: diagnozowanie, efektywne planowanie i organizowanie działań pedagogicznych, a także umiejętność oceniania efektów w procesie edukacyjnym,
- komunikacyjne – to poprawność i skuteczność posługiwania się mową werbalną i niewerbalną w sytuacjach edukacyjnych,
- współdziałania – dostrzec można we wszystkich zachowaniach prospołecznych i działaniach integracyjnych na rzecz klasy i szkoły,
- kreatywne – to podejmowane przez nauczyciela kreatywne i innowacyjne działania,
- informatyczne – umiejętność korzystania z technologii informacyjnej.
- moralne – zdolność do refleksji moralnej.

Ciekawy opis kompetencji współczesnego nauczyciela przedstawiła Jolanta Szempruch. Autorka podzieliła je na następujące kategorie¹⁴⁷:

1. Kompetencje interpretacyjno-komunikacyjne – czyli umiejętność rozumienia świata, a także nadawanie znaczeń sytuacjom edukacyjnym, do których należą m.in.:
  - wiedza o komunikacji interpersonalnej,
  - zdolność do analizy sytuacji edukacyjnych,
  - umiejętność nadawania i odbierania komunikatów,
  - rozumienie relacji uczeń-nauczyciel,
  - umiejętność korzystania z form przekazu pozawerbalnego.
2. Kompetencje kreatywności – czyli zdolność do zachowań oryginalnych, niestandardowych, nieszablonowych, do tej grupy zalicza się:
  - umiejętność kreowania i modyfikowania własnego warsztatu pracy,
  - umiejętność krytycznej refleksji,
  - ustawiczne doskonalenie się, dążenie do perfekcji.

---

¹⁴⁶ K. Denek, *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Poznań 1999, s. 39–41.

¹⁴⁷ J. Szempruch, *Nauczyciel w zmieniającej się szkole. Funkcjonowanie i rozwój zawodowy*, Rzeszów 2001, s. 114–220.

3. Kompetencje współdziałania – to zdolność do podejmowania skutecznych zachowań, tworzą je:
  - odpowiednia wiedza o rozwoju społecznym uczniów,
  - umiejętność radzenia sobie w sytuacjach trudnych,
  - zdolność do rozwiązywania konfliktów.
4. Kompetencje pragmatyczne/techniczne – czyli zdolność planowania i organizowania procesów edukacyjnych, a ich składowymi są:
  - wiedza psychologiczna, pedagogiczna i metodyczna,
  - umiejętność diagnozowania,
  - umiejętność indywidualizacji działań pedagogicznych,
  - legitymowanie się znajomością polskiego systemu oświaty, w tym prawa oświatowego.
5. Kompetencje informacyjno-medialne – to umiejętność korzystania z technologii informacyjnej:
  - umiejętność obsługi multimedialnych środków przekazu,
  - wykorzystanie nowoczesnych technologii do wspomagania procesu nauczania.

Wszystkie wymienione klasyfikacje kompetencji podkreślają, że nauczyciel powinien posiadać obszerną wiedzę ogólną – teoretyczną. Zdaniem Allena T. Pearsona:

„Wiedza ogólna to wiedza, jaką człowiek ma na temat świata w ogóle. Jest to wiedza, jaką ma się w wyniku życia w świecie; w jej skład wchodzi informacje i umiejętności, które nabyło się, by żyć w społeczeństwie w charakterze osoby w miarę kompetentnej i poinformowanej. Zaliczymy tu takie elementy, jak: wiedza o bieżących sprawach dziejących się w społeczeństwie, znajomość systemu ekonomicznego i umiejętność funkcjonowania w nim, orientacja w opowieściach, mitach, literaturze i artystycznych tradycjach społeczeństwa. Jest to zespół wiadomości posiadanych przez jednostkę nie ograniczony do żadnej jej szczególnej roli czy funkcji. Jest to raczej taka wiedza człowieka, co do której spodziewamy się, że w znacznym stopniu będzie podzielana przez innych, z którymi żyje się w społeczeństwie. Wszyscy posiadamy pewną ogólną wiedzę – podzielamy ją z tymi, którzy żyją wokół nas, i to pozwala nam wchodzić wzajemnie w interakcje. Bez żadnej wiedzy ogólnej nie byłibyśmy w stanie porozumiewać się ze współtowarzyszami.

Aby się porozumiewać, jest potrzebna pewna wiedza podzielana z innymi – musimy wiedzieć, na jaki temat się porozumiemy¹⁴⁸.

Podsumowując dotychczasowe rozważania na temat kompetencji niezbędnych w zawodzie nauczyciela, można stwierdzić, że podejście do zagadnienia wymaga analizy wielowymiarowej. Na pewno od profesjonalizmu nauczyciela zależeć będzie obraz współczesnej szkoły. Nauczyciel oprócz przekazywania wiedzy, jest animatorem samodzielnej pracy swoich podopiecznych, to również diagnosta, trener i wzór do naśladowania¹⁴⁹.

Natomiast Stanisław Palka uważa, że „Opanowywanie przez nauczyciela wiedzy ogólnej powinno iść w parze z opanowywaniem umiejętności docierania do źródeł informacji, krytycznej analizy informacji oraz przetwarzania teoretycznej wiedzy na konstrukty użyteczne w praktyce dydaktyczno-wychowawczej (...)”¹⁵⁰.

W XXI wieku nauczyciel musi być kreatywny, twórczy, otwarty, podążać za rozwojem cywilizacyjnym. Dlatego też zdaniem Stanisława Korczyńskiego, „Nauczyciel powinien być jednostką twórczą, wciąż poszukiwać nowych rozwiązań złożonych problemów pedagogicznych, być jednostką dynamiczną, przewyżczać sztywne nastawienia i stereotypy, dostosowywać się do zmieniających się potrzeb edukacyjnych społeczeństwa i jednostki. Nauczyciel twórczy (nowatorski) to człowiek zorientowany na doskonalenie środków pedagogicznego działania, wciąż doskonalący siebie i swą działalność dydaktyczną, poszukujący nowych rozwiązań i przewidujący ich skutki, krytycznie ustosunkowany do swojej działalności”¹⁵¹.

Jak pisze Jerzy Kujawiński, to nauczyciel jest głównym kreatorem postępu pedagogicznego w szkole: „Nauczyciel jest głównym sprawcą zmian w edukacji szkolnej. Jest bowiem osobą najlepiej przygotowaną do wprowadzania w szkole najbardziej pożądaných zmian, zwłaszcza metodycznych, sprzyjających coraz lepszej realizacji celów dydaktyczno-wychowawczych, a w konsekwencji – coraz pełniejszemu rozwojowi

¹⁴⁸ A.T. Pearson, *Nauczyciel, teoria i praktyka w kształceniu nauczycieli*, Warszawa 1994, s. 118.

¹⁴⁹ R. Pachociński, *Oświata w społeczeństwie informatycznym*, „Społeczeństwo Otwarte” 1996, nr 2.

¹⁵⁰ S. Palka, *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*, Kraków 2003, s. 146.

¹⁵¹ S. Korczyński, *Obraz nauczyciela w polskiej myśli pedeutologicznej*, Opole 1992, s. 54.

osobowości uczniów, obejmującemu sferę instrumentalną, kierunkową i duchową. Jeżeli posiada on odpowiednie kwalifikacje merytoryczne i pedagogiczno-psychologiczne oraz cechy osobowości cenione przez uczniów i motywację nastawioną na coraz lepszą pracę i współpracę z uczniami, to taki nauczyciel może być skutecznym sprawcą postępu pedagogicznego w swojej klasie i szkole¹⁵².

---

¹⁵² J. Kujawiński, *Postęp pedagogiczny w szkole*, Poznań 2008, s. 120.

Osobowość i autorytet nauczyciela

W literaturze naukowej nie występuje jedna definicja osobowości. Pojęcie to jest w psychologii, socjologii czy pedagogice postrzegane wieloznacznie, dlatego też można wskazać różne definicje osobowości i różne koncepcje osobowości.

Pojęcie osobowości w literaturze psychologicznej rozumie się jako: „(...) złożoną całość myśli, emocji i zachowań, nadającą kierunek i wzorzec (spójność) życiu człowieka. (...) Pojęcie osobowości obejmuje również czasowy aspekt funkcjonowania człowieka, osobowość zawiera bowiem wspomnienia przeszłości, reprezentacje mentalne teraźniejszości oraz wyobrażenia i oczekiwania co do przyszłości”¹⁵³.

W podejściu pedagogicznym to „Termin używany w różnych znaczeniach, najczęściej oznacza zespół stałych właściwości i procesów psychofizycznych, odróżniających daną jednostkę od innych, wpływający na organizację jej zachowania, a więc na stałość w nabywaniu i porządkowaniu doświadczeń, wiadomości i sprawności, w reagowaniu emocjonalnym w stosunkach z innymi ludźmi oraz na stałość w wyborze celów i wartości. Powstanie tych stałych mechanizmów zachowania się jednostki jest efektem rozwoju osobowości, w którym szczególnie ważną rolę grają pierwsze lata życia. Nabyte wówczas przez dziecko wzory zachowania wywierają trudny do przewyciężenia wpływ na całe jego życie”¹⁵⁴.

Wiedza o rozwoju człowieka ma olbrzymie znaczenie w pedagogice. Nauczyciel, świadomy zmian rozwojowych, jakie zachodzą w człowieku, lepiej rozumie swojego ucznia, wie, czego od niego oczekiwać, potrafi określić jego możliwości, mocne i słabe strony, dostrzega także zagrożenia dla jego rozwoju.

Wybitny psycholog Erik Erikson opracował koncepcję rozwoju osobowości jednostki, którą moim zdaniem powinni znać wszyscy pedagodzy. Dzięki temu będą mogli skuteczniej realizować się w swojej pracy z podopiecznymi, a także dbać o własny rozwój osobisty.

¹⁵³ J.W. Dawid, *O duszy nauczycielstwa*, [w:] *Osobowość nauczyciela*, W. Okoń (red.), Warszawa 1959, s. 34.

¹⁵⁴ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, wyd. 4, Warszawa 1987, s. 215.

Profesor Lech Witkowski w książce pt. *Versus. O dwoistości strukturalnej faz rozwoju w ekologii cyklu życia psychodynamicznego modelu Erika H. Eriksona* wykazał, że wkład wybitnego psychologa do nauk humanistycznych i społecznych jest olbrzymi. Zdaniem Eriksona osobowość jednostki rozwija się przez jej całe życie, czyli od chwili urodzenia aż do śmierci. Jako pierwszy opisał i nazwał fazy rozwoju człowieka dorosłego¹⁵⁵.

Psycholog zwrócił uwagę, że w każdym stadium rozwojowym pojawiają się nowe zadania oraz napięcia, a także ujawniają się siły witalne, których wcześniej nie było. Witalność rozumiana jest jako wola i siła życiowa, która umożliwia rozwiązywanie konfliktów, jakie na drodze spotykają jednostkę. Zadaniem nauczyciela jest dotarcie do energii swojego ucznia oraz umiejętnie jej spożytkowanie¹⁵⁶.

Według Eriksona każdy człowiek w cyklu życia przechodzi przez osiem stadiów:

- niemowlęstwo (do 1. roku),
- wczesne dzieciństwo (2–3 rok),
- wiek zabawy (4–5 rok),
- wiek szkolny (6–12 rok),
- dorastanie, inaczej adolescencja (13–22 rok),
- wczesna dorosłość (23–34 rok),
- średnia dorosłość (35–60 rok),
- późna dorosłość (powyżej 61. roku).

Erikson zwraca uwagę, że pewne stadia charakteryzują się innymi trudnościami, sposobami przeżywania kryzysów, a niektóre bywają bardziej bogate w napięcia, jak np. okres dorastania. W pierwszym stadium według psychologa rozwiązywany kryzys dotyczy ufności wobec nieufności, jego rozwiązanie pozwala na ukształtowanie się cnoty nadziei. W okresie wczesnego dzieciństwa pojawia się kryzys autonomii wobec wątplenia i wstydu, w wyniku pozytywnego rozwiązania kryzysu ukształtuje się w dziecku cnota woli. Trzecie stadium charakteryzuje kryzys inicjatywy wobec poczucia winy, jego rozwiązanie skutkuje ukształtowaniem cnoty stanowczości. W okresie późnego dzieciństwa dziecko, które rozpoczyna przygodę w szkole, doświadcza kryzysu pracowitości wobec poczucia niższości. Sprostanie mu da możliwość ukształtowania

¹⁵⁵ E.H. Erikson, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Poznań 1997.

¹⁵⁶ Tamże.

cnoty kompetencji. W stadium piątym jednostka zмага się z kryzysem tożsamości wobec pomieszania tożsamości, który w wyniku pozytywnego rozwiązania ukształtuje cnotę wierności. W kolejnym etapie mamy do czynienia z konfliktem intymności wobec izolacji. Rozwiązaniem pozytywnym tego kryzysu jest miłość. Faza średniej starości dotyczy konfliktu generatywności wobec stagnacji, a cnotą rozwiązanego kryzysu jest troska. W ostatnim etapie rozwoju człowiek przeżywa kryzys pomiędzy integracją a rozpaczą, a cnotą rozwiązanego problemu staje się mądrość¹⁵⁷.

Zaprezentowane w koncepcji rozwoju psychospołecznego Eriksona kryzysy rozwojowe pokazują z jednej strony wszechstronny rozwój, twórczą, otwartą postawę do życia, a z drugiej, negatywnej ukazują zagrożenia, które mogą pojawić się na każdym etapie naszego życia. Mogą one być zarówno efektem decyzji podejmowanych przez jednostki, jak i negatywnych wpływów otoczenia oraz środowiska zewnętrznego.

Warto podkreślić, że pierwsze cztery stadia rozwojowe charakteryzują się znacznym wpływem otoczenia, np. rodziców, dziadków i nauczycieli. Ich stosunek do młodej jednostki może mieć ogromny wpływ na jej dalsze życie, umiejętności rozwiązywania problemów/kryzysów, jakie napotka na swojej drodze.

Dorośli powinni mieć świadomość, że brak zaufania do innych, wstyd i zwątpienie, poczucie winy, poczucie niższości są niezwykle trudnymi przeżyciami, szczególnie dla młodego człowieka. Dlatego uważam, że znajomość poszczególnych faz rozwoju człowieka jest obowiązkiem każdego nauczyciela, który troszczy się o rozwój swoich podopiecznych, wie, co jest ważne w każdym stadium rozwoju. Prawdziwy pedagog z pasją pozwoli dziecku na eksperymentowanie, doświadczanie, uczenie się poprzez zabawę, towarzyszy mu i wspiera je w pokonywaniu trudności oraz cieszy się jego sukcesami i rozwija zainteresowania.

Dzięki osobowości jednostka odkrywa i zagłębia swoją tożsamość. Osobowość to sposób, w jaki człowiek reaguje na otaczające go środowisko społeczno-przyrodnicze, jak również umiejętność i sposób wchodzenia w interakcje¹⁵⁸.

Poniżej omówiono poglądy wybitnych pedagogów i psychologów dotyczące rozumienia osobowości w kontekście zawodu nauczyciela,

¹⁵⁷ E.H. Erikson, *Tożsamość a cykl życia*, Poznań 2004.].

¹⁵⁸ A. Podsiad, *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Warszawa 2001, s. 602.

tym samym próbowano odpowiedzieć na pytanie: jakie cechy powinien posiadać doskonały nauczyciel?

Według polskiego pedagoga, psychologa i lekarza Stanisława Szumana na osobowość doskonałego nauczyciela składają się dwa elementy: pierwszym jest to, co nauczyciel posiadał i ma do przekazania, a drugim – sposób rozdawania, a przede wszystkim umiejętność oddziaływania na innych¹⁵⁹.

Profesor Szuman, pisząc o „talencie pedagogicznym”, twierdził, że nie istnieje wrodzona cecha, która odpowiadałaby za talent pedagogiczny. Twierdził, że „Prawdziwy wychowawca musi zatem być bogaty, to znaczy posiadać bogatą osobowość, bogatą już dzięki wyposażeniu przez naturę, ale przede wszystkim bogatą dzięki temu, co sam w niej wykształcił, nagromadził, zebrał i ukształtował. Istotną cechą talentu pedagogicznego jest, zdaniem moim, właśnie to bogactwo”¹⁶⁰. Podkreślał również, że nikt nie rodzi się nauczycielem. „Uzdolniony i dobrze pracujący pedagog nie jest istotą obdarzoną przez naturę w rozmaite specyficzne, a wrodzone uzdolnienia pedagogiczne, dzięki którym jest wybitnym nauczycielem i wychowawcą, lecz staje się nim zależnie od tego, czy w tym zawodzie i zadaniu życiowym znajduje zadowolenie, i czy pod względem swojego usposobienia, swoich zainteresowań, swojej umysłowości i swojego charakteru nadaje się na pedagoga”¹⁶¹.

Pedagog również zwrócił uwagę na istotny problem związany z oczekiwaniem społecznymi wobec nauczyciela. Jego zdaniem ideał nauczyciela kreowany przez społeczeństwo jest zbyt wygórowany i nierealny do osiągnięcia. Nie jest możliwe bycie jednostką doskonałą we wszystkich sferach aktywności.

Wybitny twórca psychologii wychowawczej, autor traktatu pt. *O duszy nauczycielstwa*, Jan Władysław Dawid, w swoim dziele zwracał szczególną uwagę na przygotowanie nauczycieli do zawodu. Zdaniem polskiego pedagoga każdy nauczyciel powinien wykazywać się wszechstronną wiedzą z zakresu rozwoju dziecka, ponieważ jest to klucz do poznania swojego wychowanka. Od wychowawcy wymagał skrupulatnego poznania swojego podopiecznego, ze szczególnym zwróceniem uwagi na jego mocne i słabe strony.

---

¹⁵⁹ W. Okoń, *Osobowość nauczyciela, rozprawy J.W. Dawida, Z. Mysłakowskiego, S. Szumana, M. Kreutzta, S. Baleya*, opracowanie i wstęp W. Okoń, Warszawa 1962.

¹⁶⁰ S. Szuman, *Talent pedagogiczny*, 1962, s. 122.

¹⁶¹ W. Okoń, *Osobowość nauczyciela...*, s. 76–83.

Tylko dialog, atmosfera życzliwości, szacunek i zaufanie dają możliwość osiągnięcia sukcesu. W swoim dziele Dawid pisze o „miłości dusz ludzkich”, którą tłumaczy jako chęć czynienia dobra dla drugiej osoby, a miłość do dziecka opisuje następująco: „Jest to miłość, bo człowiek wychodzi poza siebie, troszczy się, bezinteresownie czyni coś dla drugiego, a jej przedmiotem jest wewnętrzna, duchowa treść człowieka, jego dobro moralne, oświecenie i udoskonalenie jako istoty duchowej”¹⁶². Zdaniem uczonego miłość dusz ludzkich sprawia, że pomiędzy nauczycielem a wychowankiem wytwarza się specjalna więź, która istotnie wpływa na jakość ich relacji. Autor podkreślał, że „Potrzeba doskonałości, poczucie odpowiedzialności i obowiązku, wewnętrzna prawdziwość, moralna odwaga i ponad tem wszystkim miłość dusz ludzkich – stanowi tło i istotę tego, co nazwaliśmy »duszą nauczycielstwa«”¹⁶³.

Jan Władysław Dawid był niewątpliwie wybitną postacią, a jego prace na zawsze zapisały się w pedagogice i psychologii. Zdaniem Iwonny Michalskiej dorobek Jana Władysława Dawida jest bardzo bogaty – opracował 400 pozycji:

- 25 książek o tematyce pedagogicznej, psychologicznej oraz filozoficznej,
- 99 artykułów pedagogiczno-psychologicznych,
- 64 artykuły polityczno-społeczne,
- 73 artykuły z życia narodu pod zaborami,
- 35 informacji o polityce zagranicznej,
- 32 publikacje, w skład których wchodzi recenzje książek, sprawozdania z odczytów i sztuk teatralnych oraz wspomnienia o zmarłych,
- 72 polemiki prasowe¹⁶⁴.

Warto podkreślić, że autorowi pracy *O duszy nauczycielstwa* udało się zgromadzić kontynuatorów jego dzieła. Do najwybitniejszych należeli Aniela Szcówna i Janusz Korczak. Janusz Korczak w swoim bogatym dorobku wiele uwagi poświęcił nauczycielom, wychowawcom. Jego działalność i twórczość zbiegła się w czasie z ruchem tzw. nowego wychowania, który przeciwstawiał się przedmiotowemu traktowaniu dziecka.

¹⁶² J.W. Dawid, *O duszy nauczycielstwa*, Warszawa 1946, s. 9.

¹⁶³ Tamże, s. 36.

¹⁶⁴ I. Michalska, *Jan Władysław Dawid (1859–1914). Życie i dzieło w przekazie potomnych*, [w:] *Recepcja myśli pedagogicznej Jana Władysława Dawida w XIX i XX wieku*, S. Walaśek, K. Gandecka (red.), Wrocław 2015.

Janusz Korczak zawarł w swoich rozprawach również poglądy o wychowawcach-nauczycielach. Według niego dobry wychowawca/opiekun musi spełnić przede wszystkim podstawowy wymóg, jakim jest poznanie/znajomość samego siebie. Wychowawca według niego, musi odznaczać się pracowitością, aby mógł zajmować się ciągłym i wszechstronnym poznawaniem dziecka. Opiekun dzieci powinien być również dobrym diagnostą zarówno poprzez stałą obserwację dziecka, jak również poprzez empatię, czyli umiejętność wczuwania się w świat jego uczuć i przeżyć¹⁶⁵.

Wymienione wyżej pozytywne postawy wychowawcy według Korczaka są najistotniejsze i między innymi z tego powodu jego pedagogikę nazywamy „pedagogiką spolegliwego opiekuna wychowawcy”. Proces wychowania musi wychodzić od dziecka, od zrozumienia jego potrzeb i przede wszystkim powinien być dostosowany do jego naturalnych faz rozwoju. W artykule zatytułowanym *Wychowanie wychowawcy przez dziecko* Korczak pisze: „Dziecko daje mi doświadczenie, wpływa na moje poglądy, świat moich uczuć; od dziecka otrzymuję nakazy dla siebie, oskarżam się, pobłażam lub rozgrzeszam. Dziecko poucza i wychowuje. Dziecko jest dla wychowawcy księgą natury: czytając, dojrzewa”¹⁶⁶.

Korczak był przekonany, że zło istnieje, a jego źródło upatrywał w czynnikach wrodzonych i genetycznych. Dlatego też w dziele pedagogicznym *Jak kochać dziecko* przestrzega wychowawców nad myśleniem o dzieciach, że to czyste i niewinne istoty:

„Wychowawca, który wstępuje ze słodką iluzją, że wchodzi w światek czystych, czułych i szczerych duszyczek, których względy tak łatwo zaskarbić, a zaufanie zyskać – rychło się rozczaruje (...) Wśród dzieci jest tyluż złych ludzi, ilu wśród dorosłych, tylko nie mają bądź potrzeby, bądź możliwości tego okazać. Mogę stworzyć tradycję prawdy, ładu, pracowitości, uczciwości, szczerości, ale nie przerobię żadnego z dzieci na inne, niż jest. Brzoza pozostanie brzozą, dąb dębem – łopuch łopuchem. Mogę budzić to, co drzemie w duszy, nie mogę nic stworzyć. Śmieszny będę, dając się na siebie lub dziecko”¹⁶⁷.

¹⁶⁵ M. Peter, *Pedeutologiczne przesłanie Janusza Korczaka*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1979, nr 1, s. 23–33.

¹⁶⁶ J. Korczak, *Sztuka wychowania*, [w:] *Korczakowskie narracje pedagogiczne*, B. Smolińska-Theiss (red.), Warszawa 2014.

¹⁶⁷ M. Wolins (red.), *Selected Works of Janusz Korczak*, przeł. J. Bachrach, Washington D.C. 1967.

Zdaniem Korczaka, efekty pracy wychowawczej zależą przede wszystkim od tego, czy wychowawca potrafi skutecznie organizować życie dzieci. Opiekun powinien w sposób świadomy kierować zabawą, przeplatać zajęcia sportowe z nauką, umieć rozmawiać i słuchać dziecka oraz zachęcać je do wykonywania czynności samoobsługowych¹⁶⁸. O wychowawcach pisał: „Dobrzy od złego różnią się wychowawcy tylko ilością popełnianych błędów, wyrządzanych krzywd. Są błędy, który dobry wychowawca popełnia tylko raz, a oceniwszy krytycznie nie ponawia (...). Zły wychowawca winę własnych pomyłek przypisuje dzieciom. Dobry wychowawca wie, że warto myśleć nad drobnym epizodem, bo w nim kryje się zagadnienie (...). Rozumny wychowawca nie dąsa się, że nie rozumnie dziecka, ale rozmyśla, poszukuje, zapytuje dzieci. One go pouczą, by ich nie uraził zbyt dotkliwie, byle chciał się uczyć”¹⁶⁹. Polsko-żydowski lekarz i pedagog, teoretyk wychowania, wniósł do teorii pedagogiki ogromny wkład, nie tylko dzięki swoim dzieciom, ale przede wszystkim poprzez swój życiorys i postawę.

Korczak pisał również o tym, jakim należy być pedagogiem. Naczelną zasadą, która powinna obowiązywać pedagoga w jego rozumieniu, jest szacunek, zainteresowanie dzieckiem oraz chęć prawdziwego poznania. Jest to postulat najważniejszy, stanowiący sedno przestania pedagoga. Oprócz tego Korczak podkreślał poszanowanie własności dziecka, jego tajemnic, prawa do błędu i przeżywania różnych emocji.

Najtrafniej przestanie „starego doktora” objaśnia poniższy cytat: „Wychowawca, który nie włącza, a wyzwala, nie ciągnie, a wznosi, nie ugniata, a kształtuje, nie dyktuje, a uczy, nie żąda, a zapytuje, przeżyje wraz z dzieckiem wiele natchnionych chwil, łzawym wzrokiem nieraz patrzeć będzie na walkę anioła z szatanem, gdzie biały anioł triumf odnosi”¹⁷⁰.

Kolejną ważną postacią, która zajmowała się osobowością, ideałem nauczyciela, jest Zygmunt Myślakowski, nauczyciel, pedagog oraz teoretyk wychowania. Jego zdaniem każdy pedagog powinien posiadać „talent pedagogiczny”, który uważał jako „wrodzoną dyspozycję psycho-fizjologiczną, szczególnie sprzyjającą wypełnianiu zadań wychowawczych, dzięki której osobnik pewne szczególne typy działalności lub produkcji uprawiać może w sposób bardziej wydajny niż w przypadku zajmowania

¹⁶⁸ M. Peter, dz. cyt., s. 23–33.

¹⁶⁹ J. Korczak, *Pisma wybrane*, Warszawa 1924, s. 214.

¹⁷⁰ Tenże, *Jak kochać dziecko. Momenty wychowawcze. Prawo dziecka do szacunku*, S. Wołoszyn (red.), Warszawa 1993.

się czym innym (...) nie potencjalną stroną wszelkiej twórczości, a więc tkwiące w człowieku możliwości twórcze, lecz stroną realizacyjną, tj. samo urzeczywistnianie zamiarów twórczych oparte zarówno na refleksji, jak na doświadczeniu filogenetycznym lub osobniczym¹⁷¹.

Do najważniejszych cech talentu pedagogicznego autor zalicza¹⁷²:

- umiejętność wyrażania uczuć,
- wyobraźnię,
- łatwość nawiązywania relacji z innymi,
- komunikatywność,
- postawę ekstrawertyczną,
- instynkt rodzicielski.

Termin ten autor wyjaśnia słowami: talent jest wrodzoną dyspozycją psycho-fizjologiczną, dzięki której osobnik pewne szczególne typy działalności lub produkcji uprawiać może w sposób bardziej wydajny niż w wypadku zajmowania się czymś innym¹⁷³.

Interesujące poglądy na temat istoty osobowości nauczyciela przedstawił Mieczysław Kreutz. Warto podkreślić, że jest on autorem takich książek, jak *Kształcenie charakteru*, *Rozwój psychiczny młodzieży* oraz *Osobowość nauczyciela-wychowawcy*. Zdaniem Kreutza do najważniejszych zadań nauczyciela należą: wzbogacanie wiedzy swoich podopiecznych, rozbudzanie zamiłowań/zainteresowań/pasji, wspieranie ich zalet, rozwijanie posiadanych zdolności. Jakość oddziaływań nauczyciela zależy przede wszystkim od jego miłości do ludzi, pewności siebie, wiary w swoje możliwości, konsekwencji, dążenia do wyznaczonych celów, a także spokoju i odwagi¹⁷⁴.

Również w monografii wybitnego psychologa Ziemowita Włodarskiego znajdziemy rozdział poświęcony osobowości nauczyciela. Jego zdaniem pozytywne efekty wszelkich oddziaływań pedagogicznych

---

¹⁷¹ Z. Mysłakowski, *Co to jest talent pedagogiczny*, [w:] *Osobowość nauczyciela. Rozprawy J.W. Dawida, Z. Mysłakowskiego, S. Szumana, M. Kreutza, S. Baleya*, oprac. i wstęp W. Okoń, Warszawa 1959, s. 61.

¹⁷² Tamże, s. 65–67.

¹⁷³ B. Suchodolski, *Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli*, Warszawa 1982.

¹⁷⁴ M. Kreutz, *Osobowość nauczyciela-wychowawcy*, [w:] *Osobowość nauczyciela*, W. Okoń (red.), Warszawa 1959, s. 113–164.

są uzależnione od zaangażowania nauczyciela. Od nauczyciela należy oczekiwać więcej, tak pisze Włodarski: „Poczucie odpowiedzialności, szczególnie ważne w pracy pedagoga, (...) nie wyczerpuje się w czuwaniu nad tym, by człowiek ten nie czynił sobie krzywdy i nie zagrażał nikomu. Pedagog obciąża – w jego mniemaniu – to, że osoba, na którą oddziałuje, nie realizuje swych możliwości. Nie czuje się on również bez winy, gdy powstrzymuje się od oddziaływań w sytuacji, w której może wyrzucić korzystny wpływ na rozwój drugiego człowieka”¹⁷⁵.

Na uwagę zasługuje również koncepcja osobowości nauczyciela według Marii Grzegorzewskiej. Autorka w *Listach do młodego nauczyciela* przedstawia pożądaną i niepożądaną osobowość nauczyciela. Według niej osobowość to „(...) dzieło samokształcenia się w osiągnięciu pewnej spójnej harmonijnej struktury duchowej i zachowaniem jej odmienności osobniczej, jej indywidualności”¹⁷⁶.

Maria Grzegorzewska zwraca szczególną uwagę, aby pedagodzy dbali o swój rozwój osobowy, zachęca do poznawania siebie samego oraz otaczającego świata: „Żeby zdziałać coś wartościowego, trzeba być kimś wewnątrz, trzeba mieć swoje własne życie, swój własny świat, trzeba mieć mocny fundament przekonań (...). Bo przecież jeżeli ma się dawać, to trzeba mieć coś do dawania – ażeby dać, trzeba dużo mieć”¹⁷⁷.

Dlaczego warto się doskonalić? Tak zachęca Grzegorzewska młodych nauczycieli-wychowawców: „Samokształcenie, Kolego, to jak gdyby cudowny drogowskaz, który Cię może wyprowadzić w przedziwny sposób różnymi ścieżkami i drózkami, przez labirynty nieraz i manowce na jasną i szeroką drogę z dalekim horyzontem i szeroką przestrzenią! Ten drogowskaz cudowny – to twórcza praca w dążeniu do świadomego życia, do budowy drogą nauki, przeżyć i przemyśleń swojego własnego świata, swojego stosunku do człowieka, do ludzi, do zjawisk otaczającego świata, do pracy, do życia i do siebie samego. Jaką to siłę w życiu daje! Spróbuj, Kolego, wejść na tę drogę!”¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Z. Włodarski, *Człowiek jako wychowawca i nauczyciel*, Warszawa 1992, s. 131.

¹⁷⁶ M. Grzegorzewska, *Znaczenie wychowawcze osobowości nauczyciela*, [w:] *Wybór pism*, Warszawa 1989, s. 17.

¹⁷⁷ *List 11*, [w:] M. Grzegorzewska, *Listy do młodego nauczyciela*, https://prototo.pl/wp-content/uploads/2012/09/Maria-Grzegorzewska_Listy-do-m%C5%82odego-nauczyciela.pdf [dostęp: 6.05.2021].

¹⁷⁸ M. Grzegorzewska, *Listy do młodego nauczyciela*, https://prototo.pl/wp-content/uploads/2012/09/Maria-Grzegorzewska_Listy-do-m%C5%82odego-nauczyciela.pdf [dostęp: 6.05.2021].

Autorka również zwraca uwagę na podmiotowe traktowanie dzieci przez osoby dorosłe, na okazywanie młodszemu szacunku, życzliwości: „Radość z wyników choćby najdrobniejszych, ale dobrych w pracy, radość realizowania jakiejś myśli swojej, radość budzenia inicjatywy i zapału innych, radość budzącej się do życia coraz wyraźniej całej gromady i poszczególnych jednostek, radość życzliwej i skutecznej pomocy w zjawisku wrastania wychowanków w kulturę, w zdobywanie wiedzy, pogłębianie się, słowem stawanie się Człowiekiem wyjaśnia im wartość życia własnego”¹⁷⁹.

Grzegorzewska opisuje również codzienność szkolną w pracy nauczycieli, zwraca uwagę na jej wady: „Jestem w tej szkole kilka dni, widzę dużą pracę nauczycieli, ich obowiązkowość i sumienność, dobrą metodę, zdumiewa jednak zupełny brak zapału, porywu do pracy. Wszyscy się przesuwają bardzo sprawnie wśród lekcji i zajęć w takt pokratkowanych rozkładów i planów prac. Wykonują wszystko, zdaje się, systematycznie i sumiennie, ale jakoś sztywno, jakby automatycznie, martwo, bez zapału, bez radości tworzenia, bez jakichś jasnych perspektyw rozwoju pracy swojej. Toteż idzie od nich to, co daje zasklepienie się w formie jakiejś, jak gdyby znużenie, jak gdyby szara nuda! Robi wrażenie, że się poruszają w tej całej organizacji jak sprawnie działające, dobrze nakręcone automaty. I dzieje się tak, że dzieci przychodzą rano do szkoły z »jakiegoś tam« życia swojego – zasiadają w klasach, zdobywają różne techniki szkolne, gromadzą różne wiadomości z różnych dziedzin, bawią się mniej lub więcej przykładowo na przerwach, dowiadują się, co mają na przyszły dzień opracować, i wychodzą do domów. Drzwi szkoły zatrząskują się ciężko za nimi i oddzielają życie tych ludzi pozostałych w szkole od życia dzieci, tak bogatego w różne tajemnice ich rozwoju, powodzeń i niepowodzeń szkolnych, zachowania się, konfliktów i różnych nieprzewidzianych wzniesień lub obniżień w rozwoju”¹⁸⁰.

---

¹⁷⁹ List 5, [w:] M. Grzegorzewska, *Listy do młodego nauczyciela*, https://prototo.pl/wp-content/uploads/2012/09/Maria-Grzegorzewska_Listy-do-m%C5%82odego-nauczyciela.pdf [dostęp: 6.05.2021].

¹⁸⁰ List 7, [w:] M. Grzegorzewska, *Listy do młodego nauczyciela*, https://prototo.pl/wp-content/uploads/2012/09/Maria-Grzegorzewska_Listy-do-m%C5%82odego-nauczyciela.pdf [dostęp: 6.05.2021].

Ciekawą propozycję podziału osobowości nauczyciela na trzy typy przedstawiał Maciej Wilski, wyróżnił on osobowość:

- reaktywną,
- dryfującą,
- rozwojową¹⁸¹.

Pierwszy typ osobowości przejawiają osoby, które ukończyły studia pedagogiczne i zostały nauczycielami z przypadku. Niestety, ludzi tych cechuje małe zaangażowanie w rozwój zarówno własnej osoby, jak i ich podopiecznych. Natomiast brak motywacji, wiedzy sprawia, że osoby te szybko rezygnują z pracy nauczyciela.

Drugi rodzaj osobowości reprezentują ci, którzy od początku swej kariery zawodowej byli nastawieni na sukces, doskonalili się, pracowali nad samorealizacją i samorozwojem, z upływem czasu powoli wycofywali się jednak, tracili cel, do którego dążyli. Niepewność i wątpliwości, które ogarniają nauczyciela na jego drodze zawodowej, mogą przyczynić się do kształtowania osobowości dryfującej, czyli powolnego wyhamowywania twórczej aktywności.

Ponieważ rozwój osobisty jest procesem, w którym nie ma miejsca na stagnację, jednostka, zdaniem Wilskiego, ma dwie możliwości: albo odnaleźć cel swojej pracy zawodowej, albo poddać się regresowi w rozwoju osobowościowym. Takie cofanie się w rozwoju sprawia, że nauczyciel ten prezentuje podobny typ osobowościowy do reaktywnego, z tym że cechuje się większymi i lepszymi kompetencjami oraz potencjałem rozwojowym nabytym wcześniej.

Najbardziej pożądanym typem osobowości nauczyciela z całą pewnością jest osobowość rozwojowa. To pedagog, który potrafi z pełną świadomością kierować rozwojem własnym i uczniów. Jest zdolny do nieograniczonego rozwijania swoich kompetencji, a każde działanie wiąże się z odkrywaniem czegoś nowego, wzbogacaniem i poszerzaniem własnych umiejętności i możliwości¹⁸².

W literaturze naukowej oprócz zagadnień dotyczących osobowości nauczyciela, jego ideału podejmowanych przez wybitnych polskich myślicieli, psychologów i pedagogów, m.in. J.W. Dawida, Z. Mysłakowskiego,

¹⁸¹ M. Wilski, *Osobowość i specyficzne problemy psychologiczne nauczycieli*, [w:] *Psychologia ucznia i nauczyciela. Podręcznik akademicki*, S. Kowalik (red.), Warszawa 2011, s. 334–371.

¹⁸² Tamże, s. 341.

M. Kreutza, S. Szumana czy S. Baleya, pojawia się również termin autorytet, który zostanie omówiony poniżej.

Uważam, że rozpoczynając rozważania o autorytecie, należy wspomnieć o pracy wybitnego filozofa, pedagoga Lecha Witkowskiego *Historie autorytetu wobec kultury i autorytetu*. Profesor Witkowski we wspomnianej książce dogłębnie analizuje i rozpatruje pojęcie autorytetu na tle różnych dyscyplin naukowych, m.in. socjologii, literatury, filozofii, religii czy historii, a także w kontekście myśli wielu wybitnych postaci¹⁸³. Uważa on, że autorytet jest takim samym mechanizmem kulturowym, jaki opisuje Czesław Miłosz: „W kulturze bywają mechanizmy tak delikatne, że kiedy wskaże się je palcem, zmieniają się natychmiast w coś innego, przez samo zwrócenie w tę stronę nadmiernie wytężonej uwagi”¹⁸⁴.

W pedagogice pojęcie „autorytet nauczyciela” rozumiane jest jako: „(...) szacunek, zaufanie i powołanie dla nauczyciela jako eksperta naukowego, doradcy, przewodnika w trudnościach”¹⁸⁵. Istotę autorytetu z socjologicznego punktu widzenia ujmuje definicja sformułowana przez Emile Durkheima w dziele *Education morale*, według której autorytet „(...) jest to cecha, w którą jest uposażona istota realna lub idealna w stosunku do określonych osobników, dzięki której uważana jest przez tych ostatnich za obdarzoną w moc wyższą od tej, jaką przypisują samym sobie”¹⁸⁶. „Autorytet (łac. *auctoritas* – powaga, znaczenie), wpływ osoby lub organizacji cieszącej się ogólnym uznaniem na określoną sferę życia społecznego”¹⁸⁷. *Słownik wyrazów bliskoznacznych* wskazuje, że autorytet to także „wyrocznia”, „powaga”, „fachowiec”, „mistrz”¹⁸⁸.

Józef Pieter, polski pedagog i filozof, autorytet definiował następująco: „(...) przewaga czyjaś nad pojedynczymi osobami lub grupami społecznymi (dzięki większej wiedzy, sile, lepszym cechom charakteru, władzy) (...) wyrażająca się uznaniem i podporządkowaniem się. Autorytet stanowi jeden z podstawowych czynników więzi społecznej w zorganizowanym życiu zbiorowym. Bez mistrzów trudno mówić o rozwoju społeczeństwa, dlatego szczególną uwagę zwraca się na wyjątkową, ale i odpowiedzialną

---

¹⁸³ L. Witkowski, *Historie autorytetu wobec kultury i edukacji*, Kraków 2011.

¹⁸⁴ C. Miłosz, *Legendsy nowoczesności*, Kraków 1996, s. 146.

¹⁸⁵ E. Różycka, *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Warszawa 2004, s. 254.

¹⁸⁶ W. Pomykało, *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa 1993, s. 35.

¹⁸⁷ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2004, s. 37.

¹⁸⁸ *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, S. Skorupka (red.), Warszawa 1985, s. 3.

rolę autorytetu w społeczeństwie. Społeczna rola autorytetów polega na tym, że ludzie, którzy w danym środowisku cieszą się autorytetem, wskazują pośrednio lub bezpośrednio, jak należy postępować, co wolno, a czego nie wolno, co jest chlubnym postępkim, a co nie przystoi lub bezpowrotnie hańbi¹⁸⁹.

Iwona Jazukiewicz, pisząc o roli autorytetu nauczyciela, podkreśla, że „(...) na uwagę zasługują co najmniej trzy koncepcje wyjaśniania jego istoty:

- 1) jako zjawiska społecznego; jest to analiza autorytetu z perspektywy przedmiotowej: kto uznaje autorytet,
- 2) jako cechy osobowej; analiza z perspektywy podmiotowej: kto ma autorytet,
- 3) jako skutku określonej relacji interpersonalnej; analiza z perspektywy dwupodmiotowej: kto ma autorytet i ze względu na co oraz kto uznaje autorytet i dlaczego¹⁹⁰.

Do zaistnienia relacji autorytetu niezbędne są następujące warunki:

- „1) obecność nauczyciela reprezentującego określone wartości (np. kompetencje zawodowe, sposób myślenia, umiejętność komunikowania się),
- 2) obecność ucznia (lub uczniów), który spostrzega owe wartości i odbiera ich wpływ na siebie lub innych jako cenny i pożądany,
- 3) odbiór wpływu tych wartości jest dobrowolny i przynajmniej częściowo uświadamiany przez ucznia,
- 4) uczeń ma zaufanie do nauczyciela oraz darzy szacunkiem jego osobę. Biorąc pod uwagę, że wychowanie jest realizacją wpływów, można uznać, że nauczyciel ma władzę i wpływ na uczniów¹⁹¹.

W literaturze można spotkać następujące klasyfikacje autorytetów¹⁹².

Ze względu na zakres wpływu autorytetu:

---

¹⁸⁹ Socjologia prawa. Główne problemy i postacie, A. Kojder, Z. Cywiński (red.), Warszawa 2014, s. 40.

¹⁹⁰ I. Jazukiewicz, *Autorytet nauczyciela*, Kraków 1999, s. 25.

¹⁹¹ Tamże, s. 26.

¹⁹² J. Szempruch, *Pedeutologia. Studium teoretyczno-pragmatyczne*, Kraków 2013.

- autorytet środowiskowy – nauczyciel jest autorytetem dla wszystkich podmiotów procesu pedagogicznego, rodziców w obszarze organizacji i koordynowania działań o charakterze wychowawczym;
- autorytet szkolny – nauczyciel jest autorytetem przede wszystkim dla uczniów, z którymi prowadzi zajęcia w szkole.

Ze względu na rodzaj kwalifikacji nauczyciela:

- autorytet naukowy – oznacza dyspozycje instrumentalne z zakresu wiedzy oraz specjalności zawodowej nauczyciela;
- autorytet moralny – dotyczy dyspozycji kierowanych w rozumieniu norm i zasad postępowania wobec uczniów.

Uwzględniając charakter stanów psychicznych:

- autorytet zewnętrzny – wynika z żądzy władzy i wygórowanych ambicji nauczyciela, dążącego do podporządkowania sobie uczniów poprzez stosowanie wobec nich przymusu oraz ustanowienie zakazów i nakazów, nie zaś z osobistych jego zalet czy też usług;
- autorytet wewnętrzny – intencją działania nauczyciela jest tutaj przede wszystkim dobro uczniów, a także pobudzanie ich energii twórczej, mobilizowanie do działania i wysiłku oraz wytrwałości w realizacji przyjętych celów.

W środowisku szkolnym, w którym przebywają uczniowie, można spotkać dwa podstawowe typy autorytetu nauczyciela¹⁹³:

- autorytet ujarzmiający – oparty na bezwzględnym podporządkowaniu się wychowanków. Nauczyciel budujący swój autorytet w powyższej formie tłumi samodzielność oraz inicjatywność swoich uczniów, narzucając im z góry gotowe wzory, sądy i postawy;
- autorytet wyzwalający – polega na budzeniu przez nauczyciela inicjatywy w uczniach, a także kształceniu ich samodzielności. Nauczyciel skłania tym samym uczniów do aktywnej postawy, budząc w nich wiarę we własne możliwości oraz rozwijając twórcze postawy, zdolne do samodzielnego doskonalenia własnej osobowości.

Autorytet nauczyciela-wychowawcy jest odzwierciedleniem społecznie cenionych wartości, norm i zasad, przybiera postać wzorca oso-

---

¹⁹³ A. Paszkiewicz, *Skuteczna praca wychowawcza nauczyciela z uczniami*, Warszawa 2014.

bowego, zgodnie z którym należałoby postępować i który utrwała się w procesie międzypokoleniowego przekazu wartości. Jest zjawiskiem społecznym towarzyszącym wszystkim społeczeństwom niezależnie od czasu i miejsca ich istnienia, a spełnianie przez niego różnorodnych funkcji uzależnione jest od wartości, których jest nosicielem. Należy jednak pamiętać, że autorytet nie jest przypisany osobie z racji pełnionej funkcji czy roli społecznej.

„Małe dzieci spostrzegają dorosłych jako wszechmocnych i wszechwładnych. Są całkowicie od nich zależne. Zasadniczo nie podważają autorytetu dorosłych i łatwo podporządkowują się ich władzy. (...) W miarę jak dzieci dorastają, spostrzegają rysy i cienie na postaciach osób dorosłych. Rozpoznają, że dorośli nie zawsze postępują mądrze, nie zawsze są wszechmocni, nie zawsze mają rację. Z drugiej strony dzieci osiągają wraz z wiekiem coraz większą niezależność od osób dorosłych. Te nowe odkrycia powodują, że dzieci zaczynają kwestionować autorytet osób dorosłych i badają jego podstawy”¹⁹⁴.

Wychowanie to bardzo skomplikowany proces. Wychowawca/nauczyciel pozytywnie wpływa na swoich podopiecznych, kiedy staje się dla nich autorytetem. Jak wiemy, nie jest to łatwe zadanie, ponieważ autorytetu nie posiadamy ze względu na funkcję, jaką pełni, lecz koniecznie trzeba go wypracować, a to może być dla wielu wyzwaniem. Autorytetu nie można mieć. Autorytetem należy być.

Osobowość nauczyciela, etyka zawodowa, wiedza i umiejętności zawodowe, a także autorytet stanowią ważne czynniki w procesie wychowania i kształcenia. Uważam, że nauczyciel powinien być dla uczniów drogowskazem oraz doradcą, który wspiera w trudnych chwilach oraz cieszy się z ich sukcesów.

Praca wychowawcy nie należy do najłatwiejszych, wymaga dużego poświęcenia, zaangażowania, odpowiedzialności i cierpliwości. Zawód nauczyciela jest zawodem z powołania, nie każdy może nim być. Jeśli traktujemy swoją pracę z pasją i oddaniem, stajemy się szczęśliwymi i spełnionymi ludźmi.

---

¹⁹⁴ P. Wiliński, *Dorośli jako autorytety dla dzieci i młodzieży*, „Remedium” 2005, nr 11/12, s. 14–15.

Rola społeczna nauczyciela i oczekiwania wobec nauczycieli

Rola nauczyciela przez wieki ulegała licznym zmianom w związku z przeobrażeniami polityczno-gospodarczymi, społecznymi i kulturalnymi. Nauczyciele zawsze byli, są i będą obiektem zainteresowania wielu środowisk. Rola nauczyciela jest konstruowana na podstawie cenionych wartości, norm, zasad i oczekiwań różnych grup społecznych.

Rola społeczna najczęściej bywa definiowana „(...) jako układ stałych i wewnętrznie spójnych zachowań i postaw, społecznie określonych, tzn. wyznaczonych i oczekiwanych przez daną grupę społeczną od jednostki zajmującej określoną pozycję społeczną (...) Role społeczne różnią się nie tylko pod względem wymagań, stawianych jednostce, ale także pod względem prestiżu społecznego, który jest związany z każdą z nich (role bardziej lub mniej prestiżowe)”¹⁹⁵.

Według Wandy Dróżki można wyróżnić trzy fazy przemian roli nauczyciela. Autorka wskazuje fazę od nauczyciela „zależnego”, który był bardzo podporządkowany systemowi władzy, poprzez nauczyciela „niezależnego” od systemu politycznego, aż do nauczyciela „współzależnego” od aktorów społeczności lokalnej¹⁹⁶.

Od współczesnego nauczyciela wymaga się, aby spełniał wiele różnych ról: wychowawczą, dydaktyczną i opiekuńczą. Oczekuje się od pedagogów, aby byli nie tylko ekspertami w zakresie swojego przedmiotu, lecz także jednostkami ciągle doskonalącymi swój warsztat pracy¹⁹⁷.

Myślę, że warto spróbować odpowiedzieć na pytanie: Jak jest postrzegany zawód nauczyciela przez społeczeństwo? Badając wizerunek zawodu nauczyciela na tle innych profesji, warto sięgnąć do źródła chyba

¹⁹⁵ A. Zawadzka, *Rola, rola społeczna, teoria roli*, [w:] *Słownik socjologii i nauk społecznych*, G. Marshall, M. Tabin (red.), przeł. A. Kapciak, Warszawa 2005, s. 169.

¹⁹⁶ W. Dróżka, *Generacja wielkiej zmiany. Studium autobiografii średniego pokolenia nauczycieli polskich 2004*, Kielce 2008, s. 18–19.

¹⁹⁷ M. Smak, D. Walczak, *Pozycja społeczno-zawodowa nauczycieli. Raport z badania jakościowego*, <http://docplayer.pl/10562833-Pozycja-spoecznie-zawodowa-nauczycieli-raport-z-badania-jakosciowego-magdalena-smak-dominika-walczak.html> [dostęp: 12.05.2021].

najbardziej miarodajnego, jakim są komunikaty z badań Centrum Bada-
nia Opinii Społecznej dotyczących prestiżu zawodów. W latach 1975–1999
zawód nauczyciela zajmował w klasyfikacji czwarte, a niekiedy nawet
trzecie miejsce (w 1995 i 1999 r.). W roku 2008 pozycja nauczyciela była
niższa – zajmował szóste, siódme miejsce. Przez wiele lat w badaniach
CBOS-u na pierwszym miejscu plasował się profesor uniwersytetu, nato-
miast na ostatnich – działacz partii politycznej i poseł (wśród 33 zawodów
i funkcji). W ostatnim badaniu z 2013 r. wśród 30 zawodów nauczyciel
nadal był na siódmym miejscu i wyprzedzał lekarza.

CBOS w 2016 r. zbadało opinie respondentów dotyczące uczciwo-
ści i rzetelności przedstawicieli 24 zawodów. Według opinii społecznej
na pierwszym miejscu pod tym względem znajdowali się naukowcy, na
drugim pielęgniarki, na trzecim informatycy, a na czwartym, wysokim
miejscu – nauczyciele¹⁹⁸. Natomiast Komunikat CBOS *Które zawody
poważamy?* z 2019 r. otwiera strażak (94% deklaracji dużego poważania
społecznego), a na drugim miejscu znajduje się pielęgniarka (89% dekla-
racji dużego szacunku). Kolejne trzy bardzo zbliżone pozycje zajmują
zawody o zupełnie odmiennej specyfice. Są to z jednej strony – robotnik
wykwalifikowany i górnik (po 84% deklaracji), a z drugiej – profesor uni-
wersytetu (83%). Na dalszych wysokich pozycjach w rankingu prestiżu
zawodów sytuują się trzy profesje inteligenckie: lekarz, nauczyciel oraz
inżynier pracujący w fabryce (76–80% deklaracji dużego poważania).
Te trzy zawody cieszą się ponadprzeciętnym poważaniem wśród miesza-
kańców największych miast.

Z międzynarodowego badania TALIS 2013 wynika, że polscy nauczy-
ciele jedynie w 20% zgadzają się ze stwierdzeniem, że zawód nauczyciela
jest ceniony w społeczeństwie. Najbardziej problematycznymi obszarami
zawodu są m.in.: niskie zarobki, niepewność zatrudnienia oraz przeciąże-
nie pracą¹⁹⁹.

Można śmiało stwierdzić, że według badań prestiżu zawodów pro-
wadzonych przez Centrum Badań Opinii Społecznej nauczyciele zaj-
mują wysoką pozycję, choć oni sami uważają, że ich zawód nie cieszy
się społecznym poważaniem. Dla przykładu przytoczono kilka listów

---

¹⁹⁸ Centrum Badań Opinii Społecznej, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_157_19.PDF [dostęp: 14.06.2021].

¹⁹⁹ M. Smak, D. Walczak, dz. cyt. [dostęp: 12.05.2021].

nadesłanych przez nauczycieli do redakcji „Gazety Wyborczej”, opisujących, co nauczyciele myślą o swoim zawodzie²⁰⁰.

* *

Ja sama, gdy kilka lat temu zaczynałam pracę w szkole, miałam wyobrażenie o niej wyrobione na podstawie powszechnych stereotypów. Myślałam, że rzeczywiście będę pracować tylko 20 godzin tygodniowo, co umożliwi mi połączenie roli matki małego dziecka z pracą zawodową. Nie miałam tylko złudzeń co do zarobków – wiedziałam, ile zarabiają nauczyciele, dzięki zajęciom na studiach podyplomowych, które prowadził z nami dyrektor gimnazjum i informował nas, jak wygląda szara szkolna rzeczywistość. Wiedziałam więc, że będę zarabiać brutto taką kwotę, jaka jest podana w oficjalnej tabeli, i ani złotówki więcej (pensje wypłacają nauczycielom gminy i nie jest w ich interesie to, aby płacić im więcej, niż to wynika z obowiązkowych tabel wynagrodzeń).

* *

Zaczęłam pracę w dwóch szkołach jako stażysta i przekonałam się na własnej skórze, w co wdepnęłam. Pierwszą sprawą, którą od razu odczułam, był bardzo duży stres i poczucie odpowiedzialności. Zobaczyłam, z jakimi problemami uczniów będę musiała się zmagać, z jakimi wysokimi wymaganiami ze strony pracodawcy i ile kilogramów dokumentacji będę musiała wypełnić (i to dosłownie kilogramów – wystarczy zważyć na wadze moją teczkę stażysty, do której pisałam ogrom dokumentów). Kiedy pisałam to wszystko? To proste... po godzinach mojej pracy w szkole, czyli w domu. Każdy weekend miałam wypełniony albo pisaniem dokumentacji (a także wysyłaniem wiadomości przez Librus do rodziców i nauczycieli), albo zajęciami na studiach podyplomowych, na których dodatkowo podnosiłam swoje kwalifikacje. Moja praca trwała więc non stop – siedem dni w tygodniu.

* *

W szkole prawie w każdym tygodniu miałam przynajmniej jeden dzień, w którym musiałam zostać do godziny 18–19, bo albo były konferencje dla Rady Pedagogicznej, albo wewnętrzne szkolenia dla nauczycieli,

---

²⁰⁰ *Gdy zaczynałam pracę w szkole, też sądziłam, że będę pracować tylko 20 godzin tygodniowo*, „Gazeta Wyborcza”, <https://wyborcza.pl/7,162657,24600258,gdy-zaczynam-prace-w-szkole-tez-sadzilam-ze-bede-pracowac.html> [dostęp: 14.07.2021].

albo wywiadówki dla rodziców. Ponadto z racji specyfiki mojego zawodu uczestniczyłam w spotkaniach z rodzicami w sprawach wychowawczych, a te odbywały się zwykle w takich godzinach, które pasują rodzicom, czyli po ich pracy. Ja swoje godziny pracy musiałam również dostosować do planów lekcji uczniów, czyli zaczynać pracę dopiero po ich lekcjach.

* *

Gdy rozmawiam z innymi nauczycielami, to widzę, że niektórzy są na skraju psychicznej wytrzymałości, ale mają trochę trudniej ode mnie. Ja jako psycholog mogę szukać pracy w różnych instytucjach lub założyć własną działalność, a oni, chcąc podjąć pracę w innej instytucji, raczej musieliby się przekwalifikować. Jeśli jednak nadal w szkolnictwie będzie taka sytuacja jak obecnie, to myślę, że może dojść do zrealizowania się czarnego scenariusza, jakim będą masowe zwolnienia się nauczycieli ze szkół.

Z przytoczonych wypowiedzi niestety jawi się obraz nauczyciela przepracowanego, zestresowanego, który nie ma czasu na realizowanie swoich pasji, zainteresowań. Pedagoga, który w swojej pracy zamiast skupić się na budowaniu relacji, więzi z podopiecznymi, musi się zajmować „papierkową biurokracją”.

Poniżej przytoczono wybrane fragmenty wypowiedzi kilku pedagogów na temat: Jakimi cechami powinien odznaczać się edukator na miarę swoich czasów?²⁰¹:

* *

Patrzy w przyszłość – dobry nauczyciel XXI wieku jest świadomy szybko zmieniających się trendów technologicznych. Zwraca uwagę na nowe kierunki gospodarki i przyszłościowe zawody w biznesie czy przemyśle. Ma na względzie wszystkie wymagane umiejętności edukacyjne i talenty niezbędne do umożliwienia dzieciom odnalezienia się w nowych zawodach. (...) Zawsze koncentruje się na przygotowaniu uczniów do świata, w którym oni będą żyć i pracować, a nie na obecnej rzeczywistości, w której nauczyciele czują się zadomowieni. Nauczyciel XXI w. powinien mieć elastyczny umysł, być zawsze przygotowany na nowe sytuacje, na które będzie mógł spojrzeć kreatywnym okiem. Musi wyjść poza to, co jest oczywiste, poza podstawowe wzorce danych

---

²⁰¹ M. Kowalczyk, *Pięć cech nauczyciela XXI wieku*, <http://edunews.pl/system-edukacji/szkoly/1655-piec-cech-nauczyciela-xxi-wieku> [dostęp: 13.03.2021].

sytuacji. (...) Dzisiejsi nauczyciele mają trudne zadanie do wykonania: przygotować uczniów do przyszłości globalnej XXI wieku...

* *

Uczy i ocenia uczniów będących na różnych poziomach zaawansowania – aby być skutecznym, nowoczesny nauczyciel musi sam posiadać umiejętności potrzebne w XXI wieku, które mają opanować jego uczniowie. Musi być w stanie pomóc wszystkim swoim uczniom uzyskać i rozwijać kompetencje potrzebne we współczesnym świecie.

* *

Uczy się przez całe życie – najważniejsza jest elastyczność, uczenie się przez całe życie, akceptacja nadchodzących zmian, przygotowanie na błędy (posiadanie umiejętności radzenia sobie z nimi i wyciągania wniosków) oraz skupienie się na procesie i wynikach, a nie na narzędziach (...). To nauczyciel wspiera ucznia tak, by stawał się kapitanem własnej nauki. Nauka staje się sensowna i celowa dla uczniów, gdy wykorzystują ją w świecie rzeczywistym

Tak przedstawili obraz swojego zawodu sami pedagodzy. A jakie oczekiwania i opinie na temat nauczycieli mają uczniowie i rodzice? Mirosława Nyczaj-Drag przeprowadziła badania o charakterze jakościowym. Opisywane badania przez autorkę koncentrowały się wokół następujących pytań:

- Jakie sensy i znaczenia przypisują rodzice z klasy średniej edukacji swych dzieci?
- Jakie są oczekiwania rodziców wobec edukacji własnych dzieci?
- Jakie plany na przyszłość związane z edukacją dzieci mają rodzice z klasy średniej?
- Jakie praktyki stosują rodzice w celu edukacji swych dzieci, jak je organizują, jak sobie z tym radzą?

Przeprowadzone badania ukazały m.in. jakie oczekiwania mają rodzice względem nauczycieli, których uznają za jednych z najważniejszych osób w życiu ich dzieci. Jak wynika z badań, rodzice szczególną uwagę zwracali na posiadane kompetencje oraz kwalifikacje pedagogów. Oto przykłady wypowiedzi:

* *

Ważne jest dla mnie przygotowanie nauczycieli. Moje dzieci są uczone przez osoby cieszące się moją sympatią. Są moim zdaniem kompetentne, nie trzymają się sztywno podręcznika, ponieważ mają wiedzę i talent do

jej przekazania, mogą polegać na niej. Zarówno Kamil, jak i Marcin lubią swoich nauczycieli i czują się w ich obecności dobrze. Chciałabym, aby nauczyciele na kolejnych szczeblach edukacji moich dzieci byli właśnie tacy (M, W6, P).

* *

Najważniejszy jest nauczyciel. Musi być obiektywny, sprawiedliwy i musi umieć przekazać wiedzę uczniom. Ma być wymagający wobec uczniów, a przede wszystkim wobec siebie. Dobry nauczyciel, to połowa sukcesu ucznia (M, W12, I).

* *

Chciałabym, aby każdy nauczyciel rzetelnie wypełniał swoje obowiązki, tak by moje dziecko jak najwięcej nauczyło się w szkole, by w domu tylko utrwaliło wiadomości i miało czas na zajęcia pozalekcyjne, które pozwolą rozwijać zainteresowania i zdolności dziecka (M, W11, M).

Przytoczone przez autorkę badania pokazują, że dla rodziców idealny nauczyciel to taki, który posiada wysokie kwalifikacje, umiejętności, a także kompetencje dydaktyczne i wychowawcze.

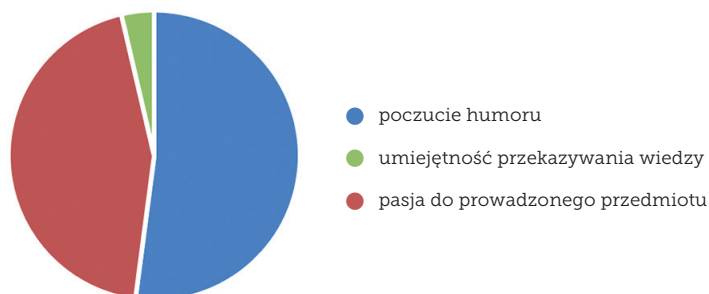
Mirosława Nyczaj-Draż zwróciła uwagę, że dla niektórych rodziców nauczyciel powinien być pasjonatem. Przytoczyła słowa jednej z matek: „Szkoła to przede wszystkim człowiek: nauczyciel zapaleniec zdziała cuda, nudziarz zepsuje nawet najlepszy program. Jeśli najbardziej nawet pozytywnie nastawiony uczeń widzi, że pani nauczycielce się nie chce, to i jemu się odechciewa” (M, W1, I).

W 2017 r. zostało przeprowadzone badanie pt. *Idealny nauczyciel* wśród 1462 użytkowników Brainly (uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i licealnych) metodą ankietową²⁰². Przeprowadzone badania pokazały, że według uczniów idealny nauczyciel to taki, który posiada poczucie humoru (20% wskazań), na drugim miejscu wskazali pasję pedagoga do nauczanego przedmiotu (17%). Na podium znalazła się umiejętność przekazywania wiedzy, młodzież zwróciła uwagę na niestandardowe sposoby przekazu istotnych wiadomości (16% odpowiedzi).

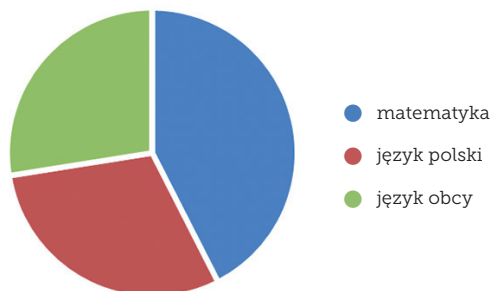
²⁰² Raport – *Idealny nauczyciel*, <https://superszkolna.pl/wiadomosci/122528/raport-idealny-nauczyciel-pokazuje-jakich-nauczycieli-uczniowie-> [dostęp: 15.04.2021].

Cechy idealnego nauczyciela

Co ciekawe, aż 65% uczniów stwierdziło, że nauczyciel, którego lubią, sprawił, że interesują się danym przedmiotem bardziej niż innymi. 36% zapytanych uczniów stwierdziło, że na zajęciach z ulubionym belfrem stara się bardziej, a 25% ma zawsze odrobione zadanie domowe. Przeprowadzone badania pozwoliły sprawdzić, jaki przedmiot jest najbardziej lubiany przez uczniów.

Jaki przedmiot uczą najbardziej lubiani nauczyciele przez badanych uczniów?

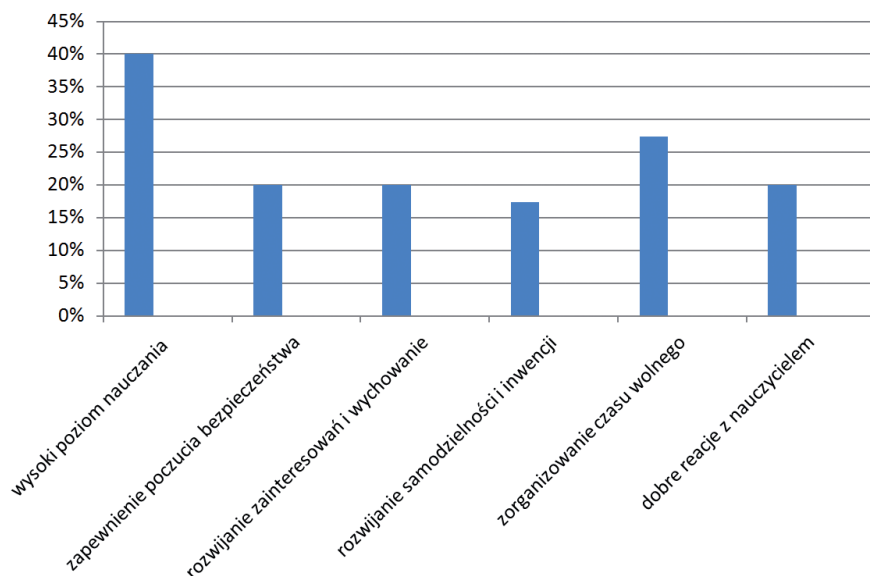
Jak widzimy na wykresie, na pierwszym miejscu bezkonkurencyjnie uplasowali się nauczyciele matematyki – wskazało ich 17% uczniów, na drugim miejscu – nauczyciele języka polskiego z 12% poparciem, a tuż za nimi znaleźli się nauczyciele języków obcych z wynikiem 11%.

Interesujące badania na temat oczekiwań uczniów wobec nauczycieli przeprowadzono w 2009 r. w Żurominie. Ankiety przeprowadzono w szkołach ponadgimnazjalnych wśród 813-osobowej grupy rodziców, 113 nauczycieli i 1275 uczniów. Co zatem wskazali uczniowie? Jakie

cechy powinien posiadać idealny pedagog? Oto na jakie cechy zwrócili uwagę badani uczniowie²⁰³:

- wysoki poziom nauczania (prawie 40%),
- zapewnienie poczucia bezpieczeństwa (trochę ponad 20%),
- rozwijanie zainteresowań i wychowanie (prawie 20%),
- rozwijanie samodzielności i inwencji (17,4%),
- zorganizowanie czasu wolnego (27,4%),
- dobre relacje z nauczycielem (prawie 20%).

Na poniższym wykresie przedstawiono pożądane cechy nauczyciela według badanych respondentów.

Jak wynika powyższego wykresu, badana młodzież wśród cech idealnego nauczyciela wskazała tzw. twarde kompetencje, które związane są z wynikami procesu nauczania, co świadczyć może o tym, że dla badanych wiedza jest istotnym elementem edukacji. Można przypuszczać, że mają oni świadomość, że osiągnięte wysokie wyniki pozwolą im w przyszłości zdobyć wymarzoną pracę. Badani również zwrócili uwagę na tzw. kompetencje miękkie związane z umiejętnościami, takimi jak: inspi-

²⁰³ Edukacja na nowo, *Dobry nauczyciel, kto to taki?*, <http://edukacjananowo.pl/dobry-nauczyciel/> [dostęp: 15.04.2021].

rowanie, motywowanie do pracy, bycia kreatywnym i twórczym. Badana młodzież ceni u nauczyciela styl nieautorytarny, oparty na wzajemnym szacunku, empatii, udzielaniu pomocy, budowaniu atmosfery zaufania i bezpieczeństwa, gdzie nauczyciel daje uczniom przestrzeń do bycia autentycznym oraz jest otwarty na zmiany.

Na zakończenie przytoczę wypowiedzi wybranych uczniów na temat ich oczekiwań względem swoich nauczycieli:

* *

Filip, I klasa szkoły podstawowej: Chciałbym, żeby nauczyciel dokładniej tłumaczył. Żeby prowadził miłe lekcje. Na WF-ie trochę zabaw i trochę ćwiczeń, więcej wychodzenia na dwór. Na przerwach chciałbym się bawić w klasie, a jesteśmy na korytarzu. Chciałbym, żeby pani lepiej mówiła po angielsku i wołałbym robić coś na komputerze, a nie malować, robić laurki. I pisać trochę w Wordzie, nie tylko w zeszytach. Jest w naszej klasie dziecko, które bardzo wolno pisze. Pani na nie krzyczała, a jak się bawiło piórnikiem, to mu je zabierała. Chciałbym, by nie krzyczała na nie i wcześniej je ostrzegała. Jak się dzieci kłóca, chciałbym, by to było wyjaśnione i zgłoszone rodzicom. Jak nikt nie chce mówić albo jedno dziecko kłamie i jest mało świadków, pani karze nas wszystkich – nie chcę mieć kary za coś, czego nie zrobiłem.

Wypowiedź ucznia pokazuje, jak bardzo młodzi ludzie potrzebują nauczycieli, którzy potrafią słuchać, obserwować, są gotowi do zmian i ustępstw. Istnieje potrzeba, aby pedagodzy podchodzili do każdego dziecka indywidualnie, dając mu szansę i możliwość rozwoju we własnym tempie. Jako nauczyciel jestem szczerze poruszona tym, że w gronie pedagogicznym są osoby, które stosują „kary zbiorowe”. Kategoria sprawiedliwości u młodego człowieka jest naprawdę ważna. Warto przypomnieć, że w przepisach oświatowych nie funkcjonuje pojęcie odpowiedzialności zbiorowej uczniów. Nie ma więc podstaw prawnych do karania wszystkich uczniów w klasie, jeśli nauczyciel nie może ustalić osób winnych niewłaściwego zachowania.

* *

Mikołaj, uczeń III klasy szkoły podstawowej: Nauczyciel powinien zadawać dużo pytań, by uczeń mógł wyrazić swoją opinię. Kiedyś jak przeczytaliśmy lekturę pani od polskiego zrobiła z nami przedstawienie. Pisaliśmy scenariusz, ćwiczyliśmy. To było bardzo fajne. Powinno być

więcej prac grupowych. Oceny powinny być stawiane w inny sposób. Zdarzy się, że ktoś zrobi dodatkową pracę i mu fajnie wyjdzie, dostanie dobrą ocenę, a on nic nie wie. Powinni też dawać nam więcej czasu na zastanowienie się przy tablicy, a nie po pięciu sekundach jedyńka. Nie lubię, gdy nauczyciele krzyczą, są nieprzyjemni. Jednemu chłopakowi to już tak odpuszczają, że może nawet bez plecaka do szkoły przyjść. Chciałbym, by nauczyciele bardziej nas słuchali i byli bardziej otwarci. Jak ktoś przychodzi smutny, pytają, czemu tak jest i trochę pomagają. Chciałbym, by pomagali więcej, np. jak mamy problem rodzinny.

Mikołaj uważa, że uczniowie bardzo chętnie pracują na lekcjach, podczas których pedagodzy stosują aktywizujące metody pracy, które umożliwiają aktywne uczenie się, czyli uczenie się poprzez działania i przeżywanie. W tak przygotowanych lekcjach nauczyciel jest przewodnikiem, a uczniowie są odkrywcami wiedzy. Po raz kolejny w wypowiedziach pojawia się kategoria krzyku – czy zdenerwowany nauczyciel ma prawo na ucznia krzyczeć? Odpowiedź wydaje mi się prosta i jednoznaczna: każdy uczeń w szkole ma prawo do poszanowania godności i nikt nie ma prawa na niego krzyczeć. Wydaje mi się, że jest to oczywiste, niestety zaprezentowane wypowiedzi temu przeczą.

* *

Robert, 14 lat, II klasa technikum: Chciałbym, by nauczyciel był wymagający, ale też dobrze uczył. Często ma wiedzę, ale nie rozumiemy, co mówi. Trudno nawiązać kontakt, gdy z przedmiotów profilowych mamy godzinę w tygodniu. Chciałbym, by wychowawca organizował nam dodatkowe lekcje, jak czegoś nie rozumiemy. Nie życzyłbym sobie wtrącania się w prywatne sprawy, problemy. Od tego są rodzice.

Myślę, że Robert podejmuje ważne zagadnienie dotyczące współpracy, czyli zdolności tworzenia więzi i współdziałania z innymi. Współpraca zalicza się do tzw. kompetencji emocjonalnych o charakterze społecznym. Ona stanowi warunek jakościowo dobrych relacji z innymi ludźmi, w tym przypadku relacji nauczyciel-uczeń. Nastolatek podkreśla, że pedagog powinien również uszanować prawo dziecka do prywatności. Okazuje się, że kluczem pozytywnych relacji między uczniem a nauczycielem jest przyjęcie przez dorosłego postawy otwartości na potrzeby ucznia, która oparta powinna być na szacunku, zaufaniu i wzajemnej życzliwości.

* *

Katarzyna, 18 lat, II klasa liceum czteroletniego: Ważny jest luz, jak ktoś ma pomysł, chce się czymś podzielić, powinien mieć taką możliwość. Ważne, by uczniowie też byli zaangażowani w to, co robi nauczyciel, by była współpraca. Ale uczniowie nie mogą robić wszystkiego co chcą, potrzebna jest dyscyplina. W ocenianiu istotne jest, na ile uczeń wykorzystał kreatywność, ile włożył pracy, że nie ściągnął z internetu tylko sam wymyślił, a nie tylko to, czy zrobił zadanie „poprawnie”, według standardów. Nasza grupa francuska spotyka się na śniadaniach na trawie, rozmawiamy po francusku, w szkole organizowana jest noc filmowa, oglądamy filmy. To ważne, by dobrze czuć się w grupie, a zajęcia pozalekcyjne w tym pomagają. Ja mam bliski kontakt z wychowawcą i cenię sobie to, że mam dodatkowe wsparcie. Gdy wychowawca widzi, że jestem smutna, pyta, czy potrzebuję wsparcia, ale nigdy nie naciska.

Ewidentnie widać, że uczniowie pragną sprawiedliwych ocen, które odzwierciedlają ich wysiłek włożony w pracę, niebędących pochodną osobistego uznania nauczyciela lub jego niestety zmiennego samopoczucia. Rzetelnie wystawiane przez nauczycieli oceny dają możliwość zmotywowania dziecka do pracy. Równe traktowanie podopiecznych stanowi warunek rozwijania ich talentów.

* *

Natalia, III klasa Salezjańskiego Gimnazjum im. ks. Bosko w Łodzi: Priorytetem nauczyciela powinno być „zarażenie” nas pasją do przedmiotu. Powinien metodą prób i błędów badać, na jakim podłożu najpewniej czują się uczniowie i na tej podstawie wprowadzać materiał. Nowoczesne komunikatory to jedynie udogodnienie, a prawdziwym kluczem jest słowo, niezależnie od sposobu jego nadania. Integracja z nauczycielem i poszerzenie z nim personalnych relacji jest czymś niezwykłym, ponieważ pozwala nam spojrzeć na pedagoga od innej strony. Widzimy, że możemy porozmawiać z nim o tym co nas dręczy i odnaleźć w nim pomoc.

Uczennica chciałaby, aby nauczyciel podążał za zmianami, a w swojej pracy korzystał ze zdobyczy nowych technologii. To kolejna wypowiedź, w której podkreśla się także ważność cech interpersonalnych u nauczyciela. Myślę, że z perspektywy pracy zawodowej pedagoga umiejętności interpersonalne należą do fundamentalnych czynników warunkujących

efektywność jego pracy. Kolejnym ważnym zagadnieniem poruszonym przez Katarzynę jest prośba, aby nauczyciel starał się lepiej poznać swoich podopiecznych. Jeśli pedagog chce skutecznie wychowywać i nauczać, musi dobrze znać swoich uczniów. To nie tylko zdobywanie informacji o ich cechach psychicznych, ale także poznanie ich warunków życia, sytuacji rodzinnej i środowiska.

Jak wynika z przytoczonych wypowiedzi, młodzi ludzie cenią w nauczycielach konsekwencję, otwartość, kreatywność. Zdecydowanie wolą pedagogów, którzy wymagają i zarażają swoją pasją. Uczniowie pragną prawdziwego, autentycznego kontaktu z wychowawcą. Chcą być traktowani godnie, z akceptacją ich słabości, lęków i obaw. Nauczyciel powinien być zainteresowany tym, co dzieje się w ich sercach i głowach. Powinien być sprawiedliwy i jasno precyzować zasady, jakimi będzie się kierował, oraz obiektywnie ich przestrzegać. W niektórych wypowiedziach uczniowie zwracają uwagę, że oczekują od nauczyciela wyjaśniania tego, czego nie rozumieją. Proszą, aby dawać im przestrzeń do zadawania pytań.

Przytoczone wypowiedzi pokazują, czego młodzi ludzie oczekują od pedagogów. Lista postulatów wydaje się długa, ale moim zdaniem dla nas, pedagogów, jest bardzo ważna. Oto czego oczekują nastolatkwie:

- wzajemnego szacunku,
- pomocy, kiedy jej potrzebują,
- sprawiedliwości w ocenianiu ich wiedzy i umiejętności,
- szanowania prywatności,
- kreatywności na lekcjach,
- indywidualnego podejścia do ucznia,
- zajęć bez krzyku i przemocy psychicznej.

Analiza wypowiedzi badanych uczniów na temat edukacji w szkole pokazała mało optymistyczny obraz polskiej szkoły. Opisywane przykłady ukazują nauczycieli o dominującym stylu transmisji wiedzy. Rysuje się obraz pedagoga wszechwiedzącego, karzącego, który bardzo ściśle egzekwuje wymagania programowe.

W systemie edukacyjnym, w którym nauczyciel nieustannie podlega stałej kontroli i nadzorowi, gdzie obserwujemy nacisk i presję na wypełnianie urzędniczej roli pedagogów, nie ma niestety miejsca i czasu na zdobywanie wiedzy i umiejętności na studiach wyższych i podyplomowych,

które pozwoliłyby mu poznać koncepcję pedagogiki progresywnej, współczesne nurty i prądy pedagogiczne.

Dzięki możliwościom poszukiwania wiedzy pedagog staje się transformacyjnym intelektualistą. Nauczyciele powinni wiedzieć, że edukowanie nie polega tylko na kierowaniu, ale przede wszystkim na wspieraniu, akceptowaniu, współpracy, skłanianiu do krytycznego angażowania się w świecie. Polska szkoła potrzebuje nauczycieli innowatorów, mentorów wspomagających uczniów w rozwoju, pedagogów z pasją, autentycznych autorytetów, kulturowych przewodników, odważnych, „otwierających głowy”, błyskotliwych, inspirujących, odpowiedzialnych za dobrą edukację nauczycieli-wychowawców. Takim przykładem może być „Babka od histy”, niezwykle charyzmatyczna nauczycielka z Poznania. W listopadzie 2020 r. otrzymała nagrodę im. Ireny Sendlerowej „Za Naprawianie Świata”. To wyróżnienie przyznawane nauczycielkom i nauczycielom, którzy uczą i wychowują w duchu dialogu, tolerancji oraz poszanowania dla innych. Roku później została uhonorowana Medalem Wolności Słowa.

Ta niezwykła pedagog uważa, że „Szkoła jest czymś innym, niż się nam wydaje. Nie chodzi o to, żeby wkuć i zapomnieć. Chodzi o to, żeby nauczyć się myśleć, zrozumieć, jak się uczyć i jak działać kooperacyjnie (...). Staram się słuchać moich uczniów, wychodzić naprzeciw im, ich potrzebom, oczekiwaniom. Sięgam do metod nowoczesnych, niekonwencjonalnych, angażujących, aktywizujących. Prowadzę na lekcjach dużo debat, dyskusji, pracuję projektowo, stosuję ekonomiczną analizę SWOT na lekcjach historii”²⁰⁴.

Optymizmem również napawa podjęta inicjatywa społeczna pt. „Budząca się Szkoła”, której celem jest zmiana w funkcjonowaniu szkoły, a przede wszystkim odejście od tradycyjnego wychowania i nauczania z XIX wieku. Twórcy idei mają świadomość, że aby zmienić system edukacji, trzeba zaangażować całą szkolną społeczność i wspólnie stworzyć odpowiedni klimat dla rozwoju. Apelują, że współczesna szkoła potrzebuje prawdziwego dialogu, opartego na wzajemnym szacunku i uznawaniu prawa każdego człowieka do swojego zdania, opinii.

We współczesnym świecie potrzebujemy nauczycieli myślących, odważnych, którzy krytycznie i refleksyjnie podchodzą do pomysłów władz państwowych. Pedagodzy muszą być intelektualnie, ideologicznie oraz

---

²⁰⁴ *Medal Wolności Słowa dla Babki od histy*, <https://kultura.poznan.pl/mim/kultura/news/aktualnosc,c,20/medal-wolnosc-slowa-dla-babki-od-histy,169060.html> [dostęp: 3.12.2021].]

politycznie niezależni. Ich zadaniem jest organizowanie środowiska demokratycznego. Rolą pedagogów jest stworzenie optymalnych warunków, które będą sprzyjały procesowi uczenia się. Dlatego też w umiejętny sposób powinni oni wzbudzać wśród uczniów ciekawość, wyzwać samodzielność i kreatywność.

Mam wrażenie, że system edukacji w Polsce nie wychodzi naprzeciw wyzwaniom XXI wieku. Edukacja informacyjna i wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w polskich szkołach są wciąż eksperymentem. Przytoczone wypowiedzi uczniów pokazują, że we współczesnej szkole nie docenia się kreatywności rozumianej jako zdolność do twórczego poszukiwania rozwiązań i realizacji odważnych zadań. Młodzi ludzie we współczesnym świecie potrzebują nauczycieli – przewodników:

„Szukam nauczyciela i mistrza
niech przywróci mi wzrok, słuch i mowę
niech raz jeszcze nazwie rzeczy i pojęcia
niech oddzieli światło od ciemności”.

Tadeusz Różewicz, „Ocalony”

Moje rozważania zakończę pytaniem: czy my, dorośli, jesteśmy w stanie spełnić oczekiwania młodych ludzi?

Rozdział 3.

Propozycja
kształcenia
pedagogów –
projekt badawczy

Kształcenie nauczycieli w Polsce

Wyniki badań zaprezentowane przez NIK, które autorka omówiła we wstępie, a także analiza literatury dotyczącej wizji szkoły XXI wieku stanowiły bodziec do opracowania i przygotowania studiów podyplomowych, które wyposażąby pedagogów w niezbędne kompetencje i umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach pojawiających się coraz częściej w rzeczywistości szkolnej.

W prezentowanym rozdziale przedstawiono główne założenia studiów podyplomowych, ich program oraz cele. Autorka przedstawiła wstępne badania dotyczące opinii słuchaczy o jakości zrealizowanego projektu, jakim były *Dwusemestralne studia podyplomowe dla nauczycieli i wychowawców szkół ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych, w tym branżowych szkół I stopnia, których celem będzie doskonalenie kompetencji wychowawczych oraz umiejętności rozpoznawania i przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym*.

W Polsce kandydaci do uczelni na kierunki pedagogiczne/nauczycielskie muszą ukończyć szkołę średnią i zdać egzamin maturalny, zanim rozpoczną kształcenie w uczelni wyższej. Na kierunkach nauczycielskich studenci zazwyczaj uczęszczają na trzyletnie studia licencjackie, a następnie kontynuują naukę na dwuletnich studiach magisterskich uzupełniających. Nauczyciele kształceni są na uczelniach wyższych lub w wyższych szkołach zawodowych. Po ukończeniu wyższej szkoły zawodowej można otrzymać jedynie stopień licencjata, a kontynuacja nauki w celu uzyskania tytułu zawodowego magistra możliwa jest w uczelni wyższej (akademickiej). Powyższe instytucje mają różne struktury organizacyjne, plany rozwoju i priorytety.

W sektorze edukacji wyższej przyszli nauczyciele mogą być kształceni w uczelni akademickiej lub wyższej szkole zawodowej, na kilku typach studiów:²⁰⁵

---

²⁰⁵ Na podstawie Eurydice 2018/2019 report.

- Studia stacjonarne:
  - Studia pierwszego stopnia (absolwenci takich studiów otrzymują tytuł licencjata, inżyniera lub równorzędny). Studia trwają przynajmniej 3 lata, podczas których można zdobyć przynajmniej 180 punktów ECTS. Studia inżynierskie trwają 3,5 roku, a studenci mogą na nich zdobyć co najmniej 210 punktów ECTS.
  - Studia drugiego stopnia (absolwenci otrzymują tytuł zawodowy magistra lub równorzędny). Studia trwają od 1,5 roku do 2 lat, a studenci mogą uzyskać punkty ECTS w przedziale 90–120.
  - Jednolite studia magisterskie (absolwenci uzyskują tytuł zawodowy magistra lub równorzędny). Studia trwają od 4,5 roku do 6 lat, a studenci mogą uzyskać podczas ich trwania od 300 do 360 punktów ECTS. Na kierunkach nauczycielskich studia takie trwają od 4,5 do 5 lat.
- Studia podyplomowe (absolwenci tego typu studiów otrzymują po ich ukończeniu dyplom bądź świadectwo ukończenia studiów podyplomowych). Studia trwają przynajmniej 1 rok akademicki (2 semestry), a studenci mogą uzyskać co najmniej 60 punktów ECTS podczas ich trwania. Studia są organizowane przez instytucje będące uczelniami akademickimi lub wyższymi szkołami zawodowymi, które mogą być zarówno państwowe, jak i prywatne.

Studia na kierunkach nauczycielskich i pedagogicznych organizowane są w formie studiów stacjonarnych, niestacjonarnych, wieczorowych. Wszystkie wyżej wymienione formy kształcenia prowadzą do podobnych efektów kształcenia, jednakże studenci studiów stacjonarnych mają więcej godzin kontaktowych z nauczycielami akademickimi w porównaniu do absolwentów pozostałych typów studiów. W przeszłości absolwenci kierunków nauczycielskich po ukończeniu studiów uzyskiwali uprawnienia do nauczania jednego przedmiotu (np. po ukończeniu nauczycielskiej specjalności na studiach w zakresie filologii angielskiej uzyskiwali uprawnienia do nauczania języka angielskiego).

Obecnie absolwenci uzyskują uprawnienia do nauczania dwóch przedmiotów, zazwyczaj pokrewnych, np. takich jak biologia i ochrona środowiska, nauczanie przedszkolne i wczesnoszkolne, itd. Nauczyciele mogą również uzyskać na studiach podyplomowych kwalifikacje do nauczania drugiego przedmiotu (np. nauczyciel geografii po ukończeniu odpowied-

nich studiów podyplomowych może zyskać uprawnienia do nauczania geografii itd.). Szkoły wyższe organizują kształcenie nauczycieli w formie modułów, które umożliwiają studentom nabycie umiejętności w następujących obszarach:

- Moduł 1: merytoryczne przygotowanie do nauczania pierwszego przedmiotu. W przypadku tego modułu nie ma przypisanej odgórnie minimalnej liczby punktów ECTS, ponieważ zależy to od obszaru kształcenia i formy studiów.
- Moduł 2: przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne. Ten moduł obejmuje trzy obowiązkowe elementy, które razem dają 180 godzin, a w rezultacie 10 punktów ECTS: psychologię i pedagogikę ogólną (90 godzin), psychologię i pedagogikę nauczania wybranej grupy wiekowej (60 godzin) oraz praktykę pedagogiczną (30 godzin).
- Moduł 3: dydaktyka (danego przedmiotu). Ten moduł obejmuje podstawy dydaktyki ogólnej (30 godzin), dydaktykę danego przedmiotu na danym poziomie nauczania (90 godzin), praktyki pedagogiczne (120 godzin). W sumie moduł 3 obejmuje 240 godzin kontaktowych, co jest równe 15 punktom ECTS.
- Moduł 4: merytoryczne przygotowanie do nauczania kolejnego przedmiotu. Ten moduł obejmuje przygotowanie merytoryczne w zakresie drugiego obszaru (bez przypisanej odgórnie liczby godzin kontaktowych i liczby punktów ECTS, która zależy od specyfiki danego obszaru) oraz dydaktykę danego przedmiotu (60 godzin). W większości przypadków/obszarów w module tym można uzyskać od 10 do 15 punktów ECTS.
- Moduł 5: przygotowanie w zakresie pedagogiki specjalnej. Ten moduł obejmuje psychologię i pedagogikę kształcenia uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych (140 godzin), dydaktykę specjalną (90 godzin), praktyki pedagogiczne (120 godzin). W sumie wynosi 350 godzin kontaktowych, co jest równe 25 punktom ECTS. Dla studentów, którzy pragną zostać nauczycielami, moduły 1, 2 i 3 są modułami obowiązkowymi, zaś moduły 4 i 5 to moduły nieobowiązkowe, które mogą być wybrane dodatkowo przez studentów, jeśli na wybranym kierunku są w ofercie studiów.

Standardy nauczania w ogólny sposób definiują zawartość modułów nauczania, efekty kształcenia oraz zasady organizowania praktyki pedagogicznej. Standardy uwzględniają poziomy edukacji. Praktyki studenckie są zazwyczaj organizowane równoległe z zajęciami na uczelni (zwykle jeden dzień w tygodniu jest przeznaczony na praktyki) i obejmują wizyty w przedszkolu i szkole. Studenci najpierw odbywają tzw. praktyki obserwacyjne polegające na obserwowaniu nauczyciela podczas pracy, po czym rozpoczynają właściwą praktykę polegającą na nauczaniu uczniów pod opieką nauczyciela, który w ramach etatu uczy daną klasę/grupę. Oprócz nauczania praktyki pedagogiczne obejmują przygotowywanie planów lekcji, wyznaczanie celów nauczania oraz dyskusje z innymi praktykantami dotyczące nauczania.

Po ukończeniu specjalności nauczycielskiej absolwent powinien:

- posiadać wiedzę w zakresie psychologii i pedagogiki, pozwalającą mu na zrozumienie procesów rozwoju, socjalizacji, wychowania, uczenia się i nauczania dzieci i młodzieży,
- posiadać wiedzę i doświadczenie w zakresie dydaktyki, pedagogiki i metodyki nauczania danego przedmiotu,
- posiadać kompetencje i umiejętności do nauczania i sprawowania opieki nad uczniami oraz do przygotowywania lekcji i dostosowywania programów nauczania do możliwości uczniów,
- posiadać umiejętności uczenia się w celu doskonalenia własnego rozwoju zawodowego, organizowania zasobów potrzebnych w nauczaniu oraz przetwarzania informacji,
- mieć dobre zdolności komunikacyjne, potrafić wykorzystywać różne techniki komunikacji w kontaktach z uczniami i współpracownikami,
- posiadać umiejętność empatyzowania, refleksji nad własnym zachowaniem oraz mieć świadomość etycznych aspektów pracy nauczyciela i odpowiedzialności z nią związanej,
- być przygotowanym do pełnienia różnych ról nauczyciela oraz realizowania zadań związanych z tym zawodem.

Charakterystyka realizowanego projektu

Celem wspomnianych studiów podyplomowych, realizowanych przez Kolegium Jagiellońskie Toruńskiej Szkoły Wyższej, pod nazwą *Dwusemestralne studia podyplomowe dla nauczycieli i wychowawców szkół ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych, w tym branżowych szkół I stopnia, których celem będzie doskonalenie kompetencji wychowawczych oraz umiejętności rozpoznawania i przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym* jest:

1. Doskonalenie kompetencji wychowawczych nauczycieli i wychowawców w obecnych szkołach ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych.
2. Doskonalenie umiejętności rozpoznawania i przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym przez nauczycieli i wychowawców w obecnych szkołach ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych.
3. Nauka doboru skutecznych metod oddziaływania na uczniów i wychowanków.

Absolwent studiów podyplomowych zdobędzie umiejętności pracy z dzieckiem, z jego rodziną oraz pozna elementy tutoring w teorii i praktyce edukacyjnej. Słuchacze będą przygotowani do pracy z młodzieżą trudną oraz do doboru skutecznych metod oddziaływania na uczniów i wychowanków, rozbudowane zostaną instrumenty prewencyjnego zapobiegania kryzysom wychowawczym dzięki zajęciom prowadzonym w formie treningów i warsztatów. Odbiorcy:

- bezpośredni – nauczyciele i wychowawcy w szczególności ze szkół ponadgimnazjalnych/ ponadpodstawowych, w tym branżowych szkół I stopnia,
- pośredni – uczniowie i wychowankowie szkół ponadgimnazjalnych/ ponadpodstawowych, z których nauczyciele wzięły udział w studiach podyplomowych (ponad 130 placówek).

Najważniejsze efekty w zakresie wiedzy:

- Posiada pogłębioną wiedzę pedagogiczną pozwalającą na rozumienie procesów rozwoju, wychowania i nauczania – uczenia się.
- Ma uporządkowaną wiedzę o rozwoju człowieka oraz prawidłowościach typowych dla wieku okresów rozwojowych w aspekcie społecznym, psychologicznym i biologicznym, w odniesieniu do odpowiednich etapów edukacji.
- Zna zasady diagnozowania i potrafi przeprowadzić diagnozę psychopedagogiczną podopiecznych.
- Wie, na czym polega komunikacja społeczna i interpersonalna.
- Posiada elementarną wiedzę o uczestnikach działalności edukacyjnej, wychowawczej i opiekuńczej.
- Ma pogłębioną wiedzę dotyczącą organizacji i zasad udzielania pomocy pedagogicznej dzieciom i młodzieży.
- Zna zasady współpracy między nauczycielem a uczniem i potrafi je na nowo kreować.
- Wymienia i opisuje poznane podczas zajęć metody pracy z rodziną.
- Potrafi twórczo animować pracę nad własnym rozwojem oraz rozwojem uczestników procesów edukacyjnych, a także wspierać ich samodzielność w zdobywaniu wiedzy.
- Zna koncepcje psychologiczne człowieka, posiada wiedzę o źródłach i miejscu psychologii w systemie nauk.
- Ma wiedzę na temat aspektów funkcjonowania jednostki w sytuacji kryzysu sytuacyjnego, rozwojowego, egzystencjonalnego i środowiskowego.

Najważniejsze efekty w zakresie umiejętności:

- Potrafi dobierać i wykorzystywać odpowiednie metody i techniki oddziaływania pedagogicznego.
- Posiada umiejętności diagnostyczne oraz analityczne pozwalające na rozpoznawanie mocnych i słabych stron danego wychowanka.
- Potrafi zaprezentować własne pomysły, sugestie i wątpliwości, korzystając z dorobku nauk społecznych.

Rozdział 3. Propozycja kształcenia pedagogów – projekt badawczy

- Potrafi zaprojektować zadania wieloprofilowego wspomaganie rozwoju dziecka.
- Potrafi rozwiązywać problemy pojawiające się podczas budowania relacji mistrz – uczeń.
- Ma pogłębione umiejętności obserwowania, diagnozowania, racjonalnego oceniania złożonych sytuacji edukacyjnych oraz analizowania motywów i wzorów ludzkich zachowań.
- Potrafi sprawnie posługiwać się wybranymi ujęciami teoretycznymi w celu analizowania podejmowanych działań praktycznych, szczególnie w zakresie pomocy rodzinie.
- Dobiera najważniejsze metody pracy z daną rodziną na podstawie rozpoznania jej potrzeb.
- Potrafi sformułować poradę służącą rozwiązaniu konkretnego problemu społecznego.

Najważniejsze efekty w zakresie kompetencji:

- Ma świadomość poziomu swojej wiedzy i umiejętności, rozumie potrzebę ciągłego dokształcania się zawodowego i rozwoju osobistego.
- Wykazuje gotowość do podejmowania indywidualnych i zespołowych działań na rzecz dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie.
- Przejawia prospołeczną postawę wobec osób o różnych potrzebach.
- W zakresie wsparcia i pomocy psychologicznej: potrafi z nimi nawiązać kontakt i przeprowadzić rozmowę diagnostyczną w celu określenia tych potrzeb.
- Jest przekonany o potrzebie współpracy w zakresie profilaktyki i interwencji kryzysowej z różnymi formami pomocy społecznej i jest przygotowany do jej podejmowania.
- Dokonuje samooceny własnych kompetencji i doskonali umiejętności, wyznacza kierunki własnego rozwoju i kształcenia.
- Jest świadomy i przestrzega zasad etyki zawodowej.
- Docenia potrzebę poufności, akceptacji i zrozumienia w pracy z rodziną.
- Wykazuje umiejętność rozwiązywania problemów zespołowych.

Program studiów podyplomowych

Program studiów podyplomowych został tak skonstruowany, aby słuchacze mogli nabyć wiedzę, umiejętności oraz kompetencje społeczne, które istotnie wpłyną na jakość ich pracy z podopiecznymi.

Studenci będący słuchaczami wykładów oraz aktywnymi uczestnikami ćwiczeń z zakresu podstaw psychologii człowieka (15 godzin wykładów i 15 godzin ćwiczeń) zdobyli wiedzę pedagogiczną pozwalającą na rozumienie procesów rozwoju, wychowania, nauczania oraz uczenia się. Podczas zajęć uczestnicy poznawali współczesną wiedzę psychologiczną, którą mogą zastosować w pracy nauczyciela (np. jak ćwiczyć u dzieci pamięć, myślenie, uwagę). Opracowywali i prezentowali ćwiczenia, które można wykorzystać w pracy z dzieckiem. Natomiast podczas wykładów słuchacze mieli okazję uporządkować wiedzę o rozwoju człowieka oraz prawidłowości typowych dla wieku okresów rozwojowych w aspekcie społecznym, psychologicznym i biologicznym, w odniesieniu do odpowiednich etapów edukacji oraz usystematyzować koncepcje psychologiczne człowieka, zyskali wiedzę o źródłach i miejscu psychologii w systemie nauk. Przedmiot kończył się egzaminem ustnym, podczas którego studenci wykazywali się zdobytą wiedzą oraz umiejętnościami praktycznymi.

Bardzo ważnym przedmiotem realizowanym w trakcie studiów były podstawy diagnozy. Podczas zajęć słuchacze poznali zasady diagnozowania oraz nabyli umiejętność przeprowadzania diagnozy psychopedagogicznej swoich podopiecznych. Powyższy przedmiot realizowany był zarówno w formie wykładu (10 godzin) oraz ćwiczeń (20 godzin). Podczas zajęć konstruowano narzędzia diagnostyczne niezbędne w pracy z dzieckiem i rodziną, a także przygotowano diagnozę konkretnego przypadku.

Dzięki takim przedmiotom, jak: trening umiejętności wychowawczych, trening rozwoju osobistego i rozwiązywania konfliktów oraz komunikacja interpersonalna i negocjacje słuchacze mogli poznać zasady współpracy między nauczycielem a uczniem, a zarazem na nowo je kreować.

Z kolei wiedzę dotyczącą organizacji i zasad udzielania pomocy pedagogicznej dzieciom i młodzieży oraz wiedzę na temat aspektów funkcjonowania jednostki w sytuacji kryzysu sytuacyjnego, rozwojowego, egzystencjonalnego i środowiskowego zdobywali podczas takich zajęć, jak:

- Metody terapii w pracy z dzieckiem – dzięki wykładom słuchacze potrafią poprawnie definiować pojęcia związane z procesem terapii dzieci. Znają wymogi prawidłowego prowadzenia dokumentacji związanej z podejmowanymi oddziaływaniami. Posiadają wiadomości na temat metod terapeutycznych stosowanych w ramach terapii dziecka.
- Warsztat pracy z grupą – dzięki udziałowi w wykładach studenci nazywają i definiują metody kształcenia w edukacji szkolnej według klasyfikacji W. Okonia, S. Szloska i innych dydaktyków. Dokonują klasyfikacji metod aktywizujących.
- Warsztat pracy z dzieckiem – w zakresie wiedzy słuchacze definiują pojęcie inteligencji emocjonalnej. Dokonują analizy zachowanie asertywnych. Rozróżniają typy zachowań człowieka. Tłumaczą, na czym polega komunikacja społeczna. Bardzo dobrze orientują się w literaturze przedmiotu.
- Warsztat pracy z rodziną – wykłady pozwoliły opanować w stopniu bardzo dobrym definicję rodziny, klasyfikowanie rodziny. Słuchacze charakteryzują modele wychowania. Opisują i dokonują oceny postaw rodzicielskich.
- Interwencja kryzysowa – w trakcie zajęć słuchacze zdobyli wiedzę dotyczącą kryzysu i jego cech, istoty i zakresu interwencji kryzysowej, obszarów/typów kryzysów, etapów procesu interwencyjnego. Poznali teorię kryzysu i interwencji kryzysowej. Nabyli podstawowe umiejętności prowadzenia interwencji kryzysowej. Poznali strategie i elementy interwencji kryzysowej.
- Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka – podczas ćwiczeń słuchacze zdobyli wiedzę w następujących obszarach: diagnoza intelektualnych możliwości dziecka, preferencje w zakresie stylów uczenia się, istota metody gimnastyki mózgu Paula Dennisona, pojęcie biblioterapii jako metody terapii niektórych dysfunkcji dziecka, techniki TOC jako pomoc w aktywizowaniu myślenia u dzieci, drama w edukacji w pracy z dzieckiem zdrowym i dysfunkcyjnym.

- Elementy tutoringu w teorii i praktyce – słuchacze zdobyli wiedzę dotyczącą następujących obszarów: tutoring jako alternatywna metoda pracy z jednostką wymagającą pomocy psychopedagogicznej (geneza, cele, podstawowe założenia, rodzaje, etapy tutoringu), tutorial jako forma pracy tutora z podopiecznym, podstawowe narzędzia tutoringu, znaczenie tutoringu rówieśniczego w rozwoju poznawczym dzieci.

Poniżej zaprezentowano szczegółowy program studiów podyplomowych:

Lp.	Nazwa przedmiotu	Forma zal.: E, z/o	ECTS w	ECTS ćw.	Godziny zajęć		
					w	inne	
						ćw	k
1.	Podstawy psychologii dla nauczycieli	E	2		15		
2.	Podstawy psychologii dla nauczycieli - ćwiczenia	z/o		2		15	
3.	Podstawy diagnozy (m.in. diagnoza wychowawcza, diagnoza rozwinięta)	z/o	2		10		
4.	Podstawy diagnozy - ćwiczenia (m.in. diagnoza wychowawcza, diagnoza rozwinięta)	z/o		2		20	
5.	Trening umiejętności interpersonalnych	z/o	1			10	
6.	Trening rozwoju osobistego	z/o	1			10	
7.	Trening umiejętności wychowawczych i rozwiązywania konfliktów	E	1		10		
8.	Trening umiejętności wychowawczych i rozwiązywania konfliktów - ćwiczenia	z/o		1		10	
9.	Komunikacja interpersonalna i negocjacje	z/o		2		15	
10.	Metody terapii w pracy z dzieckiem	E	1		10		

Lp.	Nazwa przedmiotu	Forma zal.: E, z/o	ECTS w	ECTS ćw.	Godziny zajęć		
					w	inne	
						ćw	k
11.	Metody terapii w pracy z dzieckiem - ćwiczenia			1			
12.	Warsztat pracy z grupą	z/o	0,5		5		
13.	Warsztat pracy z grupą - ćwiczenia			1,5		15	
14.	Warsztat pracy z dzieckiem	z/o	0,5		5		
15.	Warsztat pracy z dzieckiem - ćwiczenia			1,5		15	
16.	Warsztat pracy z rodziną	z/o	0,5		5		
17.	Warsztat pracy z rodziną - ćwiczenia			1,5		15	
18.	Interwencja kryzysowa	z/o		2		20	
19.	Elementy tutoringu w teorii i praktyce	E/z/o	0,5		5		
20.	Elementy tutoringu w teorii i praktyce - ćwiczenia			1,5		15	
21.	Wspomaganie rozwoju dziecka	z/o		2		20	
22.	Konwersatorium dyplomowe	z/o	3				5
23.	Praktyki	zal.	3				
Łącznie:			16	18	65	190	5

Koncepcja badań własnych

W 2017 r. Kolegium Jagiellońskie realizowało projekt pt. *Dwusemestralne studia podyplomowe dla nauczycieli i wychowawców szkół ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych, w tym branżowych szkół I stopnia, których celem będzie doskonalenie kompetencji wychowawczych oraz umiejętności rozpoznawania i przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym* w ramach programu BEZPIECZNA+.

Przedmiotem badawczym byli słuchacze dwusemestralnych studiów podyplomowych. Celem poznawczym prezentowanych badań było wzbogacenie oraz usystematyzowanie wiedzy na temat posiadania kompetencji wychowawczych i umiejętności rozpoznawania i przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym przez nauczycieli szkół ponadpodstawowych.

Cel praktyczny to wypracowanie wskazówek i wniosków dla wszystkich podmiotów pracujących z młodzieżą, a także dyrektorów zatrudniających nauczycieli w szkołach ponadpodstawowych.

Główny problem badawczy sformułowano w postaci następującego pytania: Czy dwusemestralne studia podyplomowe dla nauczycieli i wychowawców szkół ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych, w tym branżowych szkół I stopnia, których celem będzie doskonalenie kompetencji wychowawczych oraz umiejętności rozpoznawania i przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym, spełniły oczekiwania słuchaczy?

Problemy szczegółowe zawierały następujące pytania:

1. W jakim stopniu dwusemestralne studia podyplomowe podwyższyły jakość realizowanych obowiązków badanych nauczycieli?
2. Jak badani oceniają organizację studiów?
3. Jakie mocne i słabe strony miały prezentowane studia podyplomowe?
4. Wiedzę z jakich przedmiotów wykorzystują słuchacze w praktyce edukacyjnej?

Na początku 2018 r., po zakończeniu działań sporządzona została ankieta ewaluacyjna, w której zebrano oceny i spostrzeżenia uczestników prowadzonych studiów podyplomowych. Pragnę nadmienić, że prezentowane badania mają charakter pilotażu.

W ankiecie zastosowano odpowiedzi skategoryzowane oraz otwarte, licząc na wnikliwe i szczerze wskazywanie przez respondentów tych zagadnień, które są przez nich oceniane w odniesieniu do odbytych studiów podyplomowych oraz (odpowiedzi swobodne) nakierowane na doskonalenie realizowanych programów oraz planowanie przyszłych.

Analiza wyników badań

1. Proszę ocenić studia podyplomowe.

a) umiejętność przekazywania wiedzy przez kadre dydaktyczną

2	3	4	5	6
1	2	4	49	57
1%	1,8%	3,5%	43,3%	50,4%

Uzyskane wyniki ewaluacji odroczonej potwierdziły właściwy dobór kadry prowadzącej zajęcia, w tym również wskazały na optymalne skonstruowanie programu, uwzględniające położenie nacisku na ćwiczenia, warsztaty i treningi.

b) realizacja założonego programu studiów

2	3	4	5	6
3	1	4	49	54
2,7%	1%	3,5%	43,3%	47,7%

Również wyniki tego aspektu należy ocenić pozytywnie. Po upływie wielu miesięcy od ukończenia studiów podyplomowych oceny nie uległy zmianie i potwierdziły satysfakcjonujący uczestników sposób realizacji programu.

c) nabycie wiedzy i umiejętności praktycznych

2	3	4	5	6
0	2	9	56	46
0	1,8%	8%	50%	40,7%

W odniesieniu do prezentowanego punktu wyniki okazały się satysfakcjonujące, odnosiły się bowiem bezpośrednio do celu podjętych przez uczestników studiów. Ponad 90% respondentów po upływie czasu bardzo wysoko oceniła aspekt odnoszący się do nabycia wiedzy i umiejętności praktycznych. Można więc wnosić, że czas poświęcony na studia został efektywnie wykorzystany przez nauczycieli. Wymieniony w tabeli wynik można również odnieść do jakości przeprowadzanych zajęć.

d) organizacja zajęć

2	3	4	5	6
0	3	5	43	62
	2,6%	4,4%	38%	55%

Ważnym wynikiem w ewaluacji odroczonej był punkt odnoszący się do sposobu organizacji zajęć. Zdecydowana większość respondentów pozytywnie oceniła organizację zajęć, co przy podjętym przedsięwzięciu potwierdza słuszność wybranych rozwiązań organizacyjnych.

2. Proszę o wskazanie, czy według Pana/Pani:

a) studia podyplomowe wpłynęły na podwyższenie kwalifikacji zawodowych

zdecydowanie tak	tak	średnio	nie	zdecydowanie nie
44	54	10	5	0
39%	48%	9%	4,4%	0

Respondenci w znacznej większości (87%) pozytywnie ocenili wpływ studiów podyplomowych na własne kwalifikacje zawodowe. W tym punkcie realizowana jest samoocena uczestników po upływie czasu. Można zatem przypuszczać, iż w zakresie studiowanych zagadnień respondenci zyskali większą pewność w poruszaniu się w poszczególnych aspektach wykonywanego zawodu.

b) studia podyplomowe podwyższyły jakość realizowanych obowiązków w obecnej czy w przyszłej pracy

zdecydowanie tak	tak	średnio	nie	zdecydowanie nie
48	51	10	3	0
42,4%	45%	9%	2,6%	0

W pytaniu ujęto zagadnienie przydatności studiowanych treści i zagadnień w codziennym wykonywaniu obowiązków nauczyciela. Z refleksji respondentów wynika wskazanie nie tylko odpowiedniego doboru zagadnień do programu, lecz także sposobu ich przekazywania. Trenerzy i wykładowcy posługiwali się bowiem językiem komunikatywnym w procesie przekazywania wiedzy, co miało zapewne znaczący wpływ na jej stosowanie w praktyce.

3. Czy dzieli się Pani/Pan swoimi umiejętnościami uzyskanymi w czasie studiów podyplomowych z innymi osobami?

zdecydowanie tak	tak	średnio	nie	zdecydowanie nie
56	44	12	0	0
50%	36,6%	11%	0	0

Wyniki dotyczące poruszanego aspektu dotyczyły określenia zakresu współpracy uczestników studiów podyplomowych z innymi nauczycielami. W zdecydowanej większości podejmowali oni współpracę, dzieląc się uzyskanymi umiejętnościami – absolwenci studiów stali się trenerami koleżanek i kolegów. Można mieć nadzieję, że współpraca będzie nadal satysfakcjonująca dla wszystkich uczestników.

4. Jakie przedmioty zostaną wykorzystane przez nauczycieli w dalszej pracy?

Wybrane przedmioty	Liczba osób, które wybrały przedmiot
Metody terapii w pracy z dzieckiem	66
Elementy tutoringu w teorii i praktyce	80
Warsztat pracy z dzieckiem	75
Podstawy psychologii dla nauczycieli	110
Wspomaganie rozwoju dziecka	95

Na podstawie odpowiedzi badanych nauczycieli można stwierdzić, że największą popularnością spośród 21 przedmiotów cieszy się przedmiot wybrany przez 110 badanych: podstawy psychologii dla nauczycieli. Na drugi miejscu klasyfikuje się wiedza z przedmiotu z wczesnego wspomaganie – aż 95 wskazań. Kolejne miejsca zajmują: warsztat pracy z dzieckiem oraz elementy tutoringu w teorii i praktyce. Metody terapii w pracy z dzieckiem wybrało 66 nauczycieli.

5. Czy zachęca Pani/Pan koleżanki i kolegów do aktywnego zwiększania własnych kompetencji wychowawczych?

zdecydowanie tak	tak	średnio	nie	zdecydowanie nie
52	46	14	0	0
46%	41%	13%	0	0

Podobnie jak w poprzednim zagadnieniu, tak w obecnie prezentowanym studia podyplomowe spełniły swoje zadanie również w zakresie propagowania podnoszenia kwalifikacji przez nauczycieli. Należy mieć nadzieję, że efektem stanie się systematyczne podnoszenie własnych umiejętności nauczycieli przejawiające się w coraz lepszych kwalifikacjach.

6. Czy uwzględnią Pani/Pan swój udział w podobnych kursach, szkoleniach czy studiach podyplomowych?

zdecydowanie tak	tak	średnio	nie	zdecydowanie nie
78	28	6	0	0
70%	25%	5%	0	0

Z odpowiedzi na końcowe pytanie płynie ważna informacja. Dotyczy ona bowiem chęci uczestniczenia w podobnych studiach podyplomowych. Zaznaczyć należy, że żaden z respondentów nie udzielił negatywnej odpowiedzi. 100% wyraziło chęć i zapewne potrzebę udziału w tematyce podobnych studiach.

Wydaje się, że i ta informacja wymaga podjęcia wysiłku nakierowanego na sporządzenie listy zagadnień, którymi można zainteresować nauczycieli. Dodać można, że oczekiwania również były tematem badania, jednak wielość wątków, zagadnień i tematów wymaga odrębnego i szczegółowego opracowania.

Osiągnięte cele badawcze

Wyniki badań dotyczące osiągniętych przez badanych celów mają charakter wstępny, były niezbędne do realizacji i doskonalenia projektu studiów. Należy podkreślić, że zaprezentowane cele stanowią opinie własne słuchaczy studiów podyplomowych.

Zrealizowane studia podyplomowe pozwoliły nauczycielom i wychowawcom osiągnąć następujące cele:

- pogłębić wiedzę pedagogiczną pozwalającą na rozumienie procesów rozwoju, wychowania i nauczania – uczenia się,
- uporządkować wiedzę o rozwoju człowieka oraz prawidłowości typowych dla wieku okresów rozwojowych w aspekcie społecznym, psychologicznym i biologicznym, w odniesieniu do odpowiednich etapów edukacji,
- poznać zasady diagnozowania i nabyć umiejętność przeprowadzenia diagnozy psychopedagogicznej podopiecznych,
- pogłębić wiedzę dotyczącą organizacji i zasad udzielania pomocy pedagogicznej dzieciom i młodzieży,
- poznać zasady współpracy między nauczycielem a uczniem i potrafić je na nowo kreować,
- usystematyzować koncepcje psychologiczne człowieka, osiąść wiedzę o źródłach i miejscu psychologii w systemie nauk,
- zdobyć wiedzę na temat aspektów funkcjonowania jednostki w sytuacji kryzysu sytuacyjnego, rozwojowego, egzystencjonalnego i środowiskowego.

Studia podyplomowe przyczyniły się również do zdobycia przez nauczycieli i wychowawców następujących umiejętności oraz kompetencji społecznych:

- dobieranie i wykorzystywanie odpowiednich metod i technik oddziaływania pedagogicznego,

- umiejętności diagnostyczne oraz analityczne pozwalające na rozpoznawanie mocnych i słabych stron danego wychowanka,
- umiejętność zaprezentowania własnych pomysłów, sugestii i wątpliwości przy wykorzystaniu dorobku nauk społecznych,
- projektowanie zadania wieloprofilowego wspomaganie rozwoju dziecka,
- rozwiązywanie problemów pojawiających się podczas budowania relacji mistrz-uczeń,
- sprawne posługiwanie się wybranymi ujęciami teoretycznymi w celu analizowania podejmowanych działań praktycznych, szczególnie w zakresie pomocy rodzinie,
- dobieranie najwłaściwszych metod pracy z daną rodziną na podstawie rozpoznania jej potrzeb,
- poniesienie świadomości poziomu swojej wiedzy i umiejętności, rozumienie potrzeby ciągłego dokształcania się zawodowego i rozwoju osobistego,
- przejawianie prospołecznej postawy wobec osób o różnych potrzebach w zakresie wsparcia i pomocy psychologicznej,
- przekonanie o potrzebie współpracy w zakresie profilaktyki i interwencji kryzysowej z różnymi formami pomocy społecznej i przygotowanie do jej podejmowania.

Wnioski i rekomendacje

Sluchacze studiów podyplomowych *Dwusemestralne studia podyplomowe dla nauczycieli i wychowawców szkół ponadgimnazjalnych/ponadpodstawowych, w tym branżowych szkół I stopnia, których celem będzie doskonalenie kompetencji wychowawczych oraz umiejętności rozpoznawania i przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym* zostali wyposażeni w niezbędną wiedzę, umiejętności i kompetencje, które mogą skutecznie wykorzystać w swojej aktualnej oraz przyszłej pracy. Nauczyciele i wychowawcy będący absolwentami tych studiów osiągnęli założone wcześniej cele w zakresie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych.

Realizując projekt, stworzono ciekawy program spełniający oczekiwania nauczycieli i wychowawców, który jest teraz gotowy do dalszej realizacji.

Badani uważali, że mocnymi stronami studiów są:

- dobra organizacja,
- kompetentni wykładowcy,
- życzliwa kadra,
- rzetelne przekazywanie wiedzy,
- zajęcia w formie warsztatów i ćwiczeń,
- łączenie teorii z praktyką.

Można śmiało stwierdzić, że prezentowany projekt może być kontynuowany i rozszerzony na całą Polskę.

Zakończenie

Zawód nauczyciela jest na pewno zawodem zaufania publicznego i powinien być otoczony szczególną troską ze strony państwa ze względu na wpływ nauczycieli na kolejne pokolenia uczniów.

„Nikt nie staje się nauczycielem we wtorek o czwartej po południu. Nikt nie rodzi się nauczycielem ani nie jest naznaczony do bycia nim. Sami czynimy siebie nauczycielami, wychowawcami, rozwijamy siebie ustawicznie jako nauczyciele, w praktyce i poprzez refleksję nad praktyką”²⁰⁶.

Zdaniem Roberta J. Yingera i M. Hendricks-Lee nauczyciele odpowiednio przystosowani do swojej pracy to tacy, którzy:²⁰⁷

- rozumieją główne pojęcia technik i struktury dyscyplin, w zakresie których tworzą okazje do uczenia się przy uwzględnieniu różnych wzorów myślenia swoich uczniów;
- wiedzą, jak dzieci uczą się i rozwijają, a także co trzeba robić, żeby zapewnić im dostępność i wsparcie dla ich rozwoju intelektualnego, osobowościowego i społecznego;
- są świadomi tego, jak różnią się między sobą uczniowie oraz jak zróżnicowane jest ich podejście do uczenia się, i konstruują dostępne programy i techniki nauczania przy jednoczesnym uwzględnieniu odrębności uczniów;
- znają i stosują zróżnicowane strategie nauczania, zachęcając do rozwijania umiejętności myślenia krytycznego, działania i rozwiązywania problemów;
- wykorzystują indywidualne rozumienie oraz grupowe motywacje, a także zachowania do stwarzania takiego środowiska, które zachęci do tworzenia pozytywnych interakcji społecznych, zaangażowania w uczenie i wzmocni motywację;

---

²⁰⁶ M. Czerepaniak-Walczak, *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Toruń 1997, s. 9.

²⁰⁷ K. Denek, *Ku dobrej edukacji*, Toruń 2005, s. 71–72; 215–216; 219–220.

- stosują posiadaną przez siebie wiedzę w efektywnych werbalnych, niewerbalnych oraz medialnych technikach komunikacji – ma to na celu kształtowanie aktywnej współpracy oraz wspieranie interakcji pomiędzy uczniami w klasie szkolnej;
- planują podstawy wiedzy wykorzystywanej w obrębie przedmiotów, współpracę uczniów ze środowiskiem, pracę uczniów oraz cele programowe;
- wprowadzają w praktykę formalne oraz nieformalne strategie oceniania; są to środki stosowane do szacowania i utrzymania ciągłości rozwoju uczniów pod względami: społecznym, intelektualnym i fizycznym;
- są refleksyjnymi praktykami, którzy nieustannie oceniają efekty swoich wyborów i działań w zawodzie na rzecz młodzieży, rodziców, innych kolegów i uczącej się społeczności oraz aktywnie szukają okazji do rozwoju zawodowego;
- kształtują korzystne relacje pomiędzy uczniami, a także rodzicami i różnymi instytucjami oraz podmiotami szerokiej społeczności w celu wspierania uczenia się młodych ludzi, ich osiągnięć i dobrostanu.

Podsumowując, warto podkreślić, że Najwyższa Izba Kontroli zwraca uwagę na brak mechanizmów i narzędzi służących selekcji kandydatów do społecznie odpowiedzialnego zawodu nauczyciela. Według NIK niezbędne byłoby rozważenie procedury uzyskiwania uprawnień zawodowych poprzez wprowadzenie zewnętrznego egzaminu państwowego, który w zbiektywizowany sposób sprawdzałby nabyte kompetencje nauczycielskie. To oczywiście tylko sugestie, nad którymi warto się zastanowić.

Zaprezentowany przez autorkę projekt stanowi jedynie propozycję dla nauczycieli, którzy pragną zwiększyć swoje kompetencje i dążą do profesjonalizmu. Szukając różnorodnych form doskonalenia zawodowego, warto zwracać uwagę na jakość propozycji, a nie jedynie na „papierek, który muszę zdobyć”. Trzeba pamiętać, że „Dzisiejsza szkoła wymaga kształcenia silnie związanego z naturalnym dla ucznia kontekstem, które akcentuje osobiste znaczenie wiedzy i stosowanie róż-

norodnych strategii pozwalającym uczniom na samodzielne poznawanie i budowanie obrazu świata²⁰⁸.

Pragnę zwrócić uwagę, że lista wymagań i oczekiwań wobec nauczycieli cały czas wzrasta i zawiera m.in.:

- umiejętność rozpoznawania swoich mocnych i słabych stron, aby móc samodoskonalić się,
- umiejętność poprawnej komunikacji z dzieckiem oraz z rodzicem,
- umiejętność korzystania z różnorodnych metod i technik umożliwiających diagnozowanie poziomu osiągnięć uczniów,
- umiejętność pracy z klasą oraz indywidualnej z uczniem,
- umiejętność korzystania z nowoczesnych technologii informacyjnych,
- znajomość teorii psychologicznych i pedagogicznych,
- sprawne posługiwanie się jednym z języków europejskich,
- umiejętność tworzenia programów nauczania,
- skłonność do niezadowolenia z siebie,
- umiejętność słuchania wskazówek innych i korzystania z nich,
- dostrzeganie zmian zachodzących we współczesnym świecie.

Jakże aktualne stają się słowa wypowiedziane 170 lat temu przez Friedricha Adolfa Wilhelma Diesterwega „Szkółka jest tyle warta, ile wart jest nauczyciel”.

---

²⁰⁸ R. Michalak, E. Misiorna, *Nauczyciel najmłodszych uczniów wobec reformy edukacji*, [w:] *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli (dla) edukacji alternatywnej*, W. Mikołajewicz (red.), Kraków 2001.

Bibliografia

1. Banach C., *Strategia rozwoju edukacji w Polsce do 2020*, „Pismo Akademii Pedagogicznej w Krakowie” 2002, nr 12.
2. Bauman Z., *Razem – osobno*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003.
3. Chmaj L., *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1963.
4. Czarnecki K.M., *Podstawowe pojęcia zawodoznawstwa*, Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, Sosnowiec 2008.
5. Czarnecki K.M., Karaś S., *Profesjologia w zarysie – rozwój zawodowy człowieka*, Instytut Technologii Eksploatacji, Radom 1996.
6. Czerepaniak-Walczak M., *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Edytor, Toruń 1997.
7. Czerepaniak-Walczak M., *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*, GWP, Gdańsk 2006.
8. Dawid J.W., *O duszy nauczycielstwa*, [w:] W. Okoń, *Osobowość nauczyciela*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1959.
9. Delumeau J., *Cywilizacja odrodzenia*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2015.
10. Denek K., *Ku dobrej edukacji*, Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT, Toruń 2005.
11. Denek K., *Wartości i cele edukacji szkolnej*, Wydawnictwo Edytor, Poznań–Toruń 1994.
12. Dobrowolski A.B., *Pisma pedagogiczne, t. 2: Nowa dydaktyka*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1960.
13. Dróżka W., *Generacja wielkiej zmiany. Studium autobiografii średniego pokolenia nauczycieli polskich 2004*, Wydawnictwo Naukowe UJK, Kielce 2008.
14. Drzeżdżon W., *Wokół personalistycznej koncepcji wychowania Jana Pawła II*, „Język – Szkoła – Religia” 2008, nr 3.
15. Dudzikowa M., *Kompetencje autokreacyjne, czy i jak są możliwe do nabycia w toku studiów pedagogicznych*, [w:] H. Kwiatkowska (red.), *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, Warszawa 1994.
16. Dziemianowicz-Bąk A., *Czemu ma służyć edukacja?*, „Głos Nauczycielski” 2010, nr 37.
17. Dziewulak D., *Systemy szkolne Unii Europejskiej*, Żak, Warszawa 1997.
18. Dylak S., *Nauczyciel – kompetencje i kształcenie zawodowe*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 3*, PWN, Warszawa 2004.

19. Dylak S., *Wizualizacja kształcenia nauczycieli*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1995.
20. Erazm z Rotterdamu, *Pochwała głupoty*, przeł. E. Jędrkiewicz, Zakład Imienia Ossolińskich, Wrocław 1953.
21. Erikson E.H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Rebis, Poznań 1997.
22. Erikson E.H., *Tożsamość a cykl życia*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2004.
23. Furmanek W., *Podstawy edukacji zawodowej*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2000.
24. Góralski A., *Teoria twórczości: eseje filozoficzne i pedagogiczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2003.
25. Grzegorzewska M., *Listy do młodego nauczyciela*, https://prototo.pl/wp-content/uploads/2012/09/Maria-Grzegorzewska_Listy-do-m%C5%82odego-nauczyciela.pdf [dostęp: 6.05.2021].
26. Grzegorzewska M., *Znaczenie wychowawcze osobowości nauczyciela*, [w:] *Wybór pism*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 1989.
27. Guilbert J.J., *Zarys pedagogiki medycznej*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1983.
28. Hessen S., *Podstawy pedagogiki*, Żak, Warszawa 1997.
29. Jazukiewicz I., *Autorytet nauczyciela*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1999.
30. Jedynak S., *Słownik etyczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1990.
31. Jędrzejczyk W., *System zarządzania instytucją menedżerską w przedsiębiorstwie – przekrój podmiotowy*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej, Zarządzanie” 2014, nr 14.
32. Keil J., *„Szukaj własnej drogi”. Nauczyciel – wychowawca w myśli pedagogicznej Janusza Korczaka*, [w:] A.A. Kotusiewicz (red.), *Myśl pedeutologiczna i działanie nauczyciela*, t. 2, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2000.
33. Key E., *Stulecie dziecka*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2005.
34. Kojder A., Cywinski Z. (red.), *Socjologia prawa. Główne problemy i postacie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.
35. Komeński J.A., *Pampaedia*, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973.
36. Konieczna-Kucharska M., *Miękkie i twarde kompetencje nauczycieli*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej Zarządzanie” 2015, nr 19.
37. Korczak J., *Sztuka wychowania*, [w:] B. Smolińska-Theiss (red.), *Korczakowskie narracje pedagogiczne*, Impuls, Warszawa 2014.
38. Korczak J., *Prawidła życia*, Pelikan, Warszawa 1988.

39. Korczak J., *Jak kochać dziecko. Momenty wychowawcze. Prawo dziecka do szacunku*, S. Wotoszyn (red.), oprac. E. Cichy, Wydawnictwo Biura Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 1993.
40. Korczak J., *Jak kochać dziecko*, [w:] *Dzieła*, Warszawa 1992.
41. Korczak J., *Pisma wybrane*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1985.
42. Korczyński S., *Obraz nauczyciela w polskiej myśli pedeutologicznej*, Wydawca WSP, Opole 1992.
43. Kosmała J., *Autorytet nauczyciela w teorii i badaniach socjologicznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 1999.
44. Kot S., *Historia wychowania*, t. 1, *Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII*, Żak, Warszawa 1996.
45. Kujawiński J., *Postęp pedagogiczny w szkole*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008.
46. Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1997.
47. Kupisiewicz C., *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1995.
48. Kupisiewicz C., *Jan Władysław Dawid*, [w:] C. Kupisiewicz, I. Wojnar (red.), *Myśliciele – o wychowaniu*, t. 1, BGW, Warszawa 1996.
49. Kwaśnica R., *Ku pytaniom o psychopedagogiczne kształcenie nauczycieli*, [w:] Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), *Ku pedagogii pogranicza*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1990.
50. Kwiatkowska H., *Pedeutologia*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
51. Kwieciński Z., *Edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*, [w:] J. Gnitecki, J. Rutkowiak (red.), *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. Materiały z III Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, Wydawnictwo i Zakład Poligrafii Instytutu Technologii Eksploatacji, Warszawa–Poznań 1999.
52. Kwieciński Z., *Edukacja jako wartość odzyskiwana wspólnie (Głos w dyskusji o uspołecznieniu szkoły)*, „Edukacja” 1991, nr 1.
53. Kwieciński Z., Jaworska-Witkowska M., *Nurty pedagogii. Naukowe, dyskretne, odlotowe*, PWN, Kraków 2011.
54. Kwieciński Z., Śliwerski B., *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, PWN, Warszawa 2003.
55. Legowicz J., *O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania*, PWN, Warszawa 1975.
56. *Leksykon PWN. Pedagogika*, B. Śliwerski, B. Milerski (red.), PWN, Warszawa 1999.
57. Locke J., *Myśli o wychowaniu*, Wydawnictwo Ossolineum, Warszawa 2002.

58. Konfucjusz, *Lun Yu Rozmowy*, przeł. A. Onysymow, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2017.
59. Mazur P., *Zawód nauczyciela w ciągu dziejów. Skrypt dla studentów z historii wychowania*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Chełm 2015.
60. Michalak R., Misiorna E., *Nauczyciel najmłodszych uczniów wobec reformy edukacji*, [w:] W. Mikołajewicz (red.), *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli (dla) edukacji alternatywnej*, Impuls, Kraków 2001.
61. Michalska I., *Jan Władysław Dawid (1859–1914). Życie i dzieł o w przekazie potomnych*, [w:] S. Walasek, K. Gandecka (red.), *Recepcja myśli pedagogicznej Jana Władysława Dawida w XIX i XX wieku*, ATUT, Wrocław 2015.
62. Miłosz C., *Legendy nowoczesności*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1996.
63. Modrzewski A.F., *Dzieła wszystkie*, t. 1, *O poprawie Rzeczypospolitej*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1953.
64. Mysłakowski Z., *Co to jest talent pedagogiczny*, [w:] W. Okoń (oprac. i wstęp), *Osobowość nauczyciela. Rozprawy J.W. Dawida, Z. Mysłakowskiego, S. Szumana, M. Kreutza, S. Baleya*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1959.
65. Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką*, WSiP, Warszawa 1991.
66. Nowacki T.W., *Leksykon pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Instytut Technologii Eksploatacji, Radom–Warszawa 2004.
67. Okiński W., *Procesy samokształceniowe*, Dom Książki Polskiej, Poznań 1935.
68. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Żak, Warszawa 1998.
69. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Żak, Warszawa 1999.
70. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, wyd. 4, Żak, Warszawa 1987.
71. Okoń W. (oprac. i wstęp), *Osobowość nauczyciela, rozprawy J.W. Dawida, Z. Mysłakowskiego, S. Szumana, M. Kreutza, S. Baleya*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1962.
72. Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Żak, Warszawa 2003.
73. Ostrowska J., *Polska szkoła wczoraj i dzisiaj*, „Gazeta Szkolna” 2010, nr 45.
74. Pachociński R., *Oświata w społeczeństwie informatycznym*, „Społeczeństwo Otwarte” 1996, nr 2.
75. Palka S., *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.
76. Paszkiewicz A., *Skuteczna praca wychowawcza nauczyciela z uczniami*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
77. Pearson A.T., *Nauczyciel. Teoria i praktyka w kształceniu nauczycieli*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994.
78. Peter M., *Pedeutologiczne przesłanie Janusza Korczaka*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1979, nr 1.
79. Pilch T., *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Żak, Warszawa 2004.

80. Pituła B., *Wieloaspektowe pojmowanie roli zawodowej nauczyciela*, Wydawnictwo Śląskiej Wyższej Szkoły Zarządzania, Katowice 2008.
81. Przygońska E., *Nauczyciel rozwój zawodowy i kompetencje*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.
82. Przyszczypkowski K., *Polityka oświatowa samorządów*, [w:] M. Korolewska, J. Osiecka-Chojnacka (red.), nr 2(22), *Polityka oświatowa*, Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa 2010.
83. Pomykało W., *Encyklopedia pedagogiczna*, Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa 1993.
84. Podsiad A., *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2001.
85. Prucha J., *Pedeutologia*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Tom II: Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
86. Pólturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001.
87. Pólturzycki J., *Wdrażanie do samokształcenia*, WSiP, Warszawa 1983.
88. Radlińska H., *Pedagogika społeczna*, Ossolineum, Wrocław 1961.
89. Rostańska E., *Proces a rezultat. Bazowe i docelowe składniki przestrzeni edukacyjnej*, [w:] J. Skibska, J. Wojciechowska (red.), *Współczesna edukacja, wielopłaszczyznowość zadań*, Libron, Kraków 2016.
90. Rousseau J.J., *Emil, czyli o wychowaniu*, t. 2, Ossolineum, Wrocław 1955.
91. Rowid H., *Podstawy i zasady wychowania*, Wspólna Sprawa, Warszawa 1957.
92. Rowid H., *Szkoła twórcza. Podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistnienia nowej szkoły*, Książka i Wiedza, Kraków 1958.
93. Różycka E., *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2004.
94. Schlögl H.A., *Starożytny Egipt. Historia i kultura od czasów najdawniejszych do Kleopatry*, PWN, Warszawa 2009.
95. Skoczek J., *Rozwój szkolnictwa w Polsce średniowiecznej*, [w:] Ł. Kurdybacha (red.), *Historia wychowania*, t. 1, PWN, Warszawa 1965.
96. *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, S. Skorupka (red.), Wiedza Powszechna, Warszawa 1985.
97. *Spółeczeństwo polskie wobec wyzwań transformacji systemowej*, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN.
98. Suchodolski B., *Refleksje*, „Kultura i Wychowanie” 1935, z. 4.
99. Szafrąńska-Gajdzica A., *Przewodnik, tłumacz, ideolog czy indoktrynator. Nauczyciel w środowisku zróżnicowanym kulturowo*, „Ruch Pedagogiczny” 2016, nr 1.
100. Szczepański J., *Spółeczne uwarunkowania rozwoju oświaty*, WSiP, Warszawa 1989.

101. Szempruch J., *Pedeutologia. Studium teoretyczno-pragmatyczne*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013.
102. Szuman S., *Talent pedagogiczny*, Wydawnictwo Instytutu Pedagogicznego, Kraków 1947.
103. Śliwerski B., *Edukacja pod prąd*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2001.
104. Śliwerski B., *Współczesne prądy i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2015.
105. Śliwerski B., Melosik Z., *Edukacja alternatywna XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010.
106. Więckowski R., *Ewolucja systemu doskonalenia nauczycieli w Polsce*, „Życie Szkoły” 2001, nr 3.
107. Wiliński P., *Dorośli jako autorytety dla dzieci i młodzieży*, „Remedium” 2005, nr 11/12.
108. Wilski M., *Osobowość i specyficzne problemy psychologiczne nauczycieli*, [w:] S. Kowalik (red.), *Psychologia ucznia i nauczyciela. Podręcznik akademicki*, PWN, Warszawa 2011.
109. Witkowski L., *Historie autorytetu wobec kultury i edukacji*, Impuls, Kraków 2011.
110. Witkowski L., *Versus. O dwoistości strukturalnej faz rozwoju w ekologii cyklu życia psychodynamicznego modelu Erika H. Eriksona*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2019, <https://www.granice.pl/ksiazka/v-e-r-s-u-s-o-dwoistosci-strukturalnej-faz-rozwoju-w-ekologii-cyklu-zycia-psychodynamicznego-modelu-erika-h-eriksona/4614216>
111. Wolins M. (red.), *Selected Works of Janusz Korczak*, przeł. J. Bachrach, Wydawca Washington D.C., Canada 1967.
112. Włodarski Z., *Człowiek jako wychowawca i nauczyciel*, WSiP, Warszawa 1992.
113. Wołczyk J., *Elementy polityki oświatowej*, WSiP, Warszawa 1970.
114. Wotoszyn-Spirka W., *W poszukiwaniu realistycznych podstaw moralnego postępowania nauczyciela*, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2001.
115. Wroczyński R., *Pedagogika społeczna*, PWN, Warszawa 1974.
116. Zawadzka A., *Rola, rola społeczna, teoria roli*, [w:] G. Marshall, M. Tabin (red.), *Słownik socjologii i nauk społecznych*, przeł. A. Kapciak, PWN, Warszawa 2005.
117. Znaniński F., *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
118. Znaniński F., *Socjologia wychowania*, t. 2, PWN, Warszawa 1973.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy. DzU 1974 nr 24 poz. 141.
2. Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela. DzU 2019 poz. 2215 oraz 2021 poz. 4.
3. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. DzU 1991 nr 95 poz. 425.

Strony internetowe

1. Cieminska B., *Autorytet nauczyciela współczesnego – kryzys czy nowa jakość*, <http://www publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=1125> [dostęp: 20.10.2020].
2. Delors J., *Learning: the Treasure Within – Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty -first Century*, tłum. własne, <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001095/109590eo.pdf> [dostęp: 20.02.2020].
3. Fundacja Szkoła z Klasą, <https://www.edunews.pl/badania-i-debaty/przyszlosc-edukacji/5399-kierunki-rozwoju-polskiej-edukacji> [dostęp: 6.07.2021].
4. Hildebrandt A., *Cztery scenariusze rozwoju (pomorskiej) edukacji*, <http://edunews.pl/system-edukacji/1405-cztery-scenariusze-rozwoju-pomorskiej-edukacji> [dostęp: 12.07.2021].
5. Kongres Obywatelski, *Jaka przyszłość polskiej edukacji?*, <https://www.kongresobywatelski.pl/wp-content/uploads/2017/05/wis-49.pdf> [dostęp: 6.07.2021].
6. Ministerstwo Edukacji i Nauki, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/podstawowe-kierunki-realizacji-polityki-oswiatowej-panstwa-w-roku-szkolnym-20172018> [dostęp: 20.06.2021].
7. Najwyższa Izba Kontroli, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/17/027/> [dostęp: 26.08.2021].
8. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/> [dostęp: 12.10.2020].
9. Słownik Języka Polskiego, <http://sjp.pwn.pl/sjp/profesjonalizm;2572537.html> [dostęp: 12.05.2021].
10. Struktura szkolnictwa w Polsce, <https://sp2monki.stronzyklasa.pl/struktura-szkolnictwa-w-polsce,425.pl> [dostęp: 8.09.2020].
11. Suchan E., *Nauczyciel jako profesjonalny autorytet*, <http://www publikacje.edu.pl/pdf/12860.pdf> [dostęp: 25.03.2021].
12. Szymczyk J., *Ile trwa i jak przebiega awans zawodowy nauczyciela?*, <https://poradnikpracownika.pl/-ile-trwa-i-jak-przebiega-awans-zawodowy-nauczyciela> [dostęp: 16.09.2021].
13. Śliwerski B., <http://sliwerski-pedagog.blogspot.com/2013/04/czy-edukacja-to-to-samo-co-oswiata> [dostęp: 8.12.2020].

Załącznik

Ankieta słuchacza studiów podyplomowych „Doskonalenie kompetencji wychowawczych”

Miasto

- A
- B
- C
- D
- E
- F
- G
- H

1. Proszę ocenić studia podyplomowe

a) umiejętności przekazywania wiedzy przez kadre dydaktyczną

1   2   3   4   5

b) realizacja założonego programu studiów

1   2   3   4   5

c) nabycie wiedzy i umiejętności praktycznych

1   2   3   4   5

d) organizacja zajęć

1   2   3   4   5

2. Proszę o wskazanie, czy według Pana/Pani studia podyplomowe:

a) wpłynęły na podwyższenie kwalifikacji zawodowych

zdecydowanie tak

tak

średnio

nie

zdecydowanie nie

- b) podwyższą jakość realizowanych obowiązków w obecnej czy przyszłej pracy
- zdecydowanie tak
  - tak
  - średnio
  - nie
  - zdecydowanie nie

3. Które z zajęć w trakcie studiów podyplomowych wykorzysta Pan/Pani w obecnej lub przyszłej pracy zawodowej?

.....

.....

.....

.....

4. Proszę o wskazanie dodatkowych uwag/propozycji dotyczących studiów podyplomowych, np. co było mocną stroną, co można udoskonalić?

.....

.....

.....

.....

5. Jakie studia podyplomowe/inne formy doskonalenia zawodowego mogłoby zorganizować dla nauczycieli i wychowawców Ministerstwo Edukacji Narodowej?

.....

.....

.....

.....

Ministerstwo
Edukacji i Nauki

Program:
**DOSKONAŁA
NAUKA**

**Doskonała
Nauka**

Publikacja wydana dzięki wsparciu uzyskanemu
w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki
„Doskonała Nauka” 2022.

JAGIELLOŃSKI
INSTYTUT WYDAWNICZY

Monografie
Akademii
Jagiellońskiej

Edukacja ku nowym kompetencjom nauczyciela XXI wieku

– pomiędzy zachowawczością
a nowymi perspektywami

**Dagna
Czerwonka**

ISBN 978-83-67201-07-0

9 788367 201070